

Lei 11,40

ISBN 973-30-0098-1

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, BUCUREȘTI—1989

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

PROBLEME
FUNDAMENTALE
ALE ISTORIEI
LUMII ANTICE
ȘI MEDIEVALE

MANUAL PENTRU CLASA A XI-A

XI PROBLEME FUNDAMENTALE ALE ISTORIEI LUMII ANTICE ȘI MEDIEVALE

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI ÎNVĂȚĂMINTULUI

**PROBLEME
FUNDAMENTALE
ALE ISTORIEI
LUMII ANTICE
ȘI MEDIEVALE**

MANUAL PENTRU CLASA A XI-a

EDIȚURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ
BUCUREȘTI — 1989

Manualul este reeditat în conformitate cu prevederile programei școlare, aprobate de Ministerul Educației și Învățământului, cu nr 27124/1985

Autori

Academician ȘTEFAN PASCU – coordonator
Prof. univ ANDRAS BODOR
Prof. VICTORIANA BOȘCĂNEANU

Referenți

Prof. TRIFON CĂRĂUȘU – inspector general în M.E.Î
Prof. POPESCU DEMETRU-PETRU
Prof. VĂRLAN TIBERIU

ISBN 973-30-0098-1

Redactor: ROMEO MARIȚA
Tehnoredactor: ELENA PETRICĂ

1. INTRODUCERE

Valoarea cultural-științifică și educativă a istoriei este recunoscută astăzi de unanimitatea oamenilor de cultură. Prin valorosul tezaur de informații, acumulat în milenii de experiență a omenirii, istoria face posibilă, prin metode proprii, cunoașterea dezvoltării societății omenești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi.

Studiul istoriei răspunde curiozității omului pentru tot ce îl interesează din dezvoltarea societății omenești, constituie un obiect de reflectare, iar prin învățămintele pe care le oferă este un îndreptar în acțiunile oamenilor.

Materialismul dialectic și istoric a conferit istoriei caracter de știință a dezvoltării dialectice a societății omenești în toată complexitatea ei. În felul acesta înțelegem, istoria nu mai este un șir nesfârșit de evenimente într-o ordine oarecare, ci o succesiune de procese economice, sociale și politice care determină și explică evoluția, în general ascendentă, a omenirii, idealurile pentru făurirea unei vieți mai bune, pe temeiul unor legi generale și obiective, care au acționat și acționează în societatea omenească, generate de dinamica forțelor sociale, de rolul determinant al maselor populare, de eforturile lor de înlăptuire a aspirațiilor de progres și civilizație.

Potrivit dezvoltării sale, istoria omenirii a traversat o succesiune de formațiuni social-economice: orînduirea comunei primitive, orînduirea sclavagistă, orînduirea feudală, orînduirea capitalistă și orînduirea socialistă.

Comuna primitivă începe cu procesul de antropogeneză și cuprinde perioada pietrei și perioada metalelor. Orînduirea sclavagistă începe cu epoca metalelor, o dată cu formarea proprietății private și a instituțiilor menite să ocrotească clasele dominante. Această orînduire durează pînă prin sec. al III-lea — al V-lea al erei noastre, cînd, în diferite părți ale lumii, locul relațiilor bazate pe sclavaj sau al celor gentilice este luat, treptat, de relații noi, bazate pe proprietatea feudală, în raport de care se creează relațiile dintre oameni. Orînduirea feudală își continuă existența pînă pe la mijlocul sec. al XVII-lea în unele părți ale Europei, pînă la sfîrșitul sec. al XIX-lea în altele și pînă în zilele noastre chiar în unele zone ale Terrei.

Criteriile de periodizare sînt, în primul rînd, mijloacele de producție și raportul diferitelor pături și clase sociale față de acestea, care creează, la rîndul lor, relații sociale între oameni. În raport de dezvoltarea mijloacelor de producție și a relațiilor sociale, societatea se transformă, evoluează. Istoria universală apare, astfel, ca un proces continuu, al cărui progres este determinat de creșterea forțelor de producție.

De aceea, obiectul principal al disciplinei *Probleme fundamentale ale istoriei lumii antice și medievale* este cunoașterea obiectivă a acestor transformări, a evoluției societății omenești, a civilizației omenirii de-a lungul celor trei orînduiri sociale. Această evoluție nu se studiază în desfășurarea cronologică a faptelor și evenimentelor, ci axată pe probleme mari, în legătură cu structura economică, socială, politică, culturală a societății omenești, în cadrul marilor arii de civilizație din Europa, Asia, Africa și America. Un loc important îl ocupă lupta pentru libertate socială și pentru independență, la care poporul român și-a adus o contribuție deosebită.

Istoria omenirii se definește, în fond, ca o sumă a valorilor culturii și civilizației popoarelor, care se îmbogățesc necontenit prin asimilarea celor mai de seamă creații anterioare, ca o condiție a depășirii acestora. Asemenea patrimoniu bogat reprezintă, în fond, însumarea aportului dife-

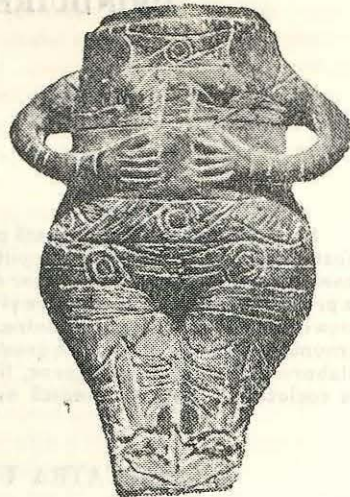
ritelor popoare, potrivit paterii de creație a unuia sau a altuia dintre acestea. Popoarele, pe lângă propriile creații, și-au însușit din realizările altora ceea ce se potrivea modului lor de viață, intereselor lor de dezvoltare. Astfel, civilizația umană este rezultatul aportului tuturor popoarelor la progresul omenirii. Potrivit concepției materialist-istorice, civilizația este un sistem total și integral, ca reflectare a prefacerilor din viața social-economică, psihologia socială și suprastructura spirituală și instituțională a societății. De aceea, cultura și civilizația nu pot fi explicate izolat, în cadrul unei singure țări, al unui singur popor sau națiuni, ci în contextul larg al istoriei continentale sau chiar al întregului glob.

Cunoașterea istoriei, pe de altă parte, constituie un important mijloc de educație a tineretului, deoarece trecutul oferă învățăminte cu privire la solidaritatea popoarelor în efortul lor spre progres și o viață mai bună. Cunoașterea civilizației materiale și spirituale, a eforturilor maselor populare și a personalităților istorice care s-au identificat și au acționat în sensul aspirațiilor legitime ale popoarelor, a condițiilor obiective și a factorilor subiectivi — toate acestea împreună constituie complexul proces al dezvoltării istorice. Întrucât istoria înseamnă o continuă dezvoltare, ea orientează trecutul spre viitor, îl ajută să înțeleagă și să prețuiască înnoirea, transformarea, ca o condiție a progresului. De aceea, slujitorii istoriei sînt datori să transmită cu căldură și luciditate chipul real al trecutului și prezentului, pentru a ajuta înțelegerea viitorului. Cel ce înțelege învățămintele istoriei, prețuiește legătura permanentă între ceea ce a fost ieri, ceea ce este astăzi și ceea ce va fi mâine, punți trainice între trecut, prezent și viitor. Numai pătrunderea și însușirea marilor adevăruri ale trecutului pot asigura omului prezentului înțelegerea deplină a menirii sale.

Pentru ca istoria să-și îndeplinească funcția educativă, accentul se pune pe formarea convingerilor prin bogăția și valoarea argumentelor, astfel încît nimic să nu rămînă numai la stadiul de enunț. Pornindu-se de la cunoaștere, se creează convingeri și stări afective, care se finalizează în atitudini și acțiuni. Numai totalitatea acestor factori judicios corelați conferă istoriei un pronunțat caracter formativ și educativ: *educație patriotică*, prin cunoașterea trecutului de luptă pentru înțrosarea ideilor și idealurilor de dreptate și libertate, de independență și unitate, a tradițiilor revoluționare ale poporului nostru; *educație în spiritul solidarității internaționale*, prin cunoașterea eforturilor și străduințelor din trecut și de acum ale tuturor popoarelor pentru a-și asigura o viață mai bună, liberă și independentă.

Referindu-se la funcția educativă a istoriei și la rolul ei în înțelegerea justă a problemelor contemporaneității, tovarășul *Nicolae Ceaușescu*, secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele republicii, sublinia, în mesajul adresat participanților la cel de-al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București: „Relevînd învățămintele trecutului — atât factorii care au favorizat progresul și civilizația cît și cauzele care au dus la perioade de regres, la războaie și suferințe — istoria poate mobiliza larg conștiințele oamenilor de pretutindeni, popoarele din întreaga lume pentru a spune un NU hotărît războiului, politicii de înarmări, de forță și de amenințare cu forța, pentru a se asigura soluționarea exclusiv pe cale pașnică, prin tratative, a problemelor litigioase, evitîndu-se conflictele și înfruntările militare, pentru apărarea celui mai fundamental drept al oamenilor, al națiunilor: *dreptul la viață, la pace, la existență liberă și independentă*”.

Acad. ȘTEFAN PASCU

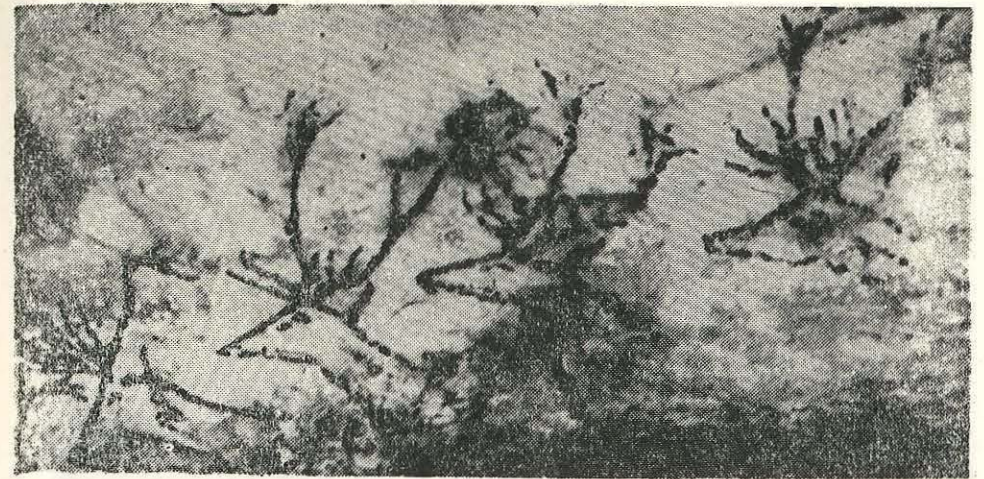
„Venus” de la Willendorf (Austria), artă din paleolitic; „Zeifa” de la Vidra (R. S. România), vas antropomorf din neolitic

În această perioadă, omul descoperă mai întâi folosirea, apoi producerea focului, ceea ce i-a permis să domine o uriașă forță naturală. Datorită focului, omul a avut căldură și lumină, a învins animalele de pradă, a putut prepara hrana prin frigere și fierbere (ceea ce a influențat metabolismul uman și structura creierului), iar mai târziu a putut făuri și perfecționa uneltele de metal.

La început, forma de organizare a fost instinctivă. Omul trăia în *cete* sau *hoarde*. Treptat, relațiile naturale din cadrul hoardei s-au reglementat, luând astfel naștere prima organizare socială conștientă, *ginta*. Ea cuprindea un grup de oameni înrudiți între ei, considerați descendenți din aceiași strămoși. Descendența se socotea după mamă; de aceea ginta este numită *matriliniară*. Cu timpul, prin creșterea numărului ginților, se formează *tribul*, compus din mai multe ginți înrudite, iar în cadrul ginților apar, în urma unei diviziuni interne, *famiile mari*, formate din bunici, părinți și nepoți, adică de obicei din trei generații. Teritoriul de pe care ginta, respectiv tribul, își procura hrana era considerat proprietate comună; alături de această proprietate a apărut și proprietatea personală asupra podoabelor, obiectelor de uz casnic și a unor arme.

În epoca de mijloc a pietrei, *mezolitic* (*mesos* — mijloc), cele mai însemnate descoperiri ale omului erau *arcul* și *săgeata*, folosite la vânătoare, și *barca*, la pescuit. Sporadic începe imblinzirea animalelor.

În *neolitic* (*neos* — nou), dezvoltarea societății cunoaște un ritm mai rapid sub raport tehnic, economic și social. Se perfecționează prelucrarea

Turmă de cerbi, pictură din paleolitic (peștera Lascaux — Franța)

pietrei prin șlefuire, tăiere și perforare, începe confecționarea vaselor de ceramică, folosirea ceramicii în general. Apare concomitent *țesutul* și încep să se dezvolte *meșteșugurile* casnice. Se face în această vreme domesticirea majorității animalelor. Totodată apare agricultura. Primele unelte folosite pentru scormonirea pământului au fost bățul, apoi săpăliga, confecționată din os și piatră, și plugul rudimentar confecționat din lemn.

Crearea unor rezerve de bunuri duce la *schimbul de produse* (troc — schimbul nemijlocit al unor produse cu altele).

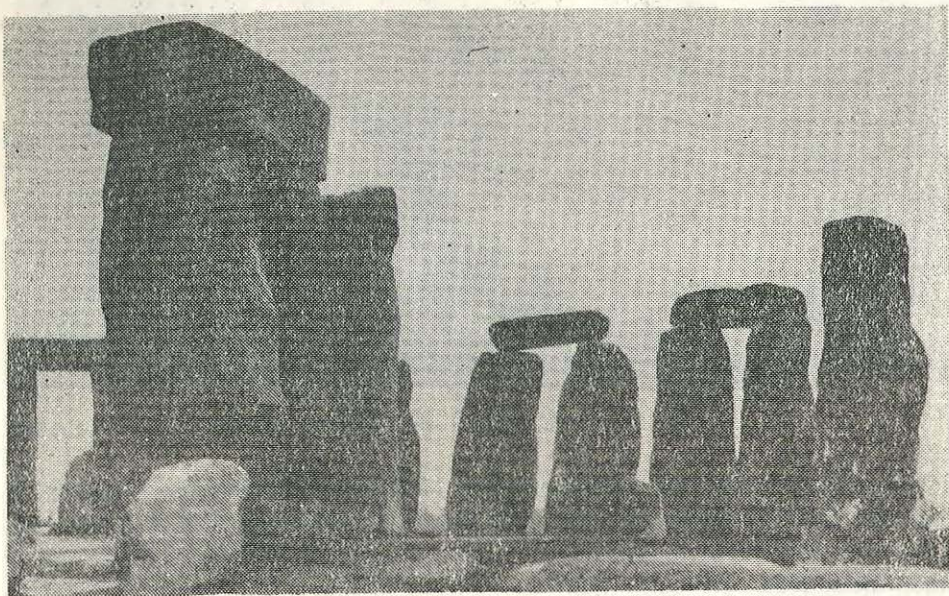
În urma domesticirii animalelor și cultivării pământului, oamenii au trecut de la viața nomadă la viața sedentară, așezându-se în sate, construindu-și locuințe din lemn. Așezările le-au fortificat cu șanțuri sau cu val și șanț.

Sub raport social, neoliticul este considerat perioada societății *gentilice matriliniare* sau *matriarhat*.

Epoca metalelor. Descoperirea și folosirea metalelor duc la prefaceri importante în viața societății primitive. După o perioadă de tranziție în care se folosește arama, omul confecționează unelte și arme din bronz, un aliaj al aramei cu cositorul. *Epoca bronzului* începe în mileniul al IV-lea î.e.n. Alături de bronz, omul prelucrează și metalele prețioase, *aurul* și *argintul*, pentru podoabe și obiecte de lux.

Sub raport social, crește importanța economică și socială a bărbatului, care execută muncile cele mai grele. Ginta matriliniară este înlocuită cu *ginta patriliniară*, în cadrul căreia descendenții sînt socotiți în linie paternă. Fami-liile mari, sub conducerea patriarhului, încep să se desprindă din gintă și să se gospodărească independent. Progresele realizate în viața economică au făcut posibil un surplus de produse. Prizonierii capturați în cursul conflic-telor armate nu mai sînt uciși, ci folosiți ca forță de muncă, adică sînt trans-formați în sclavi. Apare deci *sclavajul patriarhal*.

Construcție megalitică din sudul Angliei (Stonehenge); legată de cultul Soarelui, este considerată „sanctuar solar“

Începînd din a doua jumătate a mileniului al II-lea î.e.n., baza culturii materiale devine fierul, ceea ce determină o mare productivitate în agricultură și în meșteșuguri, urmată de o intensificare a schimbului. Sub raport social, egalitatea membrilor ginților se destramă. Conducătorii familiilor mari, ai ginților și ai triburilor se ridică deasupra celorlalți membri ai societății; ei își însușesc terenuri din pământul comun, vite, unelte, prăzi de război și constring pe ceilalți membri ai comunității să le predea și o anumită cantitate din recoltă. Astfel se formează *aristocrația gentilică* sau *tribală*. Din rîndurile aristocrației se desprinde *conducătorul militar*, care concentrează în mîinile sale și cele mai înalte funcții religioase și judecătorești. În conducerea treburilor obștești el este ajutat de *sfatul bătrînilor*, constituit din rîndurile aristocrației, dar în problemele mari ale comunității, ca, de pildă, pacea și războiul, el nu are dreptul să ia hotărîri fără consultarea *adunării poporului*, formată din toți bărbații în stare să poarte arme. Acest sistem de conducere, caracteristic perioadei de descompunere a comunei primitive, se numește *democrație militară*. Războaiele sau activitățile economice impun constituirea unor alianțe între triburi și astfel iau naștere *uniunile de triburi*. Uneori, aceste comunități se consolidează, dînd naștere unor etnii mai stabile și mai durabile, *populații* sau *neamuri*.

Relativa dezvoltare a vieții economice în epoca metalelor generează dezvoltarea proprietății private, creșterea inegalității sociale, apariția claselor antagoniste. Societatea se împarte în *aristocrație* (ai cărei membri sînt pro-

prietarii de pămînturi, de turme și de sclavi), în *producători liberi și sclavi*. Apariția proprietății private și a claselor sociale, a relațiilor de subordonare și exploatare face necesară *organizarea statului*.

Societatea umană n-a avut o dezvoltare unitară în toate regiunile globului. Urmele paleoliticului au fost descoperite în Africa, Asia și Europa. America și Australia au fost populate numai la sfîrșitul acestei epoci. Urmele epocii neolitice, în schimb, sînt foarte bogate și numeroase pe toate continentele. Culturile bronzului lipsesc în mare parte în America și în Australia. Principalele culturi ale epocii fierului în Europa sînt *cultura Hallstatt*, răspîdită în Europa centrală, apuseană și în Europa sud-estică. Ea a fost continuată, din a doua jumătate a mileniului I, de *cultura Latène*. În nordul și centrul Italiei s-a dezvoltat *cultura Villanova*, contemporană și similară cu cea hallstattiană.

Unele triburi au rămas pînă în timpurile moderne la o formă de viață caracteristică comunei primitive, ca, de pildă, triburile din Australia, Africa și America (boșimani, hotentoții, irochezii etc.).

Constituirea celor mai vechi popoare. Lumea tracică. La sfîrșitul neoliticului se cristalizează principalele familii de limbi (semito-hamite, indoeuropene). În epoca bronzului are loc procesul de etnogeneză și se formează acele populații și popoare care vor juca un rol important în orînduirea sclavagistă.

Egiptenii s-au format din amestecul diferitelor triburi nomade din nord-estul Africii. Mai tîrziu, în mileniul al IV-lea, au trecut la viața sedentară și, unindu-se în valea Nilului, au început să se ocupe de agricultură.

În Mesopotamia, în mileniul al IV-lea î.e.n., venind din regiunea munților Altai, s-au așezat *sumerienii*. Originea lor însă este și astăzi discutată. Aproape concomitent cu sumerienii s-au stabilit, tot în sudul Mesopotamiei, primele triburi semite, venite din Peninsula Arabică, *akkadienii*.

Începînd cu mileniul al IV-lea î.e.n., teritoriul cuprins între Peninsula Sinai și Golful Persic, cunoscut și sub numele de „semiluna fertilă“, a fost locuit de popoare semite, venite aici în mai multe valuri și la diferite intervale de timp: *amoriții* sau *babilonienii* în centrul Mesopotamiei; *asirienii* în partea nord-estică, *sirienii* în stepa siro-mesopotamiană; între litoralul Mării Mediterane și Munții Liban și Antiliban, *fenicienii*; în Palestina au venit *canaanienii*, iar apoi țara lor a fost cucerită de *evrei*.

Dintre triburile indoeuropene, *hittiții* au pătruns în regiunile centrale și răsăritene ale Asiei Mici; *mezii* și *perșii* s-au așezat în Podișul Iranian (mezii la nord-vest, perșii la sud-vest); *arienii* („nobili“ sau „stăpîni“, „domni“) s-au așezat în India, venind dinspre Podișul Iranian.

De-a lungul rîurilor Hoanghe (Fluviul Galben) și Yangzî (Fluviul Albastru) au locuit diferite triburi înrudite ca limbă și obiceiuri, prin unificarea cărora s-a format poporul chinez.

Dintre popoarele care ocupau bazinul Mării Mediterane, *cretanii*, străvechi locuitori ai insulei Creta, au cunoscut o dezvoltare foarte rapidă în epoca bronzului, cînd au creat o civilizație înfloritoare; *grecii* au pătruns în sudul Peninsulei Balcanice la începutul mileniului al II-lea. Ei s-au împărțit în

mai multe triburi înrudite; unele dintre ele (*ahiei*) s-au așezat în Peloponez, altele în Grecia centrală (*ionienii*) sau în Grecia nordică (*eolienii*); *dorienii*, care formau ultimul val al grecilor, s-au stabilit în Peloponez, cucerind teritoriile aheilor.

Triburile italice, venite în mai multe valuri din Europa centrală, s-au așezat în Italia. Dintre ele, cele mai însemnate au fost *latinii*, care au întemeiat orașul Roma, în jurul căruia se vor uni toate populațiile din Italia. *Etruscii*, veniți se pare din regiunile vestice ale Asiei Mici, s-au așezat în Italia, între râurile Tibru și Arnuș; locuiau în așezări fortificate, cunoșteau scrisul și au adus din Asia Mică o cultură dezvoltată.

Tracii, așa cum arăta Herodot, „*cei mai numeroși dintre toate neamurile după indieni*”, au ocupat un teritoriu foarte întins în sudul și nordul Dunării de jos. Încă din epoca bronzului s-au cristalizat la ei diferite populații, dintre care cele mai renumite sînt *geto-dacii*, așezați la nord de Dunăre, formînd ramura nordică a tracilor. Dintre tracii sudici, cele mai importante populații erau: *odrizzii*, *bessii* și *moesii*.

În această perioadă, tracii se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor. Ei au întreținut relații permanente cu coloniile grecești de pe țărmurile Mării Egee și Mării Negre, cu care s-au influențat reciproc în domeniul culturii materiale și spirituale.

Societatea tracică a cunoscut o evoluție neîntreruptă, ceea ce se manifestă în perfecționarea metalurgiei bronzului, a fierului, în apariția, relativ timpurie, a unei aristocrații tribale și a democrației militare. Mormintele princiare oglindesc bogăția aristocrației tracice. Podoabele de aur și argint, armele și obiectele de bronz și numeroasele așezări și cetăți întărite dovedesc nivelul înalt de dezvoltare a societății tracice în ultima etapă a orînduirii comunei primitive.

Viața spirituală a oamenilor în comuna primitivă. Apariția religiei. Paralel cu dezvoltarea economică și socială apar și se dezvoltă și manifestările spirituale și culturale ale oamenilor. Slaba dezvoltare a forțelor de producție, cunoștințele foarte reduse în *paleolitic* dau naștere unor credințe „religioase”. Așa, de pildă, oamenii credeau că prin redarea plastică a unei viețuitoare, ei își pot extinde puterea asupra aceleia. Desenarea unor „arme”, de exemplu a unei săgeți, pe peretele peșterii asigură succesul vînătoarei. În acest fel s-a născut *magia*, apoi *totemismul*, potrivit căruia fiecare gîntă își are originea într-un animal, plantă sau obiect numit *totem*, cu care membrii ei se consideră înrudiți, crezînd că totemul îi ajută în procurarea celor necesare vieții. O dată cu dezvoltarea agriculturii își face apariția *cultul naturii*.

Cu timpul se formează concepția greșită potrivit căreia trupul și sufletul sînt două ființe deosebite. Din această închipuire s-au născut o serie de credințe religioase, ca, de pildă, credința că morții își continuă viața și îi protejează sau îi pedepsesc pe urmași. De aceea, aristocrația tribală și conducă-

torii erau înmormîntați cu mare fast în morminte princiare, unde erau depuse obiecte de valoare din aur și argint.

Încă în paleolitic au apărut manifestările artistice ale omului. Obiectele de os erau împodobite cu desene frumoase, reprezentînd animale, iar picturile rupestre din Franța (Lascaux), din Spania (Altamira), din România (Cuciulat-Sălaj) și altele surprind prin frumusețea lor artistică. Desenele, picturile rupestre, statuile mici din lut, fildeș, corn sau piatră, precum și idoli confectionați din argilă, ca, de exemplu, statueta feminină de la Willendorf (Austria), au fost inspirate din credințele magice ale omului. De cultul naturii și al morții se leagă ridicarea în neolitic a unor construcții mari din blocuri de piatră, numite *construcții megalitice* (*mega*—mare, *lithos*—piatră).

În perioada *distrămării orînduirii* comunei primitive este inventat scrisul cu ajutorul căruia devine posibilă acumularea și transmiterea cunoștințelor

În orînduirea comunei primitive, omenirea a făcut primii pași pe calea progresului. În procesul muncii, omul și-a perfecționat uneltele, locuința și îmbrăcămintea și-a creat un mod de viață care îl deosebea tot mai mult de lumea animală. Acest proces istoric cunoaște trei momente distincte în evoluția sa: culesul și vînatul, cultivarea plantelor și creșterea animalelor, agricultura și păstoritul. Esența acestui proces constă în trecerea omului de la stadiul de consumator al naturii la stadiul de producător al culturii („*revoluția neolitică*”).

Originile îndepărtate ale societății omenestii

Viața oamenilor în orînduirea comunei primitive

- Ce rol a avut munca în procesul de formare a omului?
- Cum s-au format relațiile sociale?
- Care sînt principalele realizări ale omului în comuna primitivă?
- Care au fost primele forme de organizare a societății primitive?
- Ce urmări a avut folosirea metalelor?
- Caracterizați democrația militară!

Arătați cum s-au constituit cele mai vechi popoare!

ORÎNDUIREA SCLAVAGISTĂ

Orînduirea sclavagistă a apărut în condițiile destrămării comunei primitive. Ea se caracterizează printr-un nivel superior de dezvoltare a forțelor de producție față de orînduirea comunei primitive. Relațiile de producție erau relații de exploatare și se bazau pe proprietatea stăpînilor de sclavi asupra mijloacelor de producție și asupra sclavilor. Societatea era împărțită în două clase fundamentale, antagoniste: proprietarii de sclavi și sclavii; existau și mici producători liberi (țărani și meșteșugarii). Exploatarea sclavilor și a producătorilor liberi explică numeroasele mișcări cu caracter social. Apariția proprietății private și împărțirea societății în clase antagoniste a determinat apariția statului.

Orînduirea sclavagistă a apărut în mileniiile V—II î.e.n. și a dăinuit în unele regiuni pînă în sec. III—V și chiar pînă mai tîrziu.

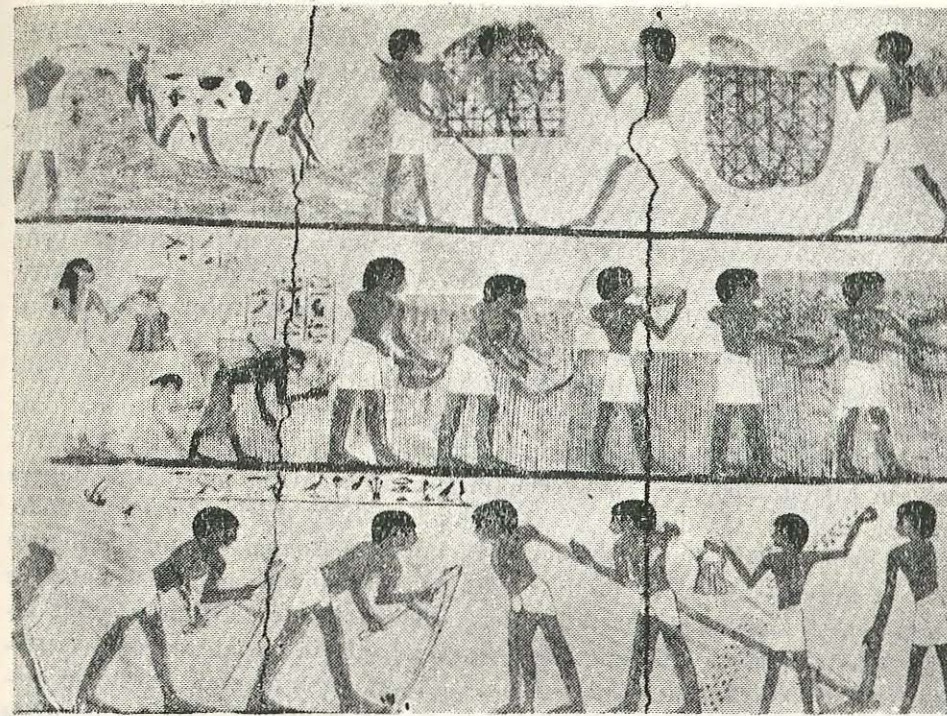
3. CARACTERISTICILE VIETII ECONOMICE ÎN LUMEA ANTICĂ

Pe întregul teritoriu al lumii antice nu putem vorbi de o structură economică unitară. Deși existau multe trăsături comune, datorită unor aspecte specifice, se pot distinge două zone mari, *Orientul și lumea greco-romană*, în cadrul cărora fenomenele economice prezintă anumite caracteristici.

Economia sclavagistă se caracterizează, la începuturile ei, prin menținerea *economiei naturale*. În timp ce în Orient economia naturală era dominantă și numai o mică parte a produselor era destinată schimbului, în lumea greco-romană se dezvoltau producția de mărfuri, schimbul de produse și piața. Economia capătă un *caracter sclavagist*.

Principalele activități economice în lumea antică *Agricultura*. Baza economiei, la majoritatea popoarelor antice, a fost *agricultura*, care s-a practicat în Orient pe văile marilor fluvii (Nil, Tigru, Eufrat, Ind, Gange, Hoanghe). Datorită perfecționării uneltelor, organizării producției și construcției irigațiilor (diguri, puțuri, canale, lacuri de acumulare) au fost valorificate spații întinse, iar productivitatea muncii a crescut. Statele Orientului antic au devenit mari producătoare de cereale (grâu, orez, mei, susan). În China, creșterea viermilor de mătase și plantațiile de ȳuzi formau o activitate economică importantă. În Grecia antică, unde terenurile agricole erau mai reduse; agricultura avea caracter intensiv, pe cînd în Italia, unde terenurile agricole erau mai întinse, avea caracter extensiv.

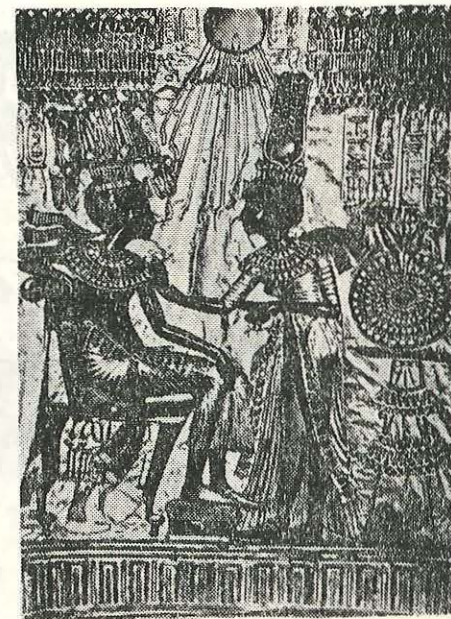
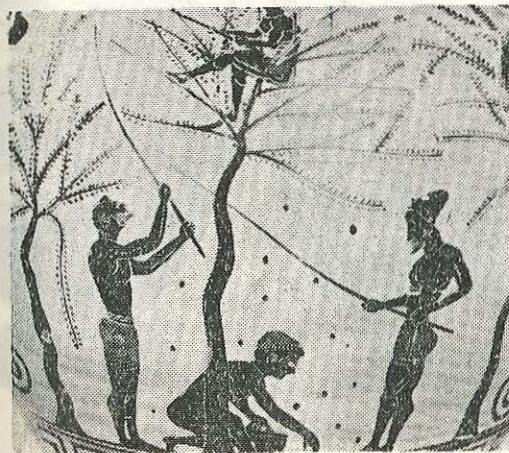
Alături de agricultură se practica *grădinăritul*, *cultura pomilor fructiferi* și a *vîfei de vie*, precum și *creșterea vitelor*.

Munci agricole în Egipt (frescă). Aspecte din agricultură erau foarte des reprezentate în frescele egiptene

Spătarul tronului unui faraon egiptean. Meșteșugurile au ajuns la un nivel remarcabil în Orientul antic

Culesul măslinului, reprezentat pe un vas antic grecesc

Meșteșugurile Bogăția de materii prime, ca și confecționarea și perfecționarea uneltelor au favorizat dezvoltarea și răspândirea meșteșugurilor. Izvoarele istorice atestă prezența mineritului, a metalurgiei și a construcțiilor la toate popoarele antice. Producerea uneltelor de metal (săpăliga, secera, plugul), inventarea roții olarului și răspândirea ei din Mesopotamia la alte popoare, confecționarea podoabelor de aur și argint, producerea sticlei, a vaselor din piatră sau metal, a ceramicii, prelucrarea pieilor, a lînii și a fibrelor textile, precum și diferitele procedee tehnice și unele invenții (cuptoare pentru arderea ceramicii și pentru topit minereul, sudura fierului și prelucrarea metalelor la cald, șurubul și ghiventul în spirală, roata olarului, roata pentru gălețile de scos apă, moara hidraulică, macarale, mașinile de război etc.) sînt dovada unei ample producții meșteșugărești. Această dezvoltare era inegală. În statele orientale meșteșugurile se practicau la curțile monarhilor și în jurul templelor și abia mai tirziu în orașe, unde meșteșugarii erau grupați în cartiere speciale. În Grecia (în special în Atica) au apărut ateliere mici și mijlocii, iar din sec. V—IV î.e.n., ateliere mari (*ergasterii*), unde, alături de proprietar, lucrau și sclavii. În Imperiul Roman, pe lângă atelierele mici și mijlocii ale căror produse erau vindute direct, apar mari ateliere fie orășenești sau ale împăratului, fie anexe ale marilor latifundii, unde lucrau sclavii. Existau adevărate centre specializate în variate domenii meșteșugărești: *Samos, Corint, Calcis, Egina, Lesbos, Lacomia* erau vestite în prelucrarea metalelor; *Fenicia, Egipt, Milet, Creta, Cipru, Chios, Samos, Atica* etc., în tors, țesut și vopsit; *Atica, Corint, Arretium* în ceramică etc.

Ceramica greacă se distinge prin eleganta formelor. Scenele de pe vase sînt inspirate din poemele homerice sau din viața de toate zilele.

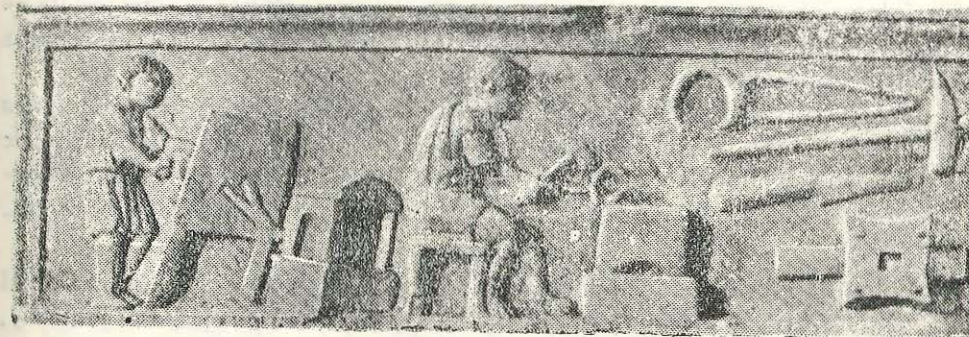
Vase chinezești din bronz

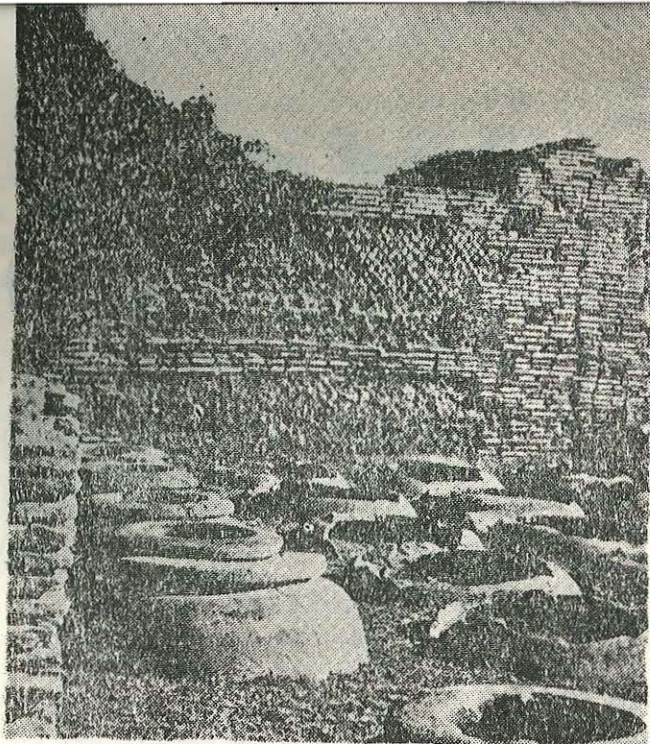

Comerțul și navigația. Exploatarea minereurilor, prelucrarea lor, ca și transportul diferitelor produse agricole și meșteșugărești au determinat îmbunătățirea transporturilor și apariția marilor centre comerciale. Dacă la început schimbul a avut un caracter local și intern, apare treptat și schimbul între diferite state. În Orient, economia bazată pe schimb a avut un rol secundar; în Grecia și, mai ales, în Imperiul Roman, unde modul de producție sclavagist atinge cea mai mare dezvoltare, creșterea producției de mărfuri a impus extinderea comerțului. În întreaga lume antică au apărut centre meșteșugărești și comerciale, legate între ele prin drumuri care asigurau transportul mărfurilor la distanțe mari: *Theba, Memphis, Babilon, Ninive, Sidon, Byblos, Tyr, Mohenjo-Daro, Harappa, Șan, Cnossos, Milet, Megara, Corint, Atena, Alexandria, Roma* etc.

Transportul pe uscat se făcea în Orient la început cu *carul* (sub formă de sanie) tras de boi. După descoperirea roții, apar carele cu roți, care acce-

Atelierul unui fierar roman (basorelief)

Depozit de cereale din Ostia.

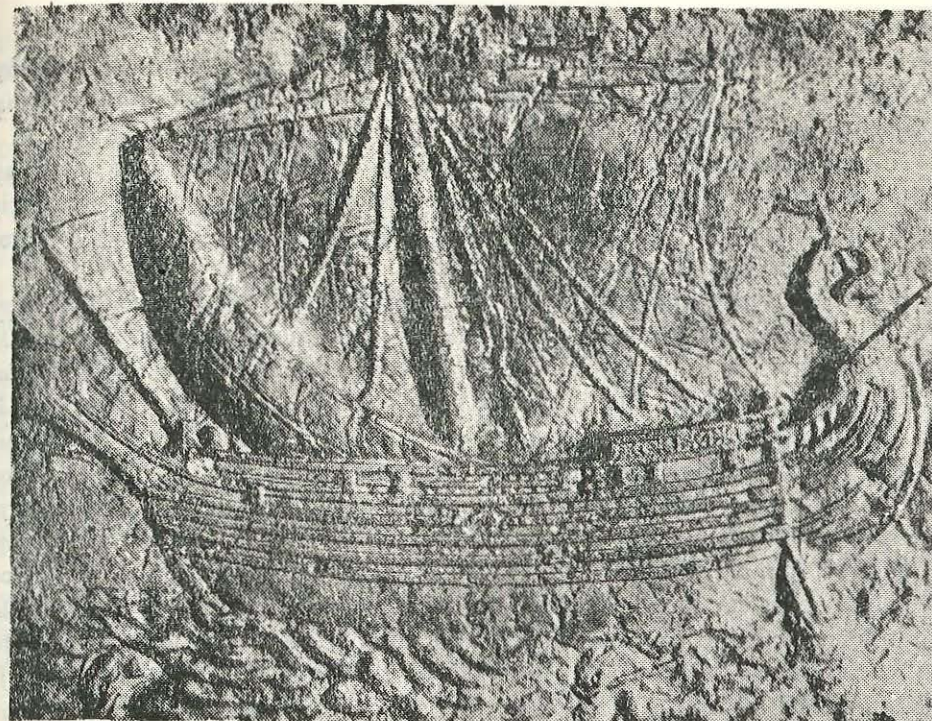
Ierează viteza transporturilor. Alături de boi sînt folosiți măgarii și, mai tîrziu, caii. Primii constructori de drumuri au fost asirienii, urmați de perși. Căile terestre au avut o mare importanță și în Imperiul Roman; vestite erau drumurile care legau Roma de restul Italiei (*Via Appia, Via Aurelia, Via Flaminia* etc.). Popoarele antice au folosit de timpuriu transporturile fluviale, precum și cele maritime. Sumerienii au inventat navele cu velă, iar fenicienii, grecii și romanii au perfecționat atît tehnica construcției corăbiilor, cît și navigația. Se amenajează porturi: *Tyr, Sidon, Pireu, Milet, Alexandria, Ostia* etc.

Se făcea comerț cu cereale, vin, fructe, ulei, produse meșteșugărești, obiecte de lux, dar un important loc îl deținea comerțul cu sclavi. Cele mai vestite tîrguri de sclavi erau în Rhodos, Delos, Efes, Alexandria, Bizanțion.

Coloniile. Fenicienii (sec. XII—IX î.e.n.) și grecii (sec. VIII—VI î.e.n.) au întemeiat centre agrare, iar apoi centre meșteșugărești și comerciale — *colonii* — în regiuni care le ofereau surse de materii prime și piețe pentru desfacerea produselor.

Fenicienii au creat colonii pe țărmurile mediteraneene (*Cartagina, Utica* etc.), pe cele ale Oceanului Atlantic (*Gadeș — Cadix*), au ajuns în Insulele Britanice, de unde aduceau cositor, iar de pe litoralul Mării Baltice, chihlimbar. Au pătruns pe Marea Neagră pînă în Caucaz, de unde luau fier, argint, sclavi.

Coloniile grecești erau numeroase pe litoralul de sud și de vest al Italiei (*Cumae, Neapolis, Crotona, Tarent, Sybaris*); împreună cu Sicilia (*Syracusa*),

Corabie feniciană, basorelief de pe un sarcofag din Sidon. Fenicienii făceau un intens comerț cu fructe, vinuri, țesături, lemn de cedru, bitum, smirnă, tămie, purpură, parfumuri, sticlărie etc.

Histria, ruinele coloniei grecești întemeiată pe țărmul Mării Negre de orașul Milet

formau *Grecia Mare*; pe coastele de nord ale Africii (*Naukratis*), în Bosfor (*Bizantion*), pe litoralul Mării Negre (*Olbia, Istros, Histria, Callatis, Tomis, Panticaeum, Trapezunt* etc.)

Centre economice, coloniile întrețineau relații cu orașul mamă, dar au ajuns la o deosebită înflorire economică datorită legăturilor cu populația autohtonă. Unele dintre ele au jucat un important rol politic și cultural în lumea antică (Cartagina, Syracusa etc.).

Apariția proprietății private. Forme de proprietate. Căile apariției și dezvoltării proprietății private sînt diferite în Orient și în lumea greco-romană, dar totdeauna legate de destrămarea orînduirii comunei primitive. Deosebim două forme principale ale proprietății: cea *orientală* și cea *greco-romană*. În Orient, întregul fond de pămînturi era considerat ca *proprietate a statului*, în fruntea căruia se găsea monarhul. Teoretic, acesta era stăpînul tuturor pămînturilor și el înzestra sau da în folosință pămînt obștilor sătești, aristocrației și templelor. Tot în posesia monarhului erau și unele ateliere meșteșugărești mai importante, ca cele de construcții, de prelucrare a metalelor etc. În Grecia, în locul obștilor au apărut proprietăți mici și mijlocii ale țaranilor și domenii mai mari ale aristocrației, care se străduia, prin toate mijloacele, să și le mărească. Începînd cu reformele lui *Solon* (594 î.e.n.), legile grecești au limitat acapararea proprietăților funciare de către aristocra-

Sfinxul și piramidele de la Gizeh. Sfinxul reprezintă pe faraonul Cheops (Kufu). Dezvoltarea tehnicii în domeniul construcțiilor (tăierea, șlefuirea cu nisip umed, ridicarea și asamblarea uriașelor blocuri din piatră, fabricarea cărămizilor și smălțuirea lor etc.) a permis construirea unor remarcabile monumente, ca temple (unele în peșteri și în stînci, în India, Egipt, Persia, zigurate în Mesopotamia), morminte (piramide în Egipt), canale și ziduri (Marele canal și Marele zid în China).

ție. Cu toate acestea, din sec. al V-lea î.e.n. marile domenii au continuat să se formeze în dauna proprietăților țărănești.

O situație cu totul aparte se prezintă în Sparta. Aici, pămîntul era în proprietatea statului; fiecare spartan primea un lot de pămînt împreună cu 7-8 familii, din rîndul populației supuse, care lucrau lotul.

La Roma, membrii ginților aveau în proprietate comună ogorul public (*ager publicus*), care, în urma expansiunii romane, a confiscării pămînturilor etc., a devenit pămînt al statului. Proprietatea privată era constituită dintr-un *lot* în jurul casei (*heredium*), care putea fi lăsat moștenire. Acesta a stat la baza proprietății private și se va mări în dauna lui *ager publicus*. Prin mărirea treptată a loturilor private apar proprietățile mici și mijlocii ale țaranilor, care pînă în sec. al II-lea î.e.n. au o pondere dominantă în economia romană. După marile cuceriri au apărut domenii (*villae*) în care se folosea îndeosebi forța de muncă a sclavilor, apoi proprietatea *latifundiară*, adică domenii funciare mari de cîteva sute sau mii de iugăre.

Apariția marii proprietăți funciare a provocat ruina țaranilor liberi și destrămarea treptată a proprietăților mici și mijlocii. În perioada imperiului (sec. I-IV e.n.), proprietatea latifundiară avea o covârșitoare preponderență în tot cuprinsul statului, proprietarii fiind împăratul, membrii casei imperiale, senatorii, cavalerii, precum și nobilimea provincială.

Orînduirea sclavagistă a reprezentat o etapă importantă în mersul ascendent al omenirii. Disponind de unelte de metal, de irigații, oamenii au extins agricultura. S-au dezvoltat meșteșugul ceramicii, al țesătoriei, construcțiile navale, extragerea și prelucrarea metalelor. Creșterea producției a dus la dezvoltarea schimbului și înflorirea orașelor. Comerțul s-a desfășurat pe o scară tot mai largă, un loc important ocupîndu-l și comerțul cu sclavi. Apărută în condițiile destrămării comunei primitive, proprietatea în lumea antică îmbracă două forme principale, care vor evolua în raport cu condițiile istorice specifice.

Caracteristicile vieții economice în lumea antică

Principalele activități economice în lumea antică	{	— Ce caracter avea economia în lumea antică? — Ce loc ocupa agricultura? — Cum s-au dezvoltat meșteșugurile, comerțul, navigația? — Ce progrese tehnice s-au realizat în orînduirea sclavagistă?
Forme de proprietate în lumea antică	{	— Care era forma de proprietate în Orientul antic? — Cum au evoluat formele de proprietate în Grecia și în Roma antică?

Comparați dezvoltarea economică din orînduirea sclavagistă cu cea din comuna primitivă!

4. STRUCTURA SOCIALĂ ÎN ORÎNDUIREA SCLAVAGISTĂ

Forme de organizare socială în lumea antică. Scindarea societății în clase antagoniste — *clasa dominantă și sclavii* — a fost rezultatul transformărilor care au avut loc în sinul comunităților gentilice, ca urmare a evoluției forțelor de producție, a însușirii plusprodusului de către organele de conducere ale comunității, a războaielor de jaf și apărare, a necesității construirii canalelor de irigație, a întemeierii primelor orașe, a apariției proprietății. Scindarea societății în clase a variat în timp, de la o regiune la alta. În Orientul antic, sclavia a cunoscut o relativă dezvoltare, în timp ce în lumea greco-romană se dezvoltă rapid, *modul de producție sclavagist devenind dominant, iar sclavul, principalul producător de bunuri materiale.*

Clasa dominantă s-a constituit în Orientul antic din aristocrația gentilică, clasă care acumulase bogății în produse agricole, vite și metale prețioase pe care le teauriza. Din rîndurile ei făceau parte *aristocrația funciară, militară, comercială și preoții*, iar mai tîrziu și *înalții funcționari*. Importanța acestor categorii a variat de la o țară la alta.

În Egipt, alături de aristocrația funciară, provenită din conducătorii de districte administrative, a apărut — ca urmare a numeroaselor războaie — și o aristocrație militară. În Asiria, rolul predominant l-a avut aristocrația militară, iar în Fenicia aristocrația comercială.

Structura socială a Indiei are anumite particularități. Aici arienii s-au împărțit în patru categorii sociale: în preoți sau brahmani, în militari sau kșatriya, în categoria agricultorilor, meșteșugarilor și negustorilor, și în așa-numita șudra, adică oamenii liberi care nu dispuneau de mijloace materiale și își asigurau traiul prin munca fizică. Membrii acestor categorii sociale nu

Rege asirian basorelief cu inscripții cuneiforme

În unele state din Orient s-a format o pătură socială intermediară de mici funcționari, care aveau un rol important în administrația statului. Așa erau scribii în Egipt. Statuetă din calcar care reprezintă un scrib.

aveau dreptul să se căsătorească decît între ei, iar primele două categorii nu se ocupau deloc cu muncile productive. Această împărțire a fost consfințită prin religie și prin legi.

În lumea greco-romană, aristocrația gentilică era proprietară de pămînturi, de turme de vite și de sclavi: *spartanii* în Sparta, *eupatrizii* (nobili) în Atena, *patricienii* în Roma.

Spartanii (doriceni de origine) constituiau comunitatea egalilor; locuiau numai în oraș și se bucurau de toate drepturile civile și politice. Trăiau în comun în cea mai mare parte a timpului, luau masa în comun și se îndeletniceau numai cu treburi militare. Din această cauză Sparta devine un stat militarist.

Patricienii erau membri ai comunităților gentilice care au acaparat bogății, numai ei se bucurau de toate drepturile și constituiau inițial poporul roman (*Populus Romanus*).

Între aristocrația gentilică și restul populației, ca urmare a adîncirii contradicțiilor social-economice, s-au desfășurat, atît în polisurile grecești cît și la Roma, îndrjite lupte care s-au încheiat cu constituirea definitivă a clasei dominante — *stăpînii de sclavi*. În rîndurile acesteia intrau, în Grecia, noii îmbogățiți din rîndurile demosului, iar la Roma patricienii s-au contopit cu plebeii bogați și au format *noua nobilime* (nobilitas). Aceasta va ocupa funcțiile înalte în stat. După marile cuceriri, nobilimea romană se consolidează și împreună cu o nouă categorie — *cavalerii* (equites), proveniți din plebeii îmbogățiți din comerț și cămătărie, formează clasa dominantă a statului roman, stăpînitoare de latifundii, mari ateliere meșteșugărești și sclavi.

Sclavia de tip oriental. Izvoarele istorice atestă prezența sclavilor în întreaga lume antică. În Orient — deși numărul lor este destul de mare — erau folosiți la unele lucrări publice, la munca în jurul palatelor și templelor, dar mai puțin în agricultură unde munca se făcea de către membrii comunităților libere, țărani. Sclavia avea o formă incipientă, patriarhală care se datora caracterului închis, natural al economiei. Acesta este *sclavajul de tip oriental* sau *nedezvoltat*. Sclavii aparțineau mai ales statului și templelor.

Sclavajul clasic greco-roman. În lumea greco-romană, munca sclavilor pătrunde în întreaga economie, sclavia îmbrăcînd aici formele cele mai evolute — *sclavia clasică*. Sclavii se împărțeau în *sclavi publici* — proprietate a statului sau a orașului, și *sclavi privați* — proprietate a particularilor. După instaurarea Principatului, un rol important în administrația statului roman îl aveau *sclavii imperiali*.

Sclavii munceau în toate ramurile de activitate: în mine, în transporturi, pe corăbii ca vislași, ca mici comercianți (vinzători de ulei, de alifii etc.); în meșteșuguri ei sînt amintiți ca făurari de arme, de cuțite, rotari, olari, cărbunari, țesători, cizmari, vopsitori, pietrari, bucătari, arhitecți, alții erau pedagogi, muzicanți, actori, medici, secretari, arhiviști, copişti, bibliotecari etc. În atelierele mari (*ergasterii*) din Grecia, iar mai tîrziu la Roma și în Italia, numărul lor va ajunge la 50—150. Numărul sclavilor varia. Se poate afirma că în statele unde exista o înfloritoare economie de mărfuri bazată pe schimb și bani (Atena, Corint, Milet, Imperiul Roman) existau doi sclavi pentru fiecare om liber. Aceasta ilustrează rolul foarte important al sclavilor în producția lumii greco-romane.

Statuie de lemn din Egipt cunoscută sub numele de „primarul satului”

Sursele sclaviei erau războaiele, brigandajul, pirateria, nașterea (copiii sclavilor devin și ei sclavi), donațiile, vânzarea și cumpărarea. Existau în Grecia și la Roma piețe de sclavi săptămânale sau lunare, unde aceștia puteau fi vinduți sau cumpărați, ca și animalele. Pentru târgurile de sclavi erau vestite insulele Chios, Delos, orașele Efes, Capua, Bizanțion și altele. Prețul sclavilor varia după sexul, vârsta, sănătatea și pregătirea celui pus în vânzare; în general, prețul unui sclav obișnuit era egal cu veniturile aduse de el stăpînului timp de trei ani.

Exploatați, puși în lanțuri, bătuți sau încarcerați pentru cea mai mică vină, adeseori sclavii fugeau; puteau cere azil unor temple, iar de aici erau vinduți altui proprietar. Sclavii prinși erau însemnați cu fierul roșu. Totuși, în unele regiuni situația sclavilor era mai bună. Însuși Aristotel afirma: „De instrument trebuie să ne îngrijim în măsura în care este în folosul muncii”.

Sclavii nu aveau nume proprii; de obicei ei erau numiți după originea etnică, adică Thrax, cei proveniți din Tracia, Syrus, cei proveniți din Siria etc. Din punct de vedere juridic, după cum afirma și filosoful Aristotel, sclavii erau considerați unelte de muncă, instrumente însuflite de care stăpînul dispunea după bunul său plac. Ei n-aveau dreptul să posedă avere.

O categorie specială o formau *hiloții* din Sparta, care aveau o situație intermediară între sclavi și oamenii liberi. Ei proveneau din populația cucerită.

Statul avea drept de viață și de moarte asupra lor, dar nu-i putea vinde. Hiloții dispuneau de gospodărie proprie, fiind obligați să dea o parte din produse de pe lotul muncit și aveau dreptul de a se căsători.

La romani, o categorie aparte o formau sclavii *gladiatori*, care pentru delectarea spectatorilor trebuiau să lupte între ei sau cu animalele sălbatice și să moară în arenele circurilor. Ei erau recrutați mai ales din rindurile prizonierilor de război.

Dezvoltarea societății antice s-a datorat și muncii *producătorilor liberi* — *țăranii și meșteșugarii* — care s-a menținut timp îndelungat și a coexistat cu munca sclavilor. Deși liberi sub aspect juridic, erau în realitate aserviți clasei dominante. Plăteau dări, prestau munci obligatorii, îndeplineau serviciul militar.

În Orient, țăranii trăiau în obști, care purtau diferite denumiri, de la țară la țară; poziția lor inferioară în raport cu clasa dominantă este subliniată în toate documentele scrise.

Contradicția fundamentală o constituie raporturile dintre clasa dominantă și membrii obștii, dintre stăpînii de sclavi și sclavi. Meșteșugarii lu-

crau la început în jurul templelor și palatelor și treptat s-au stabilit în orașe, unde erau grupați în cartiere speciale și erau sub controlul funcționarilor de stat și al templelor.

În lumea greco-romană, producătorii liberi erau numeroși. În Grecia antică, ei, împreună cu negustorii, formau *demosul* și vor duce lupta împotriva acaparării proprietății de către aristocrația gentilică, împotriva sclaviei din datorii și pentru drepturi politice. La Roma, *plebeii* (locuitorii care nu făceau parte din gințile patricienilor) nu aveau drept de proprietate asupra lui *ager publicus*; înglodați în datorii din cauza războaielor, și-au pierdut propriile pămînturi și adeseori au devenit sclavi din datorii.

Dezvoltarea producției meșteșugărești a dus la formarea unei categorii speciale — *negustorii*. În Orient, unde plusprodusul revenea direct monarhului, demnitarilor și preoților, aceștia au fost la început intermediari ai autorității publice sau administrative. Mai târziu, rolul lor va spori. În Fenicia însă, care practica un intens comerț și unde producția meșteșugărească era puternică, negustorii au jucat un rol mult mai important decât în restul lumii orientale. În lumea greco-romană, această categorie se va dezvolta, datorită predominării proprietății particulare asupra mijloacelor de producție, dezvoltării producției meșteșugărești, intensei activități comerciale.

Tracii, celții și germanii. Popoarele care se găseau la granița lumii greco-romane, tracii, celții, germanii, au cunoscut o dezvoltare mai lentă. Ei trăiau în *triburi* sau *uniuni de triburi*, care adeseori se războiau între ele. Procesul de scindare a societății în clase antagoniste nu avea un caracter unitar la populațiile *tracice*. La *odrizi*, clasele sociale au apărut în cursul sec. al VI-lea î.e.n. iar la *geto-daci*, cu aproape două secole mai târziu. Autorii antici vorbesc despre două clase sociale la *geto-daci*: *pileati*, *tarabostes*, adică aristocrația, și *comati*, oamenii liberi, de rînd. Aceștia se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, iar unii dintre ei cu meșteșugurile; sclavii erau puțini și nu aveau o pondere semnificativă în economia societății.

La celți s-a format o aristocrație gentilică constituită din *cavaleri* sau *războinici* și *preoți* sau *druizi*. Poporul de rînd era considerat liber, dar, înglodat în datorii, era obligat la dări și munci grele.

Triburile germanice, pornind de pe țărmurile Mării Baltice, au invadat în mai multe valuri Europa de apus și Europa centrală. În cursul luptelor dintre triburi, s-au format *cele războinice*, legate prin jurămînt de conducătorii lor militari. Membrii tribului trăiau în obști, fiecare obște formînd o așezare, un sat. Membrii de rînd ai obștilor erau dependenți de aristocrația

Munca în mînd (desen pe un vas grecesc)

în formare, care poseda pământurile cele mai bune și transforma prizonierii de război în sclavi.

Lupta de clasă în antichitate. Lupta pentru drepturile politice și economice. Producătorii liberi și sclavii s-au ridicat de multe ori la luptă împotriva clasei dominante. În diferite perioade au avut loc mișcări care au determinat clasa dominantă la înfăptuirea unor reforme în favoarea producătorilor liberi. În condițiile formării relațiilor sclavagiste, țăranii și meșteșugarii se ridicau la luptă, cerind legi scrise, abolirea sclaviei din datorii, pământ, drepturi politice. De exemplu, în Grecia, ca urmare a frământărilor interne, se emit legile lui *Dracon* (621 î.e.n.), primele legi scrise la Atena, care împiedicau abuzurile judecătorilor eupatrizi. În anul 594 î.e.n., în viața politică a Atenei se impune *Solon*, un înțelept om politic și mare poet. Ajungând în fruntea statului atenian, a inițiat o serie de reforme în favoarea demosului, iar atenienii vinduți ca sclavi au fost răscumpărați și readuși în patrie. O importanță și mai mare a avut reforma censului, adică împărțirea populației în patru categorii, după avere. Aceste categorii participau la conducerea politică a statului și făceau serviciul militar. Astfel, afirmarea politică a cetățenilor nu se mai baza pe originea lor socială, ci pe situația lor materială, cu alte cuvinte, *genocrația* (*genos* = gintă, *kratos* = putere) a fost înlocuită cu *timocrația* (*timos* = avere).

Importante reforme au fost realizate în Atena de către *Clistene* (510 î.e.n.), care a luat puterea în urma unor lupte politice: a împărțit populația după criteriul teritorial în *triburi* și *deme*; renunțându-se la împărțirea pe ginți, s-a micșorat importanța eupatrizilor. Prin reformele lui Clistene, instituțiile gentilice care favorizau aristocrația au fost înlăturate, iar în societatea ateniană rolul dominant îl dobîndesc oamenii îmbogățiți, stăpînii de sclavi. Reformele lui Clistene au fost continuate de *Pericle*. Pentru a asigura drepturi egale tuturor cetățenilor, funcțiile erau ocupate prin tragere la sorți, iar pentru ca toți cetățenii să poată beneficia de dreptul de a exercita o funcție în viața politică a fost introdusă remunerația, ceea ce a permis ca fiecare cetățean, indiferent de starea materială, să-și poată exercita drepturile politice. Spectacolele de teatru erau gratuite pentru săraci, fondurile necesare fiind procurate de la cei bogați.

La Roma, lupta oamenilor liberi pentru drepturile politice, în prima ei fază, este cunoscută ca lupta *plebeilor împotriva patricienilor*. Plebeii au luptat pentru desființarea sclaviei din datorii, pentru pământ și dreptul de a arenda din ager publicus, precum și pentru drepturi politice. Forma specifică a luptei era *secesiunea*, adică retragerea plebei nemulțumite pe un deal în apropierea Romei. Ei au reușit, după o îndelungată perioadă (494 î.e.n. — 320 î.e.n.), să-și asigure drepturi egale cu patricienii și să abroge sclavia din datorii.

Pe măsură ce sclavajul cuprinde toate ramurile producției sociale, țăranii și meșteșugarii se pauperizează. Adeseori răscoalele lor împotriva marilor proprietari funciari și a cămătarilor determină o serie de reforme, așa cum a fost în Sparta

(sec. III î.e.n. reformele lui Agis și Cleomenes), în Roma (sec. II î.e.n. reformele lui Tiberius și Caius Gracchus), în China (sec. I. e.n. reformele lui Wang-Mang).

În calitate de tribuni ai poporului, frații *Tiberius* și *Caius Gracchus*, voind să refacă mica proprietate țărănească, au inițiat o serie de reforme. Tiberius (133 î.e.n.) a stabilit printr-o lege agrară ca ogrorul public, ocupat ilegal de cei bogați, să reîntre în posesia statului și să fie împărțit țăranilor. Împreună cu alți partizani ai săi, el a fost ucis de nobilimea care se împotriva reformei. Mai târziu, Caius Gracchus (123 î.e.n.) a atras de partea sa toate grupurile sociale nemulțumite și a înfăptuit noi reforme pentru a îmbunătăți situația maselor orășenești: a pus în vânzare grînele la preț redus, a acordat drept de judecată și cavalerilor alături de senatori, a propus extinderea dreptului de cetățenie asupra populației libere din Italia, considerată aliați — socii. Situația țăranimii căuta s-o amelioreze prin întemeierea unor colonii în afara Italiei, pe locul orașului Cartagina, dărimat între timp de cuceritorii romani.

Încercările de reformă ale fraților Gracchi au eșuat. Lupta politică la Roma s-a accentuat. În cursul luptelor politice, plebea orășenească se transformă treptat într-o pătură socială întreținută de stat, avînd un rol redus în producție și devenind o pătură parazită, *lumpenproletariatul antic*.

Răscoalele sclavilor. Principalul antagonism al societății antice a fost între sclavi și stăpînii de sclavi. *Lupta sclavilor a reprezentat o formă superioară a luptei de clasă*. Răscoalele lor au fost însoțite de cele ale țăranimii (Egipt, Sicilia, Asia Mică, China etc.).

Pe cînd în Orient forța conducătoare a răscoalelor erau țăranii și meșteșugarii, iar sclavii se asociau luptei lor, în lumea greacă și romană, mai ales în cea romană, luptele erau inițiate de sclavi, care devin adevărați eroi ai răscoalelor.

La mijlocul sec. al XVIII-lea î.e.n. a izbucnit o mare răscoală a țăranilor și sclavilor în Egipt. Toate listele de biruri au fost distruse de răsculați. Răscoala a cuprins întregul Egipt; unii dintre cei bogați au reușit să fugă în țările vecine. Dar victoria răsculaților a fost de scurtă durată.

Ca și alte țări ale Orientului, China a fost zguduită de numeroase mișcări populare și răscoale, dintre care cele mai importante au fost răscoala *Sprîncenelor roșii* (18—25 e.n.) și cea a *Turbanelor galbene* (184—200 e.n.). La aceste răscoale au participat țăranii ruinați, meșteșugarii și sclavii, care, deși au obținut unele succese, nu au reușit să mențină puterea.

Cele mai mari răscoale au avut loc în statul roman. Începînd din sec. al II-lea î.e.n., izbucnea, aproape în fie-

Lupte de gladiatori (mozaic)

care an, cite o răscoală a sclavilor cele mai semnificative au fost *răscou-
lele din Sicilia și răscoala condusă de Spartacus*

În anul 73 î.e.n. Spartacus, sclav de origine tracică, a ajuns la școala de gladiatori din *Capua*. Aici, împreună cu mulți sclavi germani, celți și traci, care voiau să se întoarcă în țara lor, s-au răscolat. Armatele trimise împotriva lor au fost rind pe rind învinse. Senatul a încredințat sarcina înfringerii sclavilor lui *Crassus*, un om extrem de bogat; după lupte crâncene, el a reușit să înfrângă armata sclavilor. Spartacus a murit pe cimpul de bătaie. Represaliile au fost crunte: 6 000 de sclavi au fost crucificați de-a lungul drumului dintre Roma și Capua.

Deși această răscoală a luat proporții uriașe și a zguduit statul roman, ea nu a reușit să atragă în luptă pe toți cei exploatați, deoarece urmarea numai o eliberare personală și nu desființarea exploatării. După răscoala lui Spartacus, stăpînii de sclavi, temîndu-se de noi răscoale, au început să utilizeze mai puțin munca cu sclavi, iar pămîntul a fost arendat unor țărani liberi (*coloni*). Totodată, clasa dominantă va sprijini instaurarea dictaturii militare.

Deși puternice, răscoalele sclavilor și țărănimii sărace nu au reușit să nimicească orînduirea sclavagistă. Sclavia s-a menținut încă mult timp.

Apariția proprietății private și a exploatării omului de către om a dus la scindarea societății în clase antagoniste: sclavii și stăpînii de sclavi. Sclavia a fost prima formă de exploatare, cea mai brutală și mai crudă.

Societatea antică se caracterizează prin lupta sclavilor contra stăpînilor de sclavi și lupta micilor producători liberi împotriva marilor latifundiați.

Lupta de clasă a avut un rol progresist în lumea antică. Toate reformele sociale și economice au fost realizate prin lupta permanentă a claselor exploatare.

Structura societății în orînduirea sclavagistă

Clasa dominantă	<ul style="list-style-type: none"> — Cum s-a format clasa dominantă în lumea antică? — Ce loc ocupau în structura socială a Imperiului Roman ca- valerii?
Sclavii	<ul style="list-style-type: none"> — Care era situația sclavilor în Orientul antic? — Caracterizați sclavajul clasic greco-roman
Producătorii liberi	<ul style="list-style-type: none"> — Ce rol aveau producătorii liberi în Orientul antic? — Care era situația lor în Grecia și Roma antică? — Cum s-a desfășurat lupta oamenilor liberi pentru drepturi politice și economice în lumea antică? — Care au fost principalele reforme sociale?
Lupta de clasă din antichitate	<ul style="list-style-type: none"> — Ce forme a îmbrăcat lupta de clasă în antichitate? — Cum s-au desfășurat răscoalele sclavilor din Grecia și Roma antică? — Ce rol a avut lupta de clasă în lumea antică?

Comparați reformele sociale din Grecia și Roma, arătați obiectivele urmărite și rezultatele acestor reforme.

5. FORME DE ORGANIZARE POLITICĂ ÎN LUMEA ANTICĂ

Apariția statului și rolul său. Statul a apărut ca urmare a dezvoltării pro-prietății private, a scindării societății în clase antagoniste. El a fost creat de clasa dominantă pentru apărarea intereselor sale, pentru reprimarea claselor exploatare. Totodată, statul apăra teritoriul împotriva invaziilor externe, dar cucerirea și teritoriile noi fie de la vecini, fie în ținuturi îndepărtate (colo-niile grecești; războaiele de cucerire purtate de Roma). În sfîrșit, statul a jucat un rol deosebit în organizarea vieții economice, construirea de sisteme de irigație, edificii publice, temple etc.

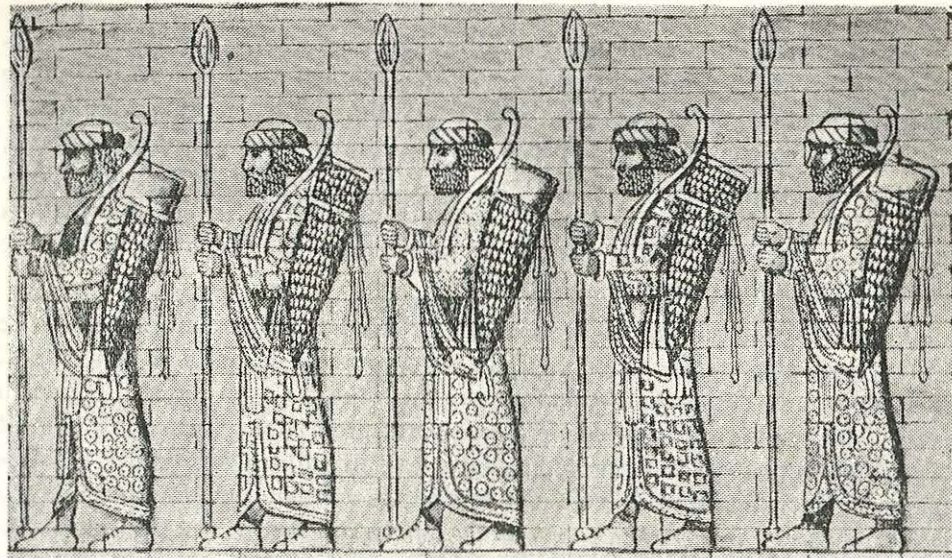
Forme de stat sclavagist. Statele din Orientul antic au îmbrăcat diferite forme: *orașe-state, regate sau imperii*. În regate puterea de stat era concentrată în miinile unui singur om, *monarhul* sau *despotul*. El avea puteri depline în stat; voința sa era socotită lege, era considerat proprietarul întregului pămînt și venerat ca un adevărat zeu. Monarhul avea sub ordinele sale înalți funcțio-nari proveniți din familiile cele mai bogate ale aristocrației. *Despotismul ori-ental este deci o caracteristică principală a statelor din Orient*. Puterea monarhu-lui se baza pe sprijinul aristocrației funciare, militare sau comerciale și pe al preoților.

Primele orașe-state au apărut în Orient, în sudul Mesopotamiei. Ele s-au format din așezări modeste care, treptat, au devenit orașe-state (orașul și teritoriul din jur), adică centre economice, politice și militare (la sumerieni: *Ur, Nippur, Lagaș și Umma*, la akkadieni: *Kiș și Akkad*). Conducătorii lo-cali (*patesi, ensi*) au devenit adevărați regi.

Orașe-state au existat și la fenicieni. Unele dintre acestea au jucat, tem-porar, rol de hegemon: *Ugarit*, apoi *Sidon* (ai cărui marinari erau renumiți negustori-pirați), *Tyr*, care în sec. al X-lea î.e.n. făurește o puternică alianță cu celelalte orașe feniciene, inițiază un comerț intens pe Marea Roșie și în-temeiază numeroase colonii în bazinul apusean al Mării Mediterane, între care și Cartagina. Orașe-state s-au format și pe insula Creta, unele devenind strălucite centre ale culturii (*Cnossos*).

Regatul și imperiul în Orientul antic. Principalele forme de organizare politică în Orient au fost *regatul și imperiul*. Regatele s-au format fie din orașe-state, fie din uniunile de triburi. Prin cuceriri, unele se vor transforma în imperii. Atît regatele, cît și imperiile prezintă trăsături comune: toate sînt monarhii despotice. Regatele aveau o anumită unitate economică, socială și etnică, în timp ce imperiile, constituite prin cîmpire, erau conglomerate de popoare, care exploatau și jefuiau populațiile subjugate, urmărind să aca-pareze materii prime și sclavi.

Necentenitele războaie au dus la epuizarea resurselor economice ale impe-riilor, iar luptele interne, la slăbirea puterii centrale și a armatei. Drept urmare, ele s-au destrămat și de multe ori statele eliberate au devenit întemeietoare ale unor noi imperii (Babilon, Persia etc.).

a

b

c

Unele state din antichitate și-au organizat armate puternice cu ajutorul cărora au creat vaste imperii: a. armata asiriană, b. nemuritorii — arcași din garda imperială persană, c. armata romană

Primele regate care au devenit imperii s-au constituit în Mesopotamia, ajungând — prin cuceriri — la o vastă expansiune teritorială: *Akkad*, *Imperiul Babilonian*, *Regatul Asirian*, *Imperiul Noului Babilon* sau *Chaldean*. Războaiele crâncene, uciderea și deportarea populației cucerite au provocat nemulțumirea popoarelor supuse. Atacurile triburilor războinice din afara granițelor au măcinat forțele acestor imperii, care au căzut rind pe rind, ultimul (*Imperiul Noului Babilon*) fiind cucerit de perși (538 î.e.n.).

Regatul Egiptului a fost înființat în jurul anului 3000 î.e.n., de faraonul *Menes*. Îndelungata istorie a Egiptului se împarte în trei perioade mari, dintre care cea mai însemnată a fost perioada *Regatului nou*, când statul egiptean s-a transformat într-un imperiu. Dintre numeroșii faraoni se distinge *Tutmes al III-lea* (sec. al XIV-lea), în timpul căruia Egiptul cucerește Palestina, Siria, Fenicia și Etiopia. Faraonul *Ramses al II-lea* (sec. al XIII-lea î.e.n.), pe lângă mari cuceriri, a fost renumit și prin construirea unor orașe și temple splendide. După o lungă perioadă de declin, în anul 525 î.e.n., Egiptul ajunge sub stăpânirea Persiei.

În Podișul Iranian perșii au creat cel mai mare imperiu din Orientul Apropiat, cuprinzând popoarele Asiei Mici, între care și grecii de pe litoral, Mesopotamia, Siria, Palestina și Egiptul. Vastul *Imperiul Persan* a fost organizat de regele *Darius* (521—486 î.e.n.).

Ramses al II-lea, reprezentat în uriașele statui la intrarea în templul de la Abu-Simbel.

Imperiul era împărțit în districte administrative, numite *satrapii*, fiecare avînd în frunte cîte un guvernator — *satrap*. Capitala imperiului, *Persepolis*, era legată de regiunile cele mai îndepărtate prin drumuri bine construite. Pentru înviorarea vieții economice, Darius a emis monede de aur și de argint. Toate popoarele din imperiu, cu excepția perșilor și mezilor, îi plăteau tribut în natură și în bani. În afară de administrație, coeziunea imperiului era asigurată de armată, formată din unitățile de elită ale perșilor și mezilor și din detașamentele populațiilor subjugate.

În *China* primul stat a luat ființă în valea râului Yang-ze la începutul mileniului al II-lea î.e.n. Sub domnia diferitelor dinastii (Shang, Zhou) statul și-a extins treptat teritoriul, iar după o perioadă de destrămare, împăratul Qin-Shi-Huang-di (221—205 î.e.n.) a asigurat, prin forță, unitatea statului și a impus o serie de reforme. După moartea sa, în urma multor frământări sociale, a ajuns la tron dinastia *Han* (sec. III î.e.n. — sec. III e.n.), care și-a extins dominația asupra Indochinei, Coreei și Turchestanului și a respins atacurile hunilor. Marile răscoale ale țăranilor, meșteșugarilor și sclavilor au dus la căderea dinastiei Han, după care imperiul chinez s-a destrămat în mai multe state.

Orașul-stat (polis) aristocratic și democratic în Grecia. Orașele-state, forme caracteristice de organizare politică la greci, au fost întemeiate în cursul sec. VIII—VI î.e.n., mai întii pe litoralul Asiei Mici (*Milet*, *Phoceea*, *Efes*), apoi în Grecia continentală (*Corint*, *Atena*, *Sparta* etc.). Dintre acestea, cele mai reprezentative sînt *Sparta* (stat aristocratic sclavagist) și *Atena* (stat democratic sclavagist).

Statul spartan, format în sec. al VIII-lea î.e.n., era condus de doi regi, considerați șefi militari supremi și preoți, de *sfatul bătrînilor* (*gerusia*) și de *adunarea poporului* (*apella*), formată din spartanii majori. Organul cel mai important al statului spartan era *colegiul celor cinci efori* avînd drept de control asupra tuturor activităților. La viața de stat participau numai *spartanii*. Stat militarist aristocratic, Sparta, după multe războaie de cucerire, în sec. al VI-lea î.e.n. a impus majorității orașelor-state din Pelopones o alianță politică și militară prin care și-a asigurat hegemonia în Grecia.

În sec. VII—VI î.e.n., în Atena, puterea politică era deținută de *eupatrizi*. Organele supreme de conducere erau *colegiul celor nouă arhonți*, aleși anual, *areopagul* (organ suprem de judecată și control) și *adunarea poporului*.

În urma frământărilor interne și a unui șir de reforme, statul atenian va dobîndi un *caracter democratic*. O deosebită importanță au avut reformele inițiate de *Solon* (594): *adunarea poporului* (*ecclesia*), din care făceau parte toți cetățenii, devine organul suprem al puterii de stat. Sînt înființate noi instituții: *sfatul celor patru sute* (*bulé*), care discuta problemele privitoare la buna funcționare a statului și pregătea ședințele adunării poporului, *tribunalul jurașilor* (*heliiaia*), organ juridic.

Democratizarea statului atenian a fost continuată de *Clistene* (510 î.e.n.). Prin reformele sale, în locul triburilor gentilice, Atena a fost împărțită în

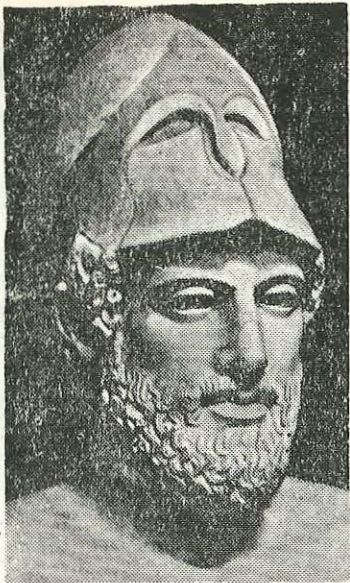
Atena în sec. al V-lea a fost împodobită cu numeroase edificii, dar cele mai frumoase au fost construite pe *Acropola*

unități teritorial-administrative (*deme*); astfel, unitatea politică nemai-fiind gîntă, puterea eupatrizilor decade. Au fost reorganizate instituțiile mai vechi. Sfatul celor patru sute devine *sfatul celor cinci sute* și se creează *colegiul celor zece strategii*. Totodată s-a introdus *ostracismul*, care avea menirea de a asigura buna funcționare a sistemului democratic, deoarece cetățeanul hănuit de uneltiri împotriva puterii de stat era exilat pe timp de zece ani.

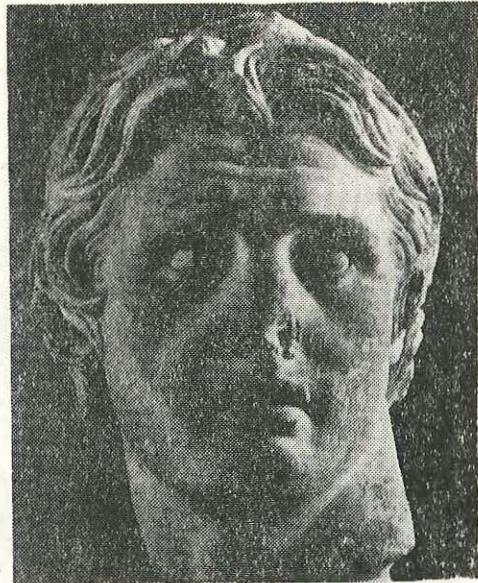
Democratizarea statului atenian a fost definitivată prin *reformele lui Pericle*, care, în calitate de prim strateg, a condus Atena între anii 443—429 î.e.n. Pericle a lărgit atribuțiile adunării poporului, care făcea legile, decidea în probleme privind războiul și pacea, hotăra în toate chestiunile politice, economice, militare, culturale și juridice ale statului și controla executarea hotărîrilor. Celelalte organe și-au menținut atribuțiile anterioare, dar o deosebită importanță a fost acordată *colegiului strategilor*, ai cărui membri nu puteau fi trași la răspundere decît pentru trădare sau eșec militar. Pentru a se asigura drepturi egale tuturor cetățenilor, funcțiile erau ocupate prin tragere la sorți, iar pentru ca fiecare cetățean, indiferent de starea materială, să-și poată exercita drepturile politice, Pericle a introdus *remunerația* pentru participarea la activitatea în diferite organe de stat.

Prin aceste reforme, în Atena a triumfat *democrația sclavagistă*.

Strălucirea democrației ateniene n-a fost de lungă durată. Inegalitatea de avere, ruina țăranilor, conflictele între orașele-state grecești, cauzate de lupta pentru hegemonie dintre Sparta și Atena, au dus la *războiul peloponezic* (431—404 î.e.n.), în care puterea Atenei a fost zdrobită, iar criza orașelor-

Pericle. Guvernarea sa este considerată epoca de aur, adică epoca celei mai mari înfloriri economice, politice și culturale a Atenei. Despre el s-a spus că a fost sufletul Atenei într-o perioadă când Atena era școala întregii Elade.

Alexandru Macedon, creatorul Imperiului macedonean (operă a lui *Lysip*, creatorul portretului în arta antichității)

state grecești s-a adâncit, și ele au fost cucerite de o nouă putere, regatul *Macedoniei*, care s-a ridicat în timpul lui *Filip al II-lea*.

Imperiul Macedonean. În sec. al IV-lea *Alexandru* (336—323 î.e.n.), regele Macedoniei, a continuat cuceririle tatălui său, punând bazele unui vast imperiu, care se întindea de la Dunăre pînă la hotarele sudice ale Egiptului, de la Marea Adriatică pînă la Ind. *Alexandru* a încercat să contopească într-un singur stat numeroasele populații ale uriașului imperiu. În esență, el a menținut organizarea administrativă a Imperiului Persan. Pentru asigurarea bunului mers al administrației, pentru dezvoltarea armatei, el i-a folosit pe macedonenii, grecii și persanii. În realitate, *Imperiul Macedonean*, creat prin cuceriri și cotropiri, era un conglomerat de popoare cu nivel de dezvoltare social-economică inegal, a cărui coeziune era asigurată de către armată. Într-un timp atât de scurt nu s-a putut forma o bază economică unitară. De aceea, Imperiul Macedonean a durat numai cît a trăit întemeietorul său. Cu *Alexandru Macedon* începe o nouă perioadă în istoria antică, perioadă numită *epoca elenistică* (336—30 î.e.n.), în cadrul căreia elementul elen dobîndește un rol dominant, atât în viața economică cît și în cea politică și culturală.

După moartea lui *Alexandru Macedon* imperiul s-a dezmembrat în mai multe state, numite *elenistice*, dintre care cele mai importante au fost *Egiptul* (*Regatul Ptolemeilor*), *Siria* (*Regatul Seleucizilor*) și *Macedonia* (*Regatul Antigonizilor*).

Statul centralizat și independent la geto-daci. În sec. I î.e.n., sub conducerea regelui *Burebista* (82—44 î.e.n.), triburile geto-dacice s-au unit într-un stat centralizat independent. *Burebista*, „cel dintîi și cel mai mare dintre regi Traciei”, a creat un stat care se întindea de la Bug și Marea Neagră pînă în Slovacia, din Carpații Păduroși pînă în Balcani. După moartea sa, statul s-a dezmembrat în mai multe regate mici. Unitatea statului va fi refăcută de un alt mare rege, *Decebal* (87—106), care își avea centrul politic, militar, administrativ și cultural în Munții Orăștiei, la Sarmizegetusa. În timpul său, statul a cunoscut o perioadă de mare înflorire economică și politică. Totodată, geto-dacii au intrat în contact cu marile civilizații ale lumii antice (grecă și romană), cu care s-au influențat reciproc.

Decebal, proeminentă figură a lumii antice, erou al luptei pentru independența poporului dac

Statul roman. În dezvoltarea sa, statul roman a evoluat de la orașul-stat la republică și apoi la imperiu (principatul și dominatul). Tradiția fixează întemeierea orașului Roma în anul 753 î.e.n.; conducerea aparținea regelui, a cărui putere era limitată de autoritatea *senatului* și de *adunarea poporului*. În anul 509 î.e.n., în urma unei răscoale a întregului popor îndreptată împotriva abuzurilor regalității, a fost instaurată o nouă formă de guvernare, *republica*, ce era condusă de patricieni.

Republica va cuprinde o perioadă îndelungată din istoria poporului roman, din anul 509 pînă în 27 î.e.n., cînd a fost instaurat *principatul*. În primele două veacuri ale republicii, plebeii duc o luptă susținută cu patricienii, reușind să obțină drepturi politice și civile. În cursul acestor lupte s-au cristalizat organele republicane ale puterii de stat: *magistraturile*, *adunările poporului* și *senatul*.

Republica duce o politică de expansiune teritorială, care are ca rezultat cucerirea Italiei (sec. V—III î.e.n.), a Cartaginei și a bazinului M. Mediterane (N. Africii, mare parte a Peninsulei Iberice, sudul Galiei), Peninsula Balcanică, partea de vest a Asiei Mici.

Situația creată prin marile cuceriri a dovedit că republica nu mai corespunde exigențelor sporite. Începe o frământată perioadă de răscoale ale sclavilor, ale populațiilor din Italia (aliații—*socii*), iar pe plan politic se desfășoară lupta între două partide politice (cel aristocratic — optimații și cel democratic — popularii). Republica a intrat în criză.

Augustus, comandant suprem al armatei (imperator), adresându-se soldaților

Traian, în timpul căruia Imperiul Roman s-a bucurat de o deosebită prosperitate și a ajuns la cea mai mare extindere teritorială

După o perioadă de războaie civile se instaurează *dictatura militară*, prin Caesar. În conducerea statului, Caesar se baza pe armată. Această formă a puterii o exprimă și titulatura sa. El se numea comandant suprem — imperator — și se înconjura, chiar pe timp de pace, de o gardă specială; a menținut magistraturile republicane, dar pe cele mai importante le deținea personal (tribun al poporului, consul, mare preot etc.).

Nobilimea senatorială nu se putea mulțumi cu pierderea puterii și a pus la cale o conspirație împotriva lui Caesar, care la 15 martie anul 44 î.e.n. a fost ucis. După moartea sa urmează o perioadă de războaie civile, care s-au încheiat cu victoria lui Octavian (nepotul și moștenitorul lui Caesar).

Octavian Augustus (27 î.e.n.—14 e.n.) introduce o nouă formă de guvernare, numită *principat* sau *imperiu*, în care puterea de stat este concentrată în mâinile unui singur om; se mențin și organele de stat ale republicii, supuse însă voinței *principelui* sau *împăratului*. În aparență, puterea de stat se împarte între senat și principe, care poartă titlul de președinte al senatului (*princeps senatus*); în realitate, *principatul* este o *dictatură militară*, o *monarhie în care împăratul exercită singur puterea*. Octavian era comandant suprem al armatei (*imperator*) și i s-a acordat titlul de Augustus (sfânt, sacru), care îi conferea o autoritate morală și politică deosebită. Totodată, el a fost

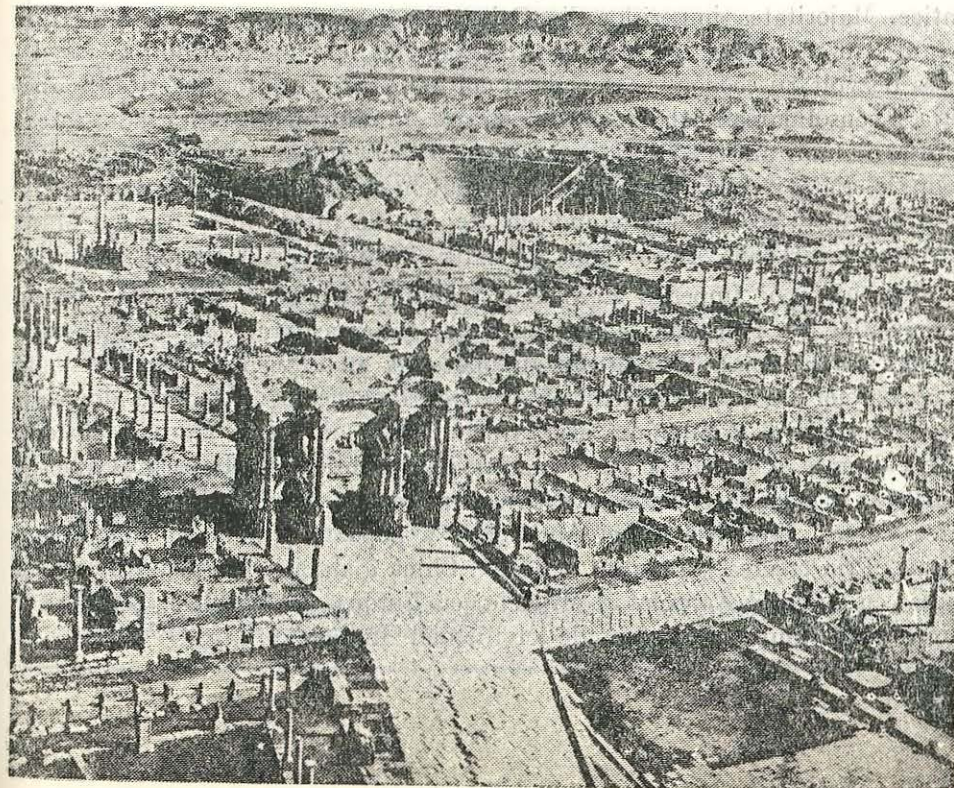
ales *consul* și *tribun* al poporului, apoi a primit funcția de *mare preot* și titlul de *părinte al patriei*. De aceste funcții și titluri se vor bucura și urmașii lui Augustus, adică viitorii împărați.

El a reușit să restabilească ordinea în imperiu și să cucerească noi provincii (Raetia, Noricum, Pannonia, nord-vestul Hispaniei), să instaureze „pacea romană” (*Pax Romana*), ce servea în primul rând interesele clasei dominante.

Principatul instaurat de Augustus se menține până în anul 284 e.n., cind este înlocuit cu o nouă formă de guvernare, numită *dominatul*. În acest îndelungat interval de timp, imperiul este guvernat de împărați proveniți din patru dinastii mai importante. După moartea lui Augustus vin la putere dinastia *Iulia-Claudia* (14—68 e.n.), dinastia *Flaviilor* (69—96), dinastia *Antoninilor* (96—193), dinastia *Severilor* (193—235). În timpul Antoninilor, Imperiul Roman a ajuns la apogeul dezvoltării sale, dar a cunoscut și începutul declinului. Din această dinastie face parte Traian (98—117), unul dintre cei mai de seamă împărați, care, pentru cucerirea Daciei și consolidarea granițelor imperiului, a purtat două războaie cu dacii, conduși de regele Decebal, reușind cu greu să înfringă rezistența lor eroică. Durata îndelungată a războaielor dintre daci și romani constituie o mărturie a forței și trăinicieii statului și poporului dac.

După o perioadă de războaie civile, de criză economică, politică și militară, cunoscută sub numele de *anarhie militară*, împăratul Dioclețian (284—305) introduce *dominatul* (284—476).

Întemeierea a numeroase orașe, centre administrative, economice, militare și culturale a avut un rol deosebit în romanizarea teritoriilor cucerite. *Timğad* (Africa)

Felul roman era centrul vieții publice. Aici erau expuse Legile celor 12 table, gravate pe plăci de aramă

Consecințele creării marilor imperii și locul lor în dezvoltarea civilizației antice. Majoritatea imperiilor din Orient fuseseră efemere ca durată, fiind create prin cuceriri și cotropiri. Cu toate acestea, ele au contribuit la accelerarea dezvoltării economice, sociale și culturale a teritoriilor cucerite, la apariția și consolidarea relațiilor dintre popoare și, în ultimă instanță, la o sinteză a întregii lumi antice. Dacă, la începutul epocii antice, aproape fiecare stat a dus o viață izolată, spre sfârșitul ei putem vorbi de relații economice și culturale între regiuni foarte îndepărtate, ca, de pildă, între bazinul Mării Mediterane și China, între China și India, între Imperiul Roman și India.

Regatul, apoi Imperiul Egiptean, a avut o deosebită influență asupra populațiilor din Palestina, Fenicia și Siria, dar și asupra vecinilor săi sudici din Africa (Etiopia). Statele din Mesopotamia au influențat felul de viață al popoarelor din stepa siro-feniciană. Săpăturile arheologice recente dovedesc marele impact al Babilonului asupra populațiilor din Siria. Orașele, instituțiile culturale și legislația imită aici modelul babilonean. Imperiul Chinez a făcut cea mai înaltă cultură în Orientul Îndepărtat, care a influențat dezvoltarea Coreei, Japoniei, Indiei Anterioare, a popoarelor nomade din nordul Chinei. Prin crearea „drumului mătăsii”, China a stabilit legături trainice cu India, cu Orientul Apropiat și Mijlociu, cu Europa. La rîndul ei și China a împrumutat multe elemente ale civilizației Indiei.

Marea sinteză a civilizațiilor din bazinul Mării Mediterane, în special cea a grecilor cu Orientul Apropiat, Podișul Iranian și India, a fost realizată de *elenism*, apărut pe teritoriul Imperiului lui Alexandru Macedon. Stabilirea de legături între Grecia și Orient și sinteza elementelor culturii, religiei, vieții economice și sociale în cadrul cărora domina elementul elenic au dus la elenizarea civilizației orientale din Asia Anterioară.

Cu totul aparte este însemnătatea Imperiului Roman, care, spre deosebire de celelalte imperii, ca un „tăvălug” a realizat cu mult succes nivelarea diferitelor provincii, unitatea economică, socială, culturală și chiar lingvistică a imperiului. Popoarele cucerite, între care și dacii, au preluat cultura materială a romanilor, apoi modul lor de viață și, în sfârșit, limba, adică *s-au romanizat*. Atunci cînd populațiile migratoare au cucerit teritoriile romane, locuitorii romanizați se vor amesteca cu migratorii, dînd naștere *popoarelor și limbilor romanice, neolatine* (italienii, francezii, spaniolii, portughezii etc.). Poporul român s-a format prin contopirea dacilor cu romanii, un popor nou, plin de energie și vigoare, moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor înaintași.

Statul, în lumea antică, a apărut ca urmare a contradicțiilor de clasă și a îmbrăcat forme variate. Indiferent de forma lor, statele din Orientul antic aveau un caracter despotice.

O deosebită importanță prezintă în istoria antică dezvoltarea polisului grec — avînd ca prototip Atena — unde cetățenii, bucurîndu-se de drepturi depline, participau la viața politică, creîndu-se astfel democrația sclavagistă. Statul roman, cea mai vastă unitate teritorială a antichității, a avut un rol important în răspîndirea și dezvoltarea relațiilor sclavagiste și a civilizației antice. Spre deosebire de celelalte imperii, Imperiul Roman a avut o existență îndelungată, contribuind la formarea unei culturi unitare și la apariția noilor popoare.

Organizarea politică în lumea antică	
Statul sclavagist	— Care sînt trăsăturile statului sclavagist?
Statul în Orientul antic	— Cum s-au format primele state în Orient?
	— Cum s-au dezvoltat regatele și imperiile?
	— Caracterizați monarhia de tip oriental.
Statul în lumea greacă și romană	— Ce forme a îmbrăcat statul în Grecia antică?
	— Caracterizați democrația ateniană.
	— Ce loc ocupă regatul și imperiul în lumea greacă?
	— Cum s-a dezvoltat republica romană?
	— Ce reprezenta principatul?
	— Cum s-a dezvoltat Imperiul Roman în sec. I—III?
Forme de organizare la popoarele din afara granițelor Imperiului Roman	— Caracterizați organizarea politică la traci, iliri, celți și germani.
	— Cum s-a format statul independent geto-dac?
Comparați republica sclavagistă ateniană din timpul lui Pericle cu principatul roman în timpul lui Augustus. Ce concluzii desprindeți?	

6. MODUL DE VIAȚĂ ÎN SOCIETATEA ANTICĂ

În societatea antică, familia, unele obiceiuri, legislația, administrația și serviciul militar și-au pus amprenta atît asupra vieții individului, cit și asupra comunității, determinînd anumite trăsături specifice ale modului de viață în această orînduire.

Familia era o unitate economică, socială, educativă și religioasă a societății, baza organizării sociale. Caracteristicile familiei erau predominarea monogamiei în general, puterea deplină a tatălui asupra soției și copiilor, starea de inferioritate a femeii, prerogativele primului născut. Astfel, în Mesopotamia capul familiei avea dreptul să-și vindă membrii familiei. În Egipt, în schimb, femeia nu era considerată o ființă inferioară. Drepturile primului născut au fost consolidate de cultul morților, care putea fi oficiat numai de un fiu, îndeosebi, de primul născut. În India, capul familiei avea putere nelimitată, iar după moartea sa această putere se transmitea primului născut. Sinuciderea văduvei după moartea soțului era un obicei larg răspîndit. În China, respectul filial și loialitatea fraternă constituiau legăturile solide ale familiei. Chinezii erau adepți ai familiei cu mulți copii.

În societatea greacă, femeia era exclusă din viața publică, fiind obligată să trăiască într-un compartiment separat al casei (în gineceu). Activitatea sa se limita la treburile casnice.

La Roma, autoritatea paternă avea un caracter sacru. Tatăl putea să refuze creșterea copiilor săi, iar ca preot și judecător suprem al familiei dispunea de dreptul de viață și de moarte asupra membrilor familiei sale. Soția — matrona —, deși era sub autoritatea soțului, se bucura totuși de mai multe drepturi: putea să participe la întrunirile familiale, la banchete publice, la spectacole și jocuri publice, fiind înconjurată cu respect din partea bărbaților. Sînt bine cunoscute cuvintele lui Cato: „Bărbații guvernează, pre-tutîndeni pe femei, iar noi, care guvernăm lumea, sîntem guvernați de femei”

Obiceiurile. La toate popoarele antice un loc deosebit îl dețineau obiceiurile legate de evenimentele mari din viața familiei, de munca productivă, de schimbarea anotimpurilor etc.

Cele mai multe obiceiuri au apărut în cadrul familiei și se refereau la naștere, majorat, căsătorie și moarte.

În legătură cu majoratul se oficiau diferite ceremonii de inițiere. La romani, de exemplu, tînărul la vîrsta de 17 ani își schimba tunica puerilă cu toga de bărbat, era declarat major și trecut pe lista cetățenilor.

Alte obiceiuri se legau de căsătorie. Cu ocazia logodnei și a nunții se dădeau daruri, aveau loc procesiuni, se cînta, erau organizate banchete.

Obiceiurile funerare erau alimentate de credințele în lumea de apoi. La egipteni, cultul morților se concentra în jurul persoanei faraonului și al aristo-

crației înalte. În cinstea lor se construiau piramide, iar celor înstăriți li se îmbălsăma trupul. Ritualurile funerare erau foarte fastuoase în China și în India.

Cultivarea pămîntului a dus la apariția unor obiceiuri legate de semănat, de încolțirea plantelor și de recoltă. Aproape la toate popoarele se executau diferite ceremonii de purificare a holdelor, înconjurînd terenurile cultivate cîntînd, dansînd și rostînd versuri. Din aceste obiceiuri, și anume din procesiunile organizate cu prilejul culesului viilor, la greci au răsărit ger-menii dramei.

Unele obiceiuri s-au ivit în legătură cu anotimpurile sau cu anul nou. Multe popoare, de exemplu egiptenii, sărbătoreau sfîrșitul anului, altele echinocțiul de primăvară; la romani, cel de iarnă era considerat ca o victorie a luminii asupra întunericului.

Omul antic credea că din anumite semne poate fi cunoscut viitorul. De aceea, interpretarea visurilor, cercetarea viitorului erau obiceiuri răspîndite. La unele popoare, ca, de exemplu, la etrusci și romani, prezicerea viitorului se făcea după cercetarea animalelor sacrificate (*auspiciile*), după zborul păsărilor (*augurii*) etc.

La greci se bucurau de mare cinste oracolele, care dădeau diferite sfaturi și preziceau viitorul. La oracolul de la Dodona, preoții proceau după freamătul frunzelor unui stejar secular. La Delfi, preoteasa lui Apollo rostea cuvinte fără șir, pe care preoții le interpretau cum credeau de cuviință.

Popoarele antice organizau jocuri și competiții atletice, dramatice și muzicale. Cele mai renumite erau jocurile publice, organizate de greci în Olympia, în Delfi și pe istmul Corintului. Cele ținute în Olympia, în apropierea templului lui Zeus, constau din exerciții atletice, alergări, lupte, aruncarea discului, a suliței. Pe tot timpul jocurilor olimpice se proclama armistițiu sacru și se suspendau chiar și războaiele dintre state.

La romani, participanții la jocurile și spectacolele publice nu erau oamenii liberi, ci sclavii, libertii și prizonierii de război. Manifestările constau din jocuri de circ (alergări de cai și curse de care), diferite exerciții atletice, jocuri dramatice și jocuri în amfiteatre (lupte de gladiatori, lupte cu fiarele și competiții cu nave).

Legislația. Obligațiile și drepturile în familie, între oameni, ginți și triburi erau reglementate de norme general acceptate, care se bazau pe obiceiul pămîntului. Cu timpul, aceste norme au fost consemnate în scris, devenind legi. În Orient, legile erau considerate de origine divină, date de zei conducătorilor sau regilor.

Legile reglementau relațiile de proprietate, de familie, formele de moștenire, obligațiile față de comunitate și de stat etc. și aveau întotdeauna un caracter de clasă, asigurînd privilegiile claselor dominante și obligațiile grupurilor dependente. Ele reglementau și formele de legături între diferite țări.

În Egipt, decretul emise de către faraon erau considerate legi divine și ele enunțau principiile generale ale jurisdicției. În Mesopotamia, Codul lui Hammurapi forma baza legislației, iar jurisdicția era exercitată fie de preoți, fie de judecatori locali, în orașe de judecatori aleși. În India, legislația se baza pe așa-numita *dharma*, lege morală, normă de comportare a fiecărui om. Legislația chineză se caracteriza prin pedepse crude (mutilări, aplicarea sigiliului infamiei pe obraz etc.).

Legislația greacă reglementa toate problemele juridice ale individului și ale comunității. Delictul comise împotriva statului erau judecate de un tribunal special, iar altele, ca, de exemplu, impietatea față de zei, dezertarea, trădarea, sustragerea de fonduri etc., de adunarea juraților sau chiar de adunarea poporului.

La Roma, în perioada republicană, legislația a fost reglementată pe baza *Legilor celor 12 table*, consemnate în scris în 451—449 î.e.n. Delictul private, la început, erau judecate de pretori, iar mai târziu s-au înființat diferite instanțe judecătorești. Delictul comise împotriva statului (trădarea, sustragerea de fonduri, mituirea, omuciderea etc.) erau judecate de magistrați, îndeosebi de pretori. Procedura penală era foarte complicată, și de aceea în jurisdicție un rol de seamă l-au jucat juriștii și avocații.

Administrația era forma de organizare prin care statul își îndeplinea principalele funcții: încasarea dărilor, exploatarea resurselor naturale, mobilizarea poporului la construcții publice etc. Din cauza distanțelor mari, a greutateilor de comunicație și de transport, statul avea nevoie de o administrație organizată. În Egipt, sediul administrației centrale era palatul regal, unde numeroși funcționari înalți executau ordinele faraonului. Unitatea administrativă locală era *noma*, un teritoriu relativ restrâns având ca centru un orașel.

În Mesopotamia, orașele dispuneau de o administrație proprie, iar regele era ajutat la conducerea țării de un aparat centralizat. Funcționari înalți conduceau diferite sectoare ale administrației centrale și administrau ținuturile și orașele, în calitate de locuitori ai regelui. În India, administrația condusă de rege dispunea de un mare număr de funcționari, fiind supravegheați de către oamenii de încredere ai regelui. Țara a fost împărțită în districte, iar acestea erau guvernate de prefecti.

În China, în fruntea administrației stătea regele, ajutat de un colegiu, format din trei persoane: șeful agriculturii, șeful cailor și al armatelor, precum și șeful lucrărilor publice. În perioada imperială, China a fost împărțită în provincii, iar guvernatorii acestora dispuneau de drepturi depline în probleme administrative, juridice și militare.

În orașele-state grecești, ca și la Roma, magistrații de stat conduceau toate sectoarele orașului. În Atica, unitatea administrativă era *dema*, compusă din două-trei sate. Ea era condusă de un conducător ales, *demarh*, care îndruma toată activitatea administrativă, juridică și politică a locuitorilor.

În perioada republicii, din punct de vedere administrativ, în statul roman, locuitorii se împărțeau în *romani*, *latini*, *italici* și *provinciali*. Orașele latine, mai târziu și cele italice, erau considerate aliate. Orașele, fie ele de drept roman sau de drept latin, erau administrate după modelul Romei, având în fruntea lor doi magistrați supremi, doi edili, un consiliu și adunarea poporului. Orașele italice aveau anumite obligații față de Roma, dar în problemele interne erau independente.

Teritoriile cucerite în afara Italiei se numeau provincii, adică teritorii învinse. Ele erau administrate de foști pretori (*propraetores*) și de foști consuli (*proconsules*), iar în perioada imperială de guvernatori imperiali (*legati Augusti*).

În provincii, orașele locuite de cetățeni romani erau de două tipuri: *municipii* și *colonii*. Fiecare oraș dispunea de o administrație proprie, de un teritoriu vast cu numeroase comune, administrat de magistrații orașului.

Armata. Inițial, armata avea un caracter popular, de miliție; bărbații de o anumită vîrstă erau înrolați pe cheltuială proprie. Cu timpul, armata a devenit o instituție specială, supusă intereselor claselor dominante. Pe lângă trupele înarmate ale populației, au apărut și trupe de mercenari, recrutate, de obicei, din rîndurile străinilor.

În Egipt, mobilizarea țăranilor întîmpina mari dificultăți și faraonii recurgeau la măsuri foarte drastice. Conducătorul suprem al armatei era faraonul, care putea fi înlocuit de marele comandant. Mercenarii, recrutați dintre nubieni, libieni și greci, primeau pămînt pentru serviciile lor. Armata cea mai bine organizată o aveau asirienii, formată din pedestrași, călăreți și luptători cu care. La ei au fost organizate și trupe de geniu, folosite la construirea de drumuri, de poduri și a taberelor permanente. Asirienii au dezvoltat și tehnica asediului (platforme de scînduri, scări și turnuri de asediu, spărgătoare de ziduri, berbece pe roți etc.). Pentru istovirea forțelor inamicului, ei aplicau diferite tactici: atacuri nocturne, uciderea sau transportarea populației cucerite, incendierea așezărilor etc.

La perși, forța principală a armatei o constituia cavaleria. Dintre perși și mezi se recruta o unitate specială, compusă din zece mii de soldați, numiți *nemuritori*. Fiecare satrapie era obligată să echipeze o armată, care își păstra tradiția locală atît în privința armelor, cît și a tacticii.

În India, războinicii făceau parte din categoria socială a militarilor — *kshatriya* —, aceasta fiind singura ocupație. Războiul avea un caracter ritual. Armata era organizată în patru contingente: unități cu care de luptă, cu elefanți, cavaleria și infanteria. În China nucleul armatei îl forma garda imperială, compusă din soldați profesioniști. Garnizoanele de la granițe se ocupau și de agricultură. Chinezii au importat de la popoarele care locuiau spre nord de ei o nouă armă — *arbaleta*.

La greci, contingentele militare erau compuse din unități cu care de luptă, din pedestrași ușor înarmați — *peltasti* — și pedestrași grei înarmați — *hopliți*.

Spartanii formau o falangă din soldați greu înarmați, cu lance și scut. Cavaleria avea un rol secundar. La Atena, flota maritimă, compusă din trireme și din alte tipuri de nave, a dobândit un rol dominant. În secolul al IV-lea, macedonenii au perfecționat falanga, iar în perioada elenistică armamentul a fost îmbogățit cu aparate de aruncat pietre sau săgeți la o distanță apreciabilă, numite *baliste* și *catapulte*.

În statul roman, armata era organizată în legiuni. Legiunea avea și unități de cavalerie și de meseriași. În perioada principatului armata era compusă din *legiuni* recrutate dintre cetățeni romani, din *trupe auxiliare* recrutate din rîndurile locuitorilor provinciali, care nu dispuneau de cetățenie romană, din *trupe pretoriene* formate din cetățeni originari din Italia, din *flota maritimă și fluvială* și din unități de *pază și de gardă*. O legiune se compunea din 6 000 de soldați și era împărțită în zece *cohorțe*. Durata serviciului în legiune era de 20 de ani și soldații primeau solda, iar după lăsarea lor la vatră, devenind veterani, erau împroprietăriți cu o parcelă de pământ.

Armata romană a fost cea mai bine organizată în lumea antică, făcînd din întregul stat o mașină puternică de război.

Modul de viață în societatea antică

Viața de familie și societate	}	<ul style="list-style-type: none"> — Care erau caracteristicile familiei în Orientul antic, în Grecia și în Roma antică? Exista egalitate între soți? Care erau raporturile între părinți și copii? — Care erau obiceiurile legate de evenimente importante din viață? — Dar cele legate de viața statului? — Ce rol aveau jocurile și spectacolele publice?
Instituții legate de viața statului	}	<ul style="list-style-type: none"> — Prin ce se caracteriza legislația în lumea antică? — Cum era organizată administrația de stat în Orient, Grecia, Roma antică? — Structura și rolul armatei în Orient, Grecia și Roma antică.

Comparați modul de viață din Orientul antic cu cel din lumea greco-romană.

7. CONTRIBUȚIA POPOARELOR ANTICE LA FĂURIREA TEZAUURULUI CULTURII UNIVERSALE; INTERDEPENDENȚA ȘI INTERFERENȚA CIVILIZAȚIILOR LUMII ANTICE

Nivelul de cunoaștere și cultură în societatea antică. Cultura lumii antice se caracterizează prin varietatea manifestărilor în diferite domenii, prin caracterul practic al cunoștințelor, prin originalitate, dar și prin influența reciprocă a civilizațiilor aparținînd diferitelor popoare.

În Orient, cultura a avut o dezvoltare mai lentă; ea era un privilegiu al claselor dominante. Nivelul cultural în lumea greco-romană era mai ridicat; pentru cetățenii greci și romani cunoașterea scrisului și a cititului era obligatorie, iar statul se îngrijea de educarea și instruirea lor. Statul și oamenii bogați patronau cultura și erau obligați să susțină pe cheltuiala lor manifestările culturale.

Scrisul și evoluția sa — premisă a progresului umanității. Apariția scrisului a făcut posibilă acumularea, transmiterea și păstrarea cunoștințelor umane. Scrisul a avut forme variate: *scrierea hieroglifică* (inventată de egipteni), *scrierea cuneiformă*, inventată de sumerieni (preluată de alte popoare din Mesopotomia și de perși). Fenicienii au inventat *primul alfabet*, compus din 22 de semne, care exprimau doar consoane. În sec. al IX-lea î.e.n., pe baza scrierii fenicienilor, grecii și-au creat alfabetul lor, compus din 26 litere (vocale și consoane), care stă la baza scrierilor etruscă, latină și a unor scrieri europene (gotică, cirilică). În China, începuturile scrisului datează din mileniul al III-lea î.e.n., chinezii aveau o scriere hieroglifică, formată din 2 000 de semne.

Literatura, marile creații. Literatura este un important izvor istoric, deoarece ea reflectă viața de toate zilele a oamenilor, modul lor de gîndire ideile și concepțiile lor despre lume și societate.

Primele creații ale literaturii orientale aveau un caracter folcloric, constînd din diferite cîntece de muncă, de dragoste, povestiri de vînătoare și de război. Din ele ni s-au păstrat *cîntecele de muncă ale țăranilor egipteni* și zguduitorile cîntece populare chinezești cuprinse în culegerea *Cartea cîntecelor*.

Inspirată din creațiile populare, de timpuriu a apărut *literatura cultă*. Primele genuri ale acestei literaturi par a fi *povestirile, învățăturile, imnurile* (*imnurile egiptene* adresate Soarelui sau Nilului, *Psalmii lui David* din literatura ebraică, *imnurile din Avesta* persană, *Vedele* indiene etc.).

Miturile religioase despre crearea lumii, despre luptele zeilor, despre moarte și viața veșnică erau prelucrate sub formă de poeme; cel mai cunoscut este *Poemul lui Ghilgameș*, care înfățișează lupta omului pentru a învinge moartea. Două mari poeme ale literaturii indiene sînt *Mahabharata* și *Ramayana* scrise în limba cultă a arienilor — sanscrita.

Printre creațiile literare se numără și *Biblia*, prima parte a ei numită *Vecheul Testament*, o culegere de cronică, învățături, imnuri, legende aparținînd poporului evreu.

Literaturile greacă și romană se disting prin bogăția genurilor literare, prin varietatea formelor și profunzimea ideilor. Primele creații literare sînt poemele homerice, *Iliada* și *Odiseea*, atribuite poetului orb *Homer*. În sec. VIII—VI î.e.n. a apărut, în Grecia, *poemul didactic* al lui *Hesiod*, intitulat *Munci și zile*, care prezintă muncile agricole, dar și viața amară a țăranilor jefuiți de cei bogați. *Poezia lirică* este reprezentată de marii poeți greci *Tirțeu*, *Pindar* și *Sapho*.

Sub influența literaturii grecești s-a dezvoltat literatura romană, care treptat și-a creat opere proprii. Cei mai renumiți poeți romani au fost *Horățiu* (65 î.e.n.—8.e.n.), autorul unor poezii lirice, al odelor, epeelor, satirelor și al scrisorilor; *Publius Vergilius Maro* (70—19 î.e.n.), care a scris epeea *Eneida*, avînd ca erou principal pe Aeneas, întemeietorul legendar al poporului latin, și *Publius Ovidius Naso* (43 î.e.n.—17 e.n.), autor al unor elegii, scrisori și poezii cu caracter didactic. Exilat la Tomis, Ovidius a scris *Tristele* și *Ponticele*, opere care conțin referiri la viața geților, în mijlocul cărora a trăit poetul.

Teatrul grec și roman. Un gen literar caracteristic democrației sclavagiste a fost *drama greacă*, în cele două variante ale ei: *tragedia* și *comedia*.

Tragedia își imprumută temele din mitologia greacă și poemele homerice, dar în realitate reflecta gîndurile și grijile societății ateniene. Tragedia greacă este reprezentată prin *Eschil* (525—456) (*Perșii*, *Prometeu înlănțuit*, *Agamemnon*); *Sofocle* (497—406) (*Antigona*, *Oedip rege*); *Euripide* (485—406) (*Electra*, *Medeea* etc.).

Cel mai mare reprezentant al comediei grecești a fost *Aristofan* (445—387 î.e.n.). Comediile sale au un caracter politic. El îi ridiculizează pe dușmanii păcii, pe cei bogați care unelteau pentru declanșarea războaielor, pe falșii democrați, moravurile societății etc. (*Norii*, *Viespile*, *Pacea*, *Broaștele*, *Lisistrata* etc.).

Cei mai mari dramaturgi romani, *Plautus* (250—194 î.e.n.) și *Terentius* (190—159 î.e.n.), criticau defectele societății romane, punînd accent pe vechile tradiții.

Știința. Cunoștințele științifice, mai ales la popoarele orientale, s-au dezvoltat în funcție de cerințele practice (construirea digurilor, a templelor, a mormintelor monumentale). Purtătorii lor erau preoții, scribii, medicii, dar și unii reprezentanți ai claselor dominante. Regii instalau în curtea regală și în temple biblioteci, arhive, observatoare astronomice și înființau școli pentru pregătirea tinerilor. Cu toate acestea în Orient cunoștințele științifice erau întreșute cu concepții mistice, religioase. Ele au cunoscut o remarcabilă dezvoltare la greci, mai ales în epoca elenistică.

Matematica, geometria și astronomia au apărut la toate popoarele antice din necesitățile practice: Se cunoșteau cele patru operații fundamentale ale aritmeticii, ridicarea la pătrat și extragerea radicalului. Puteau calcula cu exactitate suprafața cercului și cunoșteau valoarea aproximativă a lui π .

Egiptenii foloseau sistemul zecimal, babilonienii — regulile de extragere a rădăcinii pătrate și cubice; indienilor le datorăm așa-numitele *cifre arabe* (introdus în Europa prin intermediul arabilor).

În domeniul astronomiei, chinezii, de exemplu, studiau Soarele, Luna și stelele și au inventat primele instrumente de control al timpului — *ceasul de apă* și *cadranul solar*.

Grecii, prin contactele permanente cu Egiptul și Mesopotamia, au preluat toate descoperirile acestora din domeniul matematicii, geometriei și astronomiei, dezvoltîndu-le mai departe. *Pitagora* (sec. al VI-lea î.e.n.), filosof și mare matematician, a elaborat teorema cunoscută sub numele său și a afirmat că natura nu este altceva decît o combinație a cifrelor și a cantităților. *Euclid* (sec. al III-lea î.e.n.) a elaborat principiile geometriei plane. *Arhimede* (sec. al III-lea î.e.n.) a pus bazele mecanicii și ale hidraulicii. Un mare astronom din perioada elenistică, *Aristarh*, a descoperit că Pămîntul se învîrtește în jurul Soarelui.

Medicina a apărut de timpuriu. În Mesopotamia s-au constituit ramuri diferențiate ale medicinei (oftalmologia, chirurgia), în Egipt operațiile de preparare a mumiilor au înlesnit cunoașterea corpului uman, în India și în China se făceau medicamente foarte eficiente din diferite ierburi și s-au scris numeroase tratate de medicină. În perioada elenistică cunoștințele medicale s-au îmbogățit mult. Medicii au studiat structura creierului, funcțiile nervilor și au descoperit rolul circulației singelui. Cel mai mare medic grec, *Hippocrate* (sec. al V-lea î.e.n.), a arătat că bolile nu sînt de origine divină, ci au cauze naturale. El a cercetat apariția și dezvoltarea organismelor.

Geografia. La greci, ca și la romani, navigația, întemeierea coloniilor, expedițiile militare au sporit într-o mare măsură *cunoștințele geografice*. Acumularea acestora a făcut posibilă prezentarea lumii romane de către *Strabo* (63 î.e.n. — 19 e.n.), în renumita sa operă *Geografia*. Marele astronom și geograf *Ptolemeu* (sec. al II-lea î.e.n.) a întocmit harta lumii, cunoscută în acea vreme, aplicînd scara proporțiilor.

Agronomia. În toate țările Orientului s-au scris numeroase tratate despre muncile agricole, de exemplu în China au apărut tratate despre sistemele de cultură în serie, asolament și îngrășarea pămîntului. La Roma s-au scris, de către *Cato cel Bătrîn* și *Columella*, tratate de agronomie, în care se prezintă munca pe latifundii, dezavantajele muncii cu sclavi etc.

Dreptul. Reglementarea relațiilor dintre oameni, dintre comunități era o necesitate și în lumea antică. S-au păstrat numeroase texte cu caracter juridic: *Codul lui Hammurabi* (Mesopotamia), *Legile lui Manu* (în India), *Legile celor 12 table* (Roma), edictele imperiale romane. Au existat colecții de legi, cunoscute sub diferite nume, care mai târziu au devenit baza dreptului roman.

Istoria. Consemnarea în scris a celor mai importante evenimente, a cronologiei regilor, a tratatelor de pace a dus la apariția și dezvoltarea istoriei. Pe baza acestor însemnări străvechi, păstrate în arhivele regale și în temple, a fost scrisă istoria diferitelor orașe și țări. Istoria a fost cultivată indeosebi la greci încă din sec. al VII-lea î.e.n. Primul mare reprezentant al istoriografiei grecești a fost „părintele istoriei”, *Herodot* (484—425 î.e.n.), care, în opera scrisă despre războaiele greco-persane, a prezentat trecutul tuturor țărilor încadrate în Imperiul Persan. Un alt istoric grec, *Tucidide* (460—393 î.e.n.), a scris istoria războiului peloponesiac; el aplica în cercetarea istorică o metodă mult mai științifică decât cea a lui Herodot, eliminând orice factor supranatural.

Istoriografia romană a imitat-o pe cea greacă. Dintre numeroșii săi reprezentanți amintim pe *Caius Iulius Caesar* (100—44 î.e.n.), creatorul genului memorialistic, care a scris istoria cuceririi Galiei și a războiului civil; *Titus Livius* (59—17 î.e.n.), preconizând istoria ca pe un mijloc educativ, a scris, în 142 de cărți, istoria Romei de la fundarea ei (*Ab Urbe condita*); *Tacitus* (55—120 e.n.), care, străduindu-se să prezinte evenimentele în mod obiectiv, a elaborat istoria primelor două dinastii de împărați romani și a înfățișat o imagine veridică despre societatea germanilor și britanilor.

Filosofia. În filosofia popoarelor antice se recunoaște lupta dintre concepțiile idealiste și cele materialiste. Filosofii idealiști propovăduiau natura divină a lumii, nemurirea sufletului și privilegiile claselor dominante.

Concepțiile materialiste aveau un caracter spontan, se inspirau din activitatea materială a oamenilor și căutau esența lumii într-o realitate, o substanță materială.

Primii filosofi materialiști greci socoteau drept principiu al lumii materia infinită, nemuritoare, veșnic în mișcare: aerul, focul, pământul, apa. Cei mai renumiți erau *Thales din Milet* (sec. al VI-lea î.e.n.) și *Heraclit din Efes* (sec. VI—V î.e.n.). Heraclit considera că lupta este esența tuturor lucrurilor, descoperind astfel o lege fundamentală a dialecticii. *Democrit* (460—370 î.e.n.), cel mai mare filosof materialist grec, a afirmat că tot ce există este compus din părți materiale indivizibile, din *atomi* (*atomos* — ceea ce nu se poate tăia), care nu se distrug niciodată.

Dacă primii filosofi materialiști erau preocupați de natura lumii, *sofiștii*, filosofii din sec. al V-lea î.e.n., au făcut primii pași în interpretarea fenomenelor sociale. Un adversar al sofiștilor, *Socrate* (469—399 î.e.n.), a avut preocupări în domeniul devenirii umane și al gnoseologiei. Continuatorul filosofiei sale, *Platon* (427—347 î.e.n.), afirma că lumea în care trăim nu este o lume reală, ci constituie o reflectare ștearsă și palidă a lumii ideilor, care este primordială și nu are caracter material. Discipolul său, *Aristotel* (384—322 î.e.n.), cel mai mare gânditor al antichității, a respins teoria ideilor, a maestrului său, și a sistematizat și sintetizat cunoștințele acumulate până la el. El a elaborat

știința gândirii, a logicii. Un curent important al filosofiei greco-romane a fost *stoicismul*, care propovăduia că fericirea constă în lipsa de pasiuni.

Oratoria. Democrația greacă, în special cea ateniană, a creat condiții pentru dezvoltarea oratoriei. Ea a ajuns la apogeu în perioada crizei orașelor, în secolul al IV-lea î.e.n. Cel mai mare reprezentant a fost *Demostene*, care, în discursurile sale împotriva regelui Filip al II-lea (*Filipicele*), a ridicat oratoria la un nivel necunoscut până atunci.

În perioada de criză a republicii romane oratoria a luat un nou avânt. Cel mai mare reprezentant al oratoriei romane a fost *Marcus Tullius Cicero* (106—43 î.e.n.). Discursurile sale, dintre care cele mai cunoscute sînt cele rostite împotriva lui Catilina (*Catilinarele*), constituie și importante izvoare istorice. El a scris și numeroase lucrări despre oratorie.

Religia. Religia cuprindea, pe de o parte, convingeri eronate despre interdependența lucrurilor și fenomenelor, izvorite din nivelul scăzut al cunoștințelor, pe de altă parte, anumite acțiuni prin care omul credea că poate influența și dirija fenomenele din natură.

În lumea antică religia avea un caracter *politeist*. Grecii și romanii s-au închinat multor zei, pe care îi reprezentau ca oameni puternici și nemuritori (Zeus-Jupiter, părintele zeilor și oamenilor, Ares-Marte, zeul războiului etc.).

În Orient, la poporul evreu, a apărut *monoteismul*, credință într-un singur zeu; la perși, indieni și chinezi religia a avut un caracter *filosofic-moral*. Perșii, de pildă, presupuneau că există o continuă luptă între două forțe, a binelui și a răului, concepută ca o luptă între divinități. În India, *budismul* reprezenta rezistența pasivă față de sistemul castelor, propovăduit de religia *brahmană*. În China, pe lângă concepțiile tradiționale, legate de cultul naturii, cultul strămoșilor, s-au format două curente filosofice religioase: *confucianismul* și *daoismul*, ambele fiind inițial pătrunse de idei progresiste, dar transformate cu timpul într-o serie de învățături religioase.

Creștinismul s-a inspirat din trei surse diferite: din *stoicism*, care propovăduia resemnarea în fața destinului, din așa-numitele *religii mistice*, care puneau accent pe viața de apoi, și din *monoteismul iudaic*, care propaga venirea unui *Messia* pentru salvarea poporului. Apariția lui a fost consemnată în scris începînd cu a doua jumătate a sec. I e.n. Atunci s-a încheiat a doua parte a Bibliei, numită *Noul Testament*. Cărțile din această colecție afirmă că întemeietorul creștinismului ar fi fost *Iisus*, considerat *Messia* sau, în limba greacă, *Hristos*. În relatările lor sînt atîtea elemente miraculoase, încît acestea nu oglindesc realitatea istorică, ci mai degrabă un mit creat după apariția creștinismului. Treptat, clasa dominantă a văzut în noua religie un sprijin în exploatarea și asuprirea maselor, în asigurarea situației sale privilegiate, deoarece ea propovăduia o supunere totală față de stat și autorități. De aceea, în anul 313, împăratul Constantin cel Mare a recunoscut creștinismul ca religie de stat.

Arta. Arta popoarelor antice servea unor scopuri utilitare și religioase; se construiau temple, morminte, palate regale și clădiri publice: forumuri, stadioane, biblioteci etc.

În Orient arhitectura se caracteriza prin monumentalitatea și prin grandioarea dimensiunilor.

În Egipt, cele mai remarcabile monumente arhitectonice au fost *piramidele*, *mormintele de peșteră* și *templele*, toate caracterizate prin grandioarea dimensiunilor. Sînt renumite templele de la *Luxor* și *Karnak* construite de faraonul Ramses al II-lea.

În Mesopotamia erau caracteristice templele cu șapte etaje, *zigguratele*, precum și palatele construite din cărămizi smălțuite și bogat decorate. În India creațiile cele mai importante erau *templele de peșteră*, cele cioplite în stînci și templele în formă de piramidă, iar în China templele numite *pagode*, cu multe etaje și cu acoperișul îndoit în sus-la colțuri.

La greci, templele au fost construite mai întîi din lemn, apoi din piatră și marmură în stilurile *doric*, *ionic* și *corintic*. La Atena, cele mai frumoase temple și statui au fost ridicate pe *Acropole*, în timpul lui Pericle, între acestea remarcabile fiind *Parthenonul* în stil doric și *Erechteionul* în stil ionic. În perioada elenistică, edificiile construite în stil ionic, iar apoi corintic, erau grandioase și elegante (Muzeul din Alexandria, Templul Artemisei din Efes, Mausoleul din Halicarnas etc.).

Arhitectura ocupa primul loc și în arta romană. Romanii au introdus două inovații în arhitectură: *bolta* și *cupola*. Cei mai mulți împărați romani s-au preocupat de construirea unor foruri, arcuri de triumf, temple, băi, teatre, amfiteatre, colonne. Între cele mai frumoase edificii amintim *Panteonul*, un templu dedicat tuturor zeilor, și *Altarul Păcii*, decorat cu minunate basoreliefuli, *Colosseum*, un grandios edificiu, menit a fi loc de spectacole, *forul lui Traian*, cu impunătoarea *columnă* reprezentînd scene din cele două războaie cu dacii, *podul peste Dunăre*, la Drobeta, *Tropaeum Traiani* — monument triumfal, în Dobrogea.

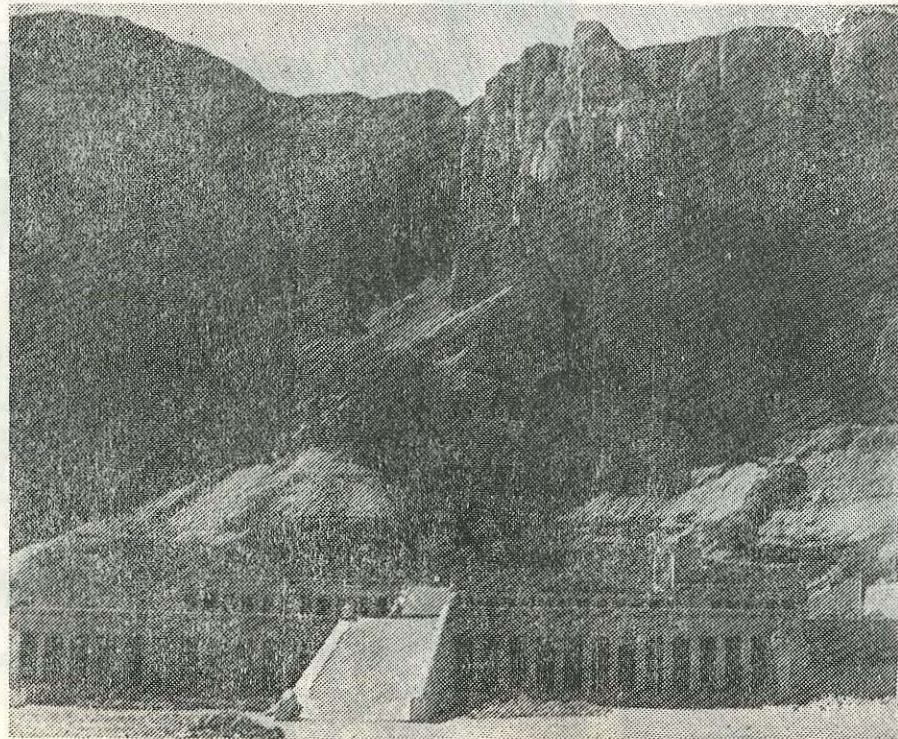
Sculptura, *pictura*, *mozaicul* se legau organic de arhitectură, avînd funcții decorative. Sculptura egipteană, caracterizată prin exactitate geometrică, reprezintă figura faraonilor idealizați și solemni, iar a oamenilor simpli, într-o formă realistă (de pildă, statui de scribi). Sculptorii mesopotamieni dădeau o mare expresivitate feței, dar neglijau proporțiile corpului uman. Ei erau mari meșteri în executarea basoreliefulilor, care înfățișau scene de vîntoare și de război (*Stela leilor*).

Cei mai renumiți sculptori la greci în perioada clasică erau *Myron* (*Beoția*), *Phidias* (Atena) și *Policlet* (*Argos*). Myron reprezintă corpul uman în mișcare (ca de pildă *Discobolul*); Phidias a creat sculpturi de mare valoare artistică, cum a fost *Athena Parthenos* de pe Acropole și *Zeus din Olimpia*, considerată una dintre cele șapte *minuni* ale antichității. Policlet prezenta forța fizică și morală a omului (*Doriful* = purtătorul de lance).

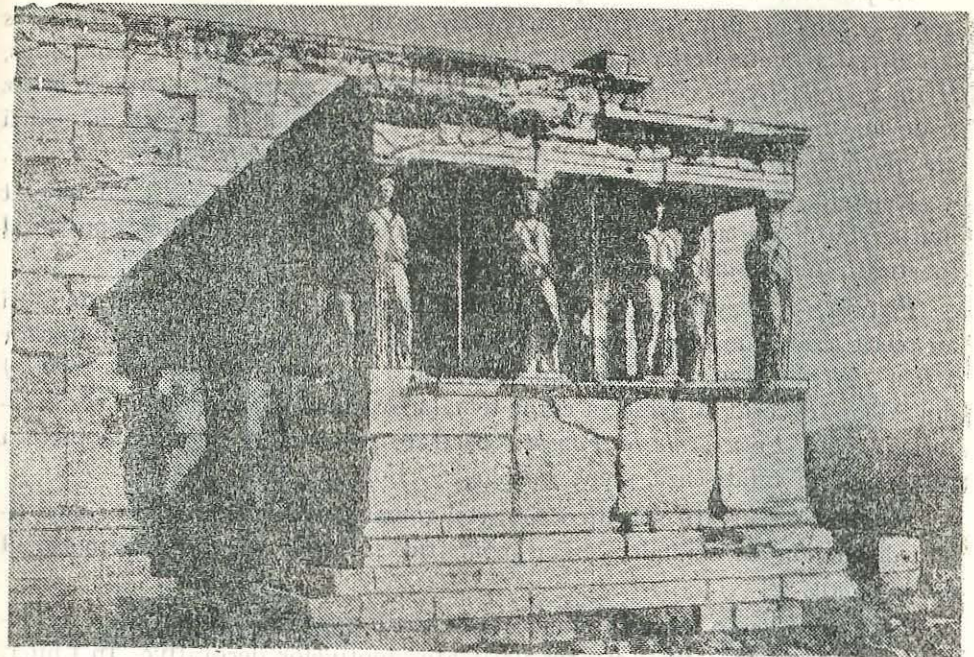
Templul de la Luxor, construit în timpul faraonului Ramses al II-lea. Coloanele au formă de papirus. Este legat de templul din Karnak printr-o lungă alee străjuită de sfîncși

Templul reginei Hacepsut din Dêr el-Bâhari era săpat în stîncă sub forma a trei terase legate între ele

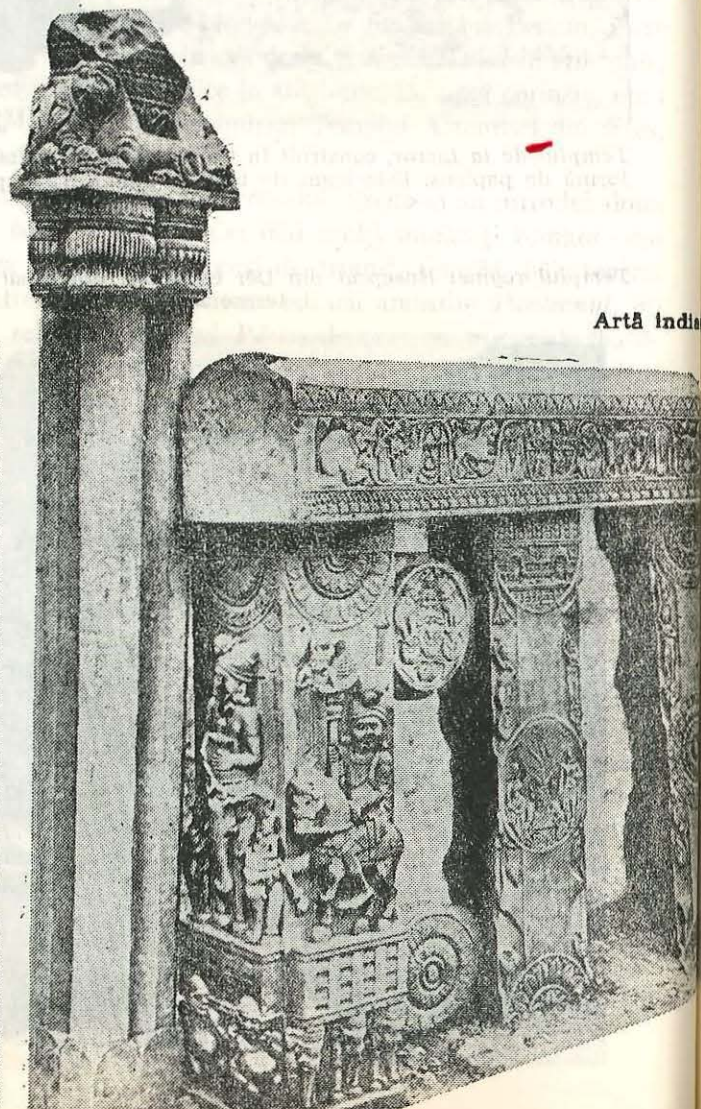
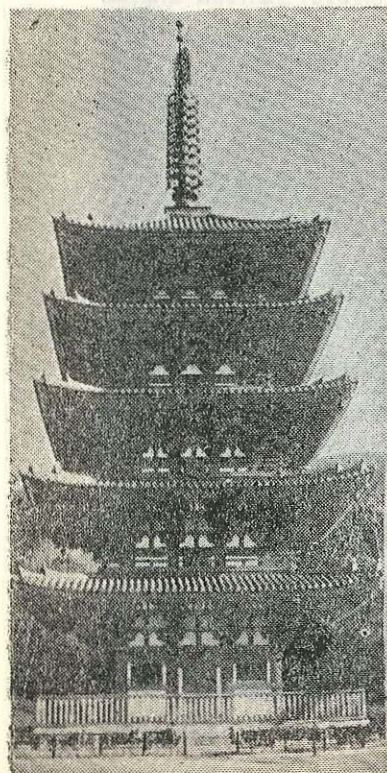

Parthenonul (templul zeiței Atena **Parthemos** = fecioara), construit în stil doric

Erechtheionul, templu în stil ionic construit în a doua jumătate a sec. al V-lea

Pagodă cu cinci etaje

Artă India

Colosseum, amfiteatru monumental destinat spectacolelor

Amfiteatru la Roma

În perioada elenistică sculptura atinge cele mai înalte culmi. S-au creat opere — celebre prin execuția artistică, realism și frumusețe. *Praxiteles* a înfățișat armonia perfectă și frumusețea corpului uman (*Afrodita din Cnidos*, *Hermes* cu *Dionysos* copil), iar *Lysip* a creat arta portretului (bustul de bronz și de marmură al lui *Alexandru Macedon*). Dintre celelalte creații de seamă ale epocii elenistice amintim pe *Venus din Milo*, *Laocoon și fiii săi*, *Gal murind*.

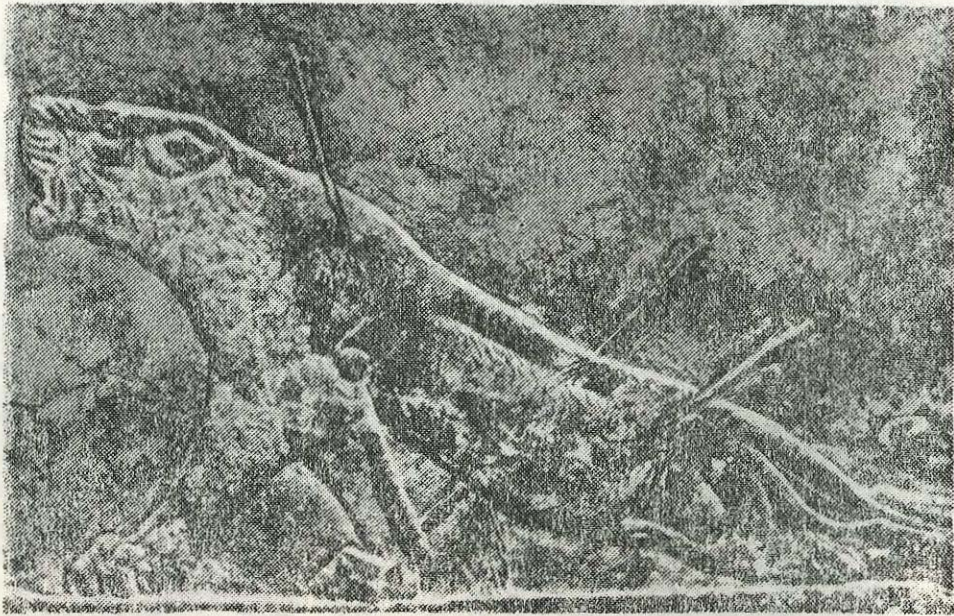
Românii, fiind admiratori și imitatori ai sculpturii grecești, au copiat multe statui ale acestora. Ei au cultivat cu originalitate numai portretul (portretul lui *Caesar*, al lui *Cicero* etc.).

Pictura s-a dezvoltat paralel cu sculptura, dar creațiile marilor meșteri au pierit și le cunoaștem doar din descrieri antice. Un mare pictor al grecilor a fost *Polignot* (sec. al V-lea î.e.n.), autorul *Porticului pestrîț* (*Stoa poikilé*) din Atena, decorat cu fresce a căror temă a fost luată din mitologia și din istoria Atenei. *Frescele de la Pompei*, păstrate pînă astăzi, reprezintă pictura romană. Ele înfățișează scene mitologice, flori și păsări.

Mozaicurile, creații specifice ale artei romane, redau în diferite culori figuri de oameni, de animale, desene geometrice și florale, ca, de pildă, mozaicul de la *Tomis*.

Ceramica avea o mare însemnătate la toate popoarele antice și ea se distinge prin bogăția formei și prin varietatea motivelor decorative. În *China*, ceramica a dus la producerea porțelanului. La greci, printre creațiile artistice, de o rară frumusețe era ceramica pictată, iar la romani așa-numita *terra sigillata*.

Leoaica rănită face parte din *Stela leilor* — o suită de basoreliefuri care înfățișează scene de vânătoare de o mare valoare artistică

Doriforul (Purătorul de lance), operă a lui *Policleas*

Afrodita din Cnidos, operă a lui *Praxiteles*

Hermes, operă a lui *Lysip*

Venus din Milo

Influențele reciproce între civilizațiile antice. Intre civilizațiile antice existau legături permanente, care sînt concretizate prin răspîndirea scrierii, influența literaturii și artei.

Civilizația orientală a exercitat o mare influență asupra civilizațiilor greacă și romană. Cultura greacă s-a format în ambianța culturilor orientale. Înriurirea civilizației mesopotamiene era exercitată prin intermediul orașelor grecești de pe litoralul Asiei Mici. În prima jumătate a mileniului I, reprezentanții cei mai de seamă ai orașelor grecești au venit în contact cu civilizația egipteană, influențînd apoi arhitectura, sculptura, pictura și cunoștințele științifice grecești. De la fenicieni, grecii au preluat alfabetul.

La rîndul lor, grecii au exercitat o influență asupra țărilor orientale. Mulți reprezentanți de seamă ai culturii grecești au fost invitați la curțile regale persane din Susa și Persepolis. Această influență s-a amplificat în perioada elenistică, perioadă în care și India a ajuns în sfera civilizației grecești.

Civilizația geto-dacilor și marile civilizații ale antichității. Geto-dacii au intrat în relații directe cu coloniile grecești, întemeiate pe litoralul Mării Negre. Influența lumii grecești s-a manifestat în viața spirituală, economică, socială, în circulația monetară și în tehnologia construcțiilor cetăților dacice. Geto-dacii au preluat și scrisul mai întîi de la greci. Grecii au preluat de la geto-daci unele credințe religioase și cunoștințe de medicină populară.

Laocöon și fiii săi, capodoperă a sculpturii elenistice exprimînd mișcare, durere și ...dîșperare

Contactele cu romanii încep în sec. al II-lea î.e.n., manifestîndu-se în relații comerciale, în cultura materială și în circulația monetară. Victoria romanilor în Dacia a deschis o perioadă de lungă conviețuire, în care s-a accentuat împletirea civilizației dace cu cea romană.

MOȘTENIREA CULTURALĂ A ANTICHITĂȚII. Contopînd tradițiile populare grecești cu influențele civilizațiilor orientale, poporul grec a creat cea mai înaltă civilizație din antichitate, cu un conținut profund și o formă desăvîrșită. Romanii au preluat tot ce au creat grecii și popoarele orientale în perioada elenistică, dezvoltînd mai departe și transmițînd acest prețios tezaur popoarelor Europei moderne.

Limba latină a devenit, pentru un timp îndelungat, limba literaturii, a științei europene, formînd totodată baza limbilor romanice sau neolatine.

Dreptul roman a servit ca bază a sistemelor juridice medievale și chiar moderne, iar literatura romană a fost veacuri de-a rîndul educatoarea și modelul autorilor europeni, arta greacă și romană a servit drept sursă de inspirație arhitecturii și sculpturii europene.

**Contribuția popoarelor antice
la făurirea tezaurului culturii universale**

Aspecte ale dezvoltării culturii antice

- Care sînt principalele realizări în domeniul literaturii?
- Ce rol a avut teatrul în societatea greacă și romană?
- Ce ramuri ale științei s-au dezvoltat în antichitate?
- Care au fost principalele concepții în filosofie?

Arta antichității

- Care sînt cele mai importante monumente ale lumii antice?
- Cum sînt reprezentate sculptura, pictura, mozaicul în arta antichității?

Însemnătatea culturii antice

- Cum s-au influențat reciproc civilizațiile antice?
- Ce datorează lumea greco-romană Orientului antic în domeniul artei?
- În ce constă moștenirea culturală a antichității?

Comparați cultura Orientului antic, cu a Greciei și a Romei antice. Arătați caracteristicile fiecăreia.

8. DESTRĂMAREA ORÎNDUIRII SCLAVAGISTE

Secolele III—V marchează într-o mare parte a lumii antice declinul societății sclavagiste, înlocuirea treptată a relațiilor sclavagiste cu cele feudale, trecerea la un nou mod de producție. Această trecere s-a făcut în zone geografice, politice mai mari sau mai mici, în condițiile crizei sistemului sclavagist care se manifestă în viața politică, economică și socială, prin intensificarea luptei maselor exploatate și atacurile popoarelor migratoare.

Criza sistemului sclavagist roman și formele ei de manifestare. În sec. III—V, în Imperiul Roman se manifesta criza politică prin decăderea autorității imperiale, a aparatului administrativ și a potențialului militar. Încercările unor împărați de a redresa situația nu au dat rezultate.

Împăratul *Dioclețian* (284—305) a introdus o nouă formă de guvernământ — *dominatul* — prin care se întăreau atributele puterii centrale, se introduce ceremonialul despoților orientali, împăratul se intitula *dominus et deus* (domn, monarh absolut și zeu); rolul politic al senatului scade, iar magistraturile rămân titluri onorifice.

Pentru a asigura conducerea imperiului și succesiunea la tron, *Dioclețian* a creat *tetrarhia* (guvernarea în patru). Cu toate acestea luptele pentru putere au continuat și după moartea sa. Pentru apărarea granițelor și menținerea ordinii interne s-a făcut o nouă împărțire administrativă și o reformă militară. Se introduce o fiscalitate excesivă, fiecare persoană majoră fiind obligată să plătească o dare și fiecare proprietar un impozit raportat la calitatea și cantitatea pământului. Pentru combaterea speculei s-au introdus prețuri maxime.

Reformele lui *Dioclețian* au fost continuate de *Constantin cel Mare* (306—337). Acesta a despărțit puterea civilă de cea militară, a înființat noi funcții înalte ocupate de *comites* (însoțitori). Senatul, ca organ politic, a

Coloni plătind arenda în bani (basorelie)

fost desființat. Sub raport social *Constantin* i-a legat pe coloni de glie, pe meșteșugari de meserie, iar pe orașeni de orașul lor natal, măsuri care de fapt au dus la întărirea procesului de feudalizare. Pe plan religios, prin edictul de toleranță de la Milano (313), a consolidat creștinismul ca religie de stat. *Constantin* a construit o nouă capitală pe locul coloniei grecești *Bizanțion* (330), denumită apoi *Constantinopol* (orașul lui *Constantin*).

După moartea lui *Constantin*, atacurile și invaziile popoarelor migratoare s-au intensificat și o mare parte a teritoriilor romane a fost ocupată de migratori. Se căuta din nou salvarea imperiului prin măsuri politice. În anul 395, împăratul *Teodosius I* împarte imperiul între fiii săi. Orientul, cu capitala la *Constantinopol*, îi revine lui *Arcadius*, iar Apusul, cu capitala la *Roma*, lui *Honorius*.

Începând de la această dată, imperiul își pierde unitatea; *Imperiul de Răsărit* intră într-o nouă fază de dezvoltare deosebită sub raport economic, social, politic și cultural, care va duce la formarea *Imperiului Bizantin*.

După moartea lui *Honorius*, în *Imperiul Roman de Apus* s-au perindat la tron mai mulți împărați, puterea de stat a fost exercitată de comandanți de armată, în general de origine germană, iar în armată sînt angajați tot mai mulți mercenari germani.

Criza politică a contribuit la adîncirea crizei social-economice ale cărei semne apăruseră încă din sec. II e.n.

În *Imperiul Roman de Apus* orașele și viața urbană încep să decadă; comerțul stagnează, atelierile meșteșugărești produc tot mai puțin și aproape

Tetrarhia (împărații *Dioclețian* și *Maximianus* în față, iar în spate cezarii *Galerius* și *Constantinus*)

dispar. Economia capătă tot mai mult *caracter rural*. Orașele, permanent amenințate de atacurile barbarilor se depopulează, își pierd caracterul comercial și meșteșugăresc. În timp ce orașele decad, marea proprietate funciară ia proporții nemaiîntlnite. Marii proprietari acaparau pământurile celor sărăciți sau îndatorați și se retrăgeau pe latifundii, care încep să fie înconjurate cu ziduri și întărituri. Pe aceste proprietăți atelierile meșteșugărești produceau tot ce era necesar consumului intern (unelte agricole, arme, veșminte, podoabe etc.), devenind unități economice închise. Astfel se face trecerea de la *economia de schimb* la *economia naturală*. Criza se manifestă și în domeniul financiar. Lipsa monedei fiind tot mai acută, împărații stabiliseră prin lege ca dările și retribuția funcționarilor să fie plătite în natură.

Criza se caracterizează prin nerentabilitatea muncii sclavilor, care, din cauza condițiilor mizere de viață, nu erau interesați în îmbunătățirea metodelor de muncă și perfecționarea tehnicii. Munca cu sclavi fusese productivă atita vreme cât ei puteau fi cu ușurință achiziționați. Numărul lor scăzând, producția sclavagistă stagna. De aceea, mulți dintre ei sînt transformați în *coloni* (*servi cassati*). Sistemul de muncă cu coloni se răspindește atit pe domeniile imperiale și ale bisericii cît și pe cele ale marilor proprietari. Numărul lor crește și prin așezarea unor barbari pe proprietăți în calitate de coloni. Cu timpul, îndatorindu-se la proprietari, devin sclavi permanenți ai pământului (*servi terrae*) și sînt legați de glie (*glebae adscripti*).

Marii proprietari obțin din partea conducerii de stat anumite drepturi și privilegii, devenind aproape independenți. Folosind din ce în ce mai mult în locul sclavilor pe coloni și pe țărani liberi, acești latifundiari vor forma treptat o clasă socială nouă deosebită de a proprietarilor de sclavi.

În același timp în Imperiul Roman de Răsărit și în nordul Africii economia era în plin avînt. Continuau să se mențină orașe mari cu o intensă viață meșteșugărească și comercială. Marile latifundii și munca cu sclavi nu înlocuiseră complet munca producătorilor liberi (comunitățile sătești libere și mica proprietate țărănească), iar răspindirea muncii colonilor (proveniți în mare parte dintre migratori) a dus la creșterea productivității muncii în agricultură. Economia înfloritoare a permis împăraților să dispună de mijloacele necesare în natură și bani pentru întreținerea armatei și a aparatului administrativ cu care puteau menține ordinea internă și apăra hotarele.

Apariția germenilor orînduirii feudale. Reformele înfăptuite de împărații romani nu au putut opri procesul de destrămare a orînduirii sclavagiste și trecerea spre o nouă *orînduire*, cea *feudală*. Acest proces se caracterizează prin răspindirea colonatului, formarea unor domenii mari care produceau toate cele necesare traiului, reîntoarcerea la economia naturală, plata dărilor și a retribuțiilor în natură, începutul formării unei noi clase dominante. El a fost accelerat și prin apariția unor noi relații între țărani liberi și marii proprietari funciari, relații cunoscute sub denumirea de *patronat*. Toți cei apăsați de

funcționari, de autoritățile orășenești sau de marii proprietari funciari se puneau sub ocrotirea unor oameni puternici, considerați *patroni*. Ei cedau pământul pe care-l aveau, dar continuau să-l lucreze, plătind toate obligațiile și prestînd toate serviciile stabilite de patron. Astfel ei scăpau de vexațiile funcționarilor. Cu timpul însă, patronii i-au transformat și pe acești țărani în coloni, accelerînd astfel procesul de dispariție a țărânimii libere.

Procesul de destrămare a relațiilor sclavagiste se desfășura în condițiile unei *ascuțite lupte de clasă*, manifestată sub cele mai variate forme: *mișcarea latronilor* (tilharilor) care, organizați în cete, atacau pe bogați, *răscoalele colonilor* la care participau sclavii și țărani liberi (Sicilia, Africa, Galia), *fuga colonilor de pe latifundii* și stabilirea lor în teritoriile ocupate de migratori pe care îi ajutau în atacurile lor. Toate aceste forme ale luptei de clasă au slăbit puterea statului roman în fața atacurilor migratorilor.

Principalele popoare migratoare care au atacat Imperiul Roman în sec. III—V au fost *goții*, *hunii*, *vandalii*. *Provinciile dunărene* și *cele de la Rin*, apoi *Galia*, *Hispania*, *Britania*, *Africa* și chiar *Italia* au fost cucerite rînd pe rînd de acești migratori.

În anul 476 ajunsese împărat în Imperiul Roman de Apus *Romulus Augustulus*, un copil de 13 ani. Comandantul unor mercenari de neam germanic,

Odoacru (Odoacar) l-a detronat și s-a proclamat rege al Romei, iar însemnele puterii imperiale le-a trimis la Constantinopol. Cu căderea Romei se sfârșește istoria Imperiului Roman de Apus.

O dată cu Imperiul Roman de Apus s-a prăbușit și orînduirea sclavagistă.

*

În sec. III—V lumea antică se caracteriza prin coexistența relațiilor gentilice, sclavagiste și feudale. Majoritatea popoarelor migratoare n-au depășit însă faza de dezvoltare a democrației militare; prin urmare, la ele relațiile gentilice erau încă dominante. Dar nici relațiile sclavagiste n-au dispărut de pe o zi pe alta. În fostele orașe romane, în special în Africa de nord, aceste relații au continuat să existe. Pe teritoriul fostului Imperiu Roman de Apus procesul de feudalizare a accelerat lichidarea atât a relațiilor gentilice, cât și a celor sclavagiste. În Imperiul de Răsărit, relațiile sclavagiste mai dăinuiau și în sec. al VI-lea; aici feudalizarea societății va fi accelerată de procesul dezvoltării sale interne ca și de așezarea în cadrul acestui imperiu a unor popoare migratoare, ca, de pildă, slavii. Coexistența relațiilor de producție gentilice, sclavagiste și feudale era prezentă atât în Podișul Iranian, cât și în India și China.

Analizînd situația pe un plan mai vast, putem constata că popoarele care locuiau spre nord și spre sud de hotarele lumii antice ca germanii, avarii, slavii, diferite triburi turcești, coreenii, japonezii, apoi popoarele din Indochina, Arabia, Africa, America și Australia se aflau în diferite faze ale comunei primitive; chiar dacă la unele dintre ele pot fi recunoscute anumite trăsături caracteristice sclavagismului incipient, totuși, dezvoltarea lor economică și socială se va îndrepta direct spre feudalism, sărînd peste relațiile de producție sclavagiste.

Destrămarea orînduirii sclavagiste

Criza societății sclavagiste romane

- Cum se manifestă criza pe plan politic?
- Prin ce mijloace s-a încercat redresarea imperiului în timpul lui Dioclețian?
- Ce măsuri a luat Constantin cel Mare?
- Cum s-a manifestat criza în viața economică și socială a imperiului?
- Ce rol a avut colonatul în procesul destrămării relațiilor sclavagiste?

Marea migrație a popoarelor

- Care sînt popoarele migratoare care au pătruns pe teritoriul Imperiului Roman în sec. III—V?
- Ce reprezintă căderea Imperiului Roman de Apus în istoria antică?

Analizați caracteristicile crizei societății sclavagiste romane și arătați de ce era o criză a sistemului sclavagist?

ORÎNDUIREA FEUDALĂ

Istoria societății omenești apare ca o succesiune a orînduirilor social-economice, fiecare cu trăsăturile sale fundamentale și specifice, determinate de modurile de producție, de regimul social-politic, economic și cultural.

Evoluția omenirii de la o orînduire la alta constituie un proces legic, care imprimă istoriei cursul ei ascendent.

Cunoașterea primelor două epoci — străveche și veche, a orînduirilor ce le corespund — comuna primitivă și sclavagismul — permite înțelegerea mai profundă a epocii medievale, a orînduirii feudale ca o nouă treaptă în dezvoltarea societății omenești.

Termenul de ev mediu, epocă medie, mijlocie, a fost folosit de umaniști pentru a sublinia, din punct de vedere cronologic, perioada cuprinsă între antichitate și Renaștere. Feudalism, orînduirea feudală reprezintă regimul social-politic și economic corespunzător evului mediu. *Feudul* desemnează proprietatea funciară, condiționată, pe care un feudal (*vasal*) o deține de la rege (*suveran* și *suzeran*, adică conducător al statului și senior absolut) sau de la un alt feudal (*senior*). Feudul era solda vasalului și a constituit baza relațiilor dintre vasal și senior.

Formarea și dezvoltarea orînduirii feudale a fost un proces îndelungat și lent, care a durat cîteva sute de ani.

Periodizarea orînduirii feudale. Orînduirea feudală cunoaște trei etape de dezvoltare:

— *Feudalismul timpuriu* (sec. al III-lea în China, sec. al V-lea, în Europa apuseană, sec. al VII-lea în Europa răsăriteană, sec. al XI-lea în Europa apuseană, sec. XIII—XIV în Europa răsăriteană), caracterizat prin:

- predominarea economiei naturale închise;
- slaba dezvoltare a forțelor de producție;
- decăderea orașelor și a comerțului;
- relații feudale în curs de formare;
- existența unor pături numeroase de țărani liberi;
- formarea de noi popoare și state.

— *Feudalismul dezvoltat* (sec. al XII-lea în Europa apuseană, sec. al XIV-lea în Europa răsăriteană, — sec. al XV-lea în Europa apuseană, prima jumătate a sec. al XVIII-lea în Europa răsăriteană), ce se caracterizează prin:

- dezvoltarea forțelor de producție;

- trecerea de la economia naturală la economia de schimb;
- consolidarea marilor domenii feudale — pământul este stăpinit aproape în întregime de feudali;
- dezvoltarea orașelor, care devin centre meșteșugărești, comerciale, politico-administrative și culturale;
- încheierea procesului de formare a relațiilor feudale; țărani liberi sînt transformați în majoritate în țărani dependenți; se desăvîrșește sistemul ierarhici feudale;
- lupta pentru libertate socială cuprinde o gamă largă de forme, culminînd cu răscoala;
- apariția statelor centralizate.
- *Destrămarea feudalismului* (sec. al XVI-lea în Europa apuseană, a doua jumătate a sec. al XVIII-lea în Europa răsăriteană), caracterizată prin:
  - dezvoltarea mai accentuată a forțelor de producție, ceea ce duce la destrămarea relațiilor feudale și la formarea unor relații noi de producție, capitaliste;
  - apariția unor noi clase sociale: burghezia și proletariatul;
  - apariția și dezvoltarea unei noi ideologii, a unei noi culturi — Renașterea;
  - o puternică mișcare împotriva bisericii catolice — Reforma;
  - organizarea statelor absolutiste;
  - afirmarea burgheziei ca o clasă purtătoare a progresului.

Decalajul în ceea ce privește evoluția societății între cele două mari zone europene se datorește faptului că în Europa apuseană, prin încetarea marilor migrații de populație, societatea se poate organiza mai bine și mai devreme, în timp ce în Europa răsăriteană, continuînd valurile de populații migratoare, societatea a suferit piedici și greutăți mari în așezarea și organizarea ei în noile structuri feudale.

9. GENEZA SOCIETĂȚII FEUDALE

Feudalismul — o nouă treaptă în dezvoltarea societății omenеști. Feudalismul reprezintă orînduirea social-economică și politică, în cadrul căreia locul determinant îl ocupă relațiile de producție, generate de un anumit nivel scăzut al forțelor de producție, care, la rîndul lor, determină o anumită suprastructură (organizarea politică și gradul de cultură). La baza relațiilor de producție au stat proprietatea feudală asupra pămîntului și raporturile care s-au stabilit între diferitele clase și pături sociale față de această proprietate. Feudalismul a creat condiții mai bune pentru dezvoltarea forțelor de producție. Țăranii, chiar și în condițiile de dependență față de feudali, se bucurau de mai multe drepturi și de mai multă libertate. Față de sclav, țăranul avea drept de posesiune asupra gospodăriei sale și de proprietate asupra bunurilor mișcătoare, datorînd stăpînului renta feudală. După ce achita obligațiile față de feudal, țăranul putea să dispună cum dorea de produsele rămase. În această epocă istorică se produc progrese în tehnică, prin punerea în aplicare a unor invenții și descoperiri științifice.

Se constituie noi popoare, apar noi state, se pun bazele statelor centralizate, se conturează caracteristicile națiunilor (forme superioare de comunitate umană). Apare necesitatea stabilirii de noi contacte cu alte popoare, se dezvoltă comerțul, se deschid noi porți spre cunoașterea altor continente și civilizații. Gîndirea umană se desprinde tot mai mult de îngrădirile impuse de biserică. În cadrul feudalismului se creează elementele noii orînduiri, capitaliste, și o cultură strălucită, care oglindește concepțiile și aspirațiile burgheziei.

Căile de formare a orînduirii feudale. Trecerea la orînduirea feudală s-a făcut pe două căi: prin sinteza elementelor orînduirii comunei primitive cu cele ale orînduirii sclavagiste în destrămare și prin trecerea directă, de la comuna primitivă la feudalism.

Cele două căi de trecere prezintă și situații deosebite, legate de condițiile specifice ale unui teritoriu. În Imperiul Bizantin, India, China, o perioadă îndelungată au coexistat relațiile de producție ale celor două orînduiri, sclavagistă și feudală, preponderența avînd-o prima. La germani, slavi, mongoli, turci etc., trecerea la feudalism s-a făcut direct de la orînduirea comunei primitive.

În cazul țării noastre, valurile succesive ale populațiilor migratoare nu au dislocat pe autohtonii români și nici nu au modificat organizarea social-politică. Obștea sătească, ce datează din vremea dacilor și a stăpînirii romane, s-a menținut și în feudalism, în sinul ei formîndu-se și dezvoltîndu-se elementele noii orînduiri — „mai marii pămîntului” și țăranii, ultimii constrînși la diverse obligații față de primii.

Geneza societății feudale a constat în procesul de formare a *proprietății funciare feudale*, care se realizează fie prin transformarea latifundiilor în do-

menii, prin aservirea pământurilor libere (ale obștilor sătești libere sau ale țăranilor liberi), fie prin luarea în stăpînire a pământurilor de către migratori.

În raport cu forma de proprietate dominantă se constituie cele două clase fundamentale: feudații (laici și clerici) și țăranii dependenți.

Feudații s-au constituit prin unirea aristocrației popoarelor migratoare cu cea băștinașă. Colonii, țăranii liberi băștinași, țăranii din obștile sătești care se destramă și țăranii barbari se constituie în pătura țăranilor liberi. Unii dintre ei dobîndesc o situație economică mai bună și pătrund în rîndurile proprietarilor funciari.

Țărănimea dependentă s-a constituit din sclavii eliberați și care aveau în folosință o bucată de pămînt (coloni), din țăranii fără pămînt și prin deposedarea de pămînt și aservirea țăranilor liberi.

Trecerea societății omenești la feudalism în diferite etape. Trecerea la feudalism a variat în timp, de la o țară la alta, de la o zonă geografică la alta, de la un continent la altul.

Societatea feudală își are începuturile ei prin sec. al III-lea în unele societăți asiatice, în sec. al IV-lea—al VII-lea în anumite societăți europene. Ea durează pînă la mijlocul sec. al XVII-lea în apusul Europei, dar se menține pînă în sec. al XIX-lea în alte societăți europene și în alte zone geografice de pe glob. Asemenea decalaj s-a datorat condițiilor istorice concrete din una sau alta dintre societăți. În apusul Europei se produc marile migrații de populații, care încetează în sec. V—VI; țările din această zonă s-au putut organiza mai devreme, pe cînd în Europa de răsărit, continuarea năvălirilor pînă în sec. al XIII-lea a constituit o piedică importantă în organizarea și dezvoltarea societății. În America, Africa Centrală și de Sud, în Australia continuă să predomine relațiile gentilice și sclavia patriarhală, impletite cu forme incomplete de feudalism.

Apariția de noi popoare. Transformările de structură în viața social-economică sînt însoțite și de mari prefaceri cu caracter etno-demografic. Noi populații se așază alături de cele băștinașe, conviețuind și influențîndu-se reciproc în modul de viață, în instituțiile social-politice și economice, în limbă, cultură și componență etnică. La începutul feudalismului, în Europa a continuat migrația populațiilor. Ea a avut importante urmări etnice, politice și culturale, întrucît a contribuit la crearea de noi state pe ruinele lumii romane care se destramă.

Populațiile migratoare fac parte din două mari grupe:

— populațiile europene din afara granițelor Imperiului Roman: germanii și slavii;

— populațiile venite din Asia, de origine turco-mongolă, fino-ugrică etc.

Acestea au migrat în mai multe valuri și în etape diferite.

Germanii. Așezați între Rin, cursul superior și mijlociu al Dunării și Vistula, în sudul Peninsulei Scandinave, triburile germane se aflau, în primele secole ale erei noastre, în orînduirea gentilică. În perioada marilor migrații,

ca urmare a destrămării relațiilor gentilice și stabilirii în Imperiul Roman, comunitatea gentilică se transformă în obște sătească sau marcă, în care proprietatea colectivă asupra pămîntului se păstrează, dar apare și posesiunea familială, prin atribuirea periodică a pămîntului.

Germanii se găseau în stadiul democrației militare. Treptat, rolul adunării poporului scade și conducătorul oastei își impune mai mult autoritatea, ajungînd să fie proclamat rege.

Triburile germane se împart în trei mari uniuni tribale: de răsărit, de apus și de nord. Din ramura răsăriteană cei mai însemnați au fost goții, burgunzii, vandalii și gepizii așezați între Oder și Vistula, iar din ramura nordică, alanii și suevii, care trăiau în sudul Peninsulei Scandinave. Din ramura apuseană, cei mai importanți erau francii și alamanii pe Rin, saxonii și anglii pe coasta Mării Baltice și a Mării Nordului.

Începînd cu sec. III—IV și, mai ales, în sec. al V-lea, triburile germane pătrund și se așază în Imperiul Roman: alamanii și francii în Galia, anglii și saxonii în Britania, vizigoții și ostrogoții în Dacia, Peninsula Balcanică și Pannonia, apoi în Italia, vandalii și alanii în Spania și nordul Africii.

Triburile germane au stat la baza formării poporului german și au contribuit la formarea altor popoare.

Pe teritoriul Imperiului Roman de Apus, datorită numărului mai mare și nivelului de civilizație superior, populația romană sau romanizată a asimilat populațiile germanice, formînd noi popoare romanice: francezi, italieni, spanioli, portughezi, chiar dacă unele dintre aceste popoare au împrumutat numele de la unele triburi germanice, cum sînt francezii.

Formarea poporului român și a limbii române. În aceste condiții se formează și poporul român, proces de lungă durată. El a început o dată cu colonizarea și romanizarea Daciei și Moesiei și a continuat și după retragerea aureliană din Dacia (271).

Elementele componente ale poporului român sînt dacii autohtoni și coloniștii romani, purtători ai culturii romane și ai limbii latine. Românii au trăit permanent în spațiul carpato-danubiano-pontic, organizați în obști sătești, care se vor transforma în romanii populare.

Limba română este o limbă romanică și prezintă numeroase asemănări cu celelalte limbi romanice. Din obștile sătești se vor constitui formațiuni politice cu caracter feudal timpuriu: cnezatele și voievodatele.

Populațiile migratoare care au trecut peste teritoriul Daciei au plecat mai departe — cele mai multe — iar altele au fost asimilate de români după încheierea procesului de etnogeneză.

În Britania procesul a luat un alt curs: triburile anglo-saxone au asimilat populațiile celte slab romanizate, dînd naștere poporului englez și limbii engleze.

Slavii. În sec. al VII-lea, slavii s-au așezat în număr mare pe teritoriul Imperiului Bizantin. Ei apar în izvoarele istorice sub numele de anți și sclavini;

trăiau în obști gentilice formate din familii mari, patriarhale, reunind în aceeași gospodărie mai multe generații.

Ca urmare a procesului intern de diferențiere social-economică, obștea gentilică se transformă în obște sătească (*zadruga*), condusă de un sfat compus din bătrînii familiilor mari. Forma de organizare politică era democrația militară, avînd o evoluție asemănătoare cu cea a germanilor.

Prefacerile din rîndul obștilor gentilice, diferențierea social-economică și social-juridică a populației au determinat, ca și în cazul germanilor, o masivă migrare a triburilor slave.

Din teritoriile cuprinse între Marea Baltică, bazinul fluviilor Oder, Nipru și Volga superioară, triburile slave se revarsă în sec. al VI-lea—al IX-lea în diferite direcții, ajungînd în apus pînă la Elba și înspre sud pînă în Peninsula Balcanică.

Potrivit locului de așezare, slavii se împart în trei grupe principale: slavii răsăriteni, care au dat naștere popoarelor rus, ucrainean și bielorus; slavii apuseni, din care s-au format popoarele polon, ceh și slovac; slavii sudici, din care s-au format sîrbii, croații, slovenii și bulgarii.

Spre deosebire de cele petrecute în Peninsula Balcanică, unde populația romanică a fost slavizată și s-au format state slave, la nordul Dunării a avut loc un proces invers; românii, mai numeroși și mai avansați din punct de vedere social-economic, au asimilat populațiile slave.

Maghiarii. Nomazi de origine fino-ugrică, ungurii (maghiarii) s-au stabilit în Cîmpia Pannoniei, între Dunăre și Tisa (896).

Ei au făcut numeroase expediții de pradă în Peninsula Balcanică și în Europa apuseană. Atacau și jefuiau mereu Imperiul Romano-German, pînă cînd au suferit o grea înfrîngere la Lech (955), încetînd astfel incursiunile spre apus.

Trecerea lor la viața sedentară a provocat destrămarea relațiilor gentilice și formarea relațiilor feudale.

Arabii. Popor de neam semitic, arabii au constituit o importantă putere politică și militară în sec. al VII-lea în Peninsula Arabiei. Trăiau organizați în triburi conduse de șeici și se găseau pe diferite trepte de dezvoltare social-economică. Arabii au cucerit, rînd pe rînd, țări și popoare din Asia și Africa de Nord, iar în anul 711 au cucerit Spania, unde au organizat un stat arab, ce a ființat pînă în sec. al XVI-lea.

Mongolii. Între sec. VI—XII, pe teritoriul Mongoliei de astăzi locuiau mai multe triburi nomade, care vorbeau o limbă asemănătoare, dar purtau diferite denumiri: tătari, mongoli, merkiți, oirați etc. Numele de mongoli le-a fost dat după constituirea marelui stat condus de Ginghis-Han în sec. al XIII-lea. Mongolii erau organizați în clanuri constituite din familii cu gospodăria, turme și corturi proprii. Mai multe clanuri formau un trib sau o hoardă, condusă de han.

Treptat, ca urmare a războaielor de pradă și a creșterii inegalității de avere, se produce trecerea de la relațiile tribale la cele feudale.

Vechile clanuri, bazate pe legături de sînge, se destramă și apar altele noi, și o dată cu ele relații specifice feudalismului, relații de vasalitate. Atît între clanuri, cît și în interiorul lor se formează o aristocrație conducătoare — noionii — posesoare de iurte, turme de vite și pășuni, care avea dreptul asupra vînatului și prăzilor de război. Noionii întrețineau cete militare, formate din tineri războinici, care le datorau anumite servicii.

Turcii. În sec. al VI-lea, turcii trăiau în jurul Munților Altai și lacului Aral, organizați în triburi nomade de păstori *wiguri*, *kirchizi*, *kaia* sau *oguz* și alții. Pînă în sec. al X-lea, aceste triburi se aflau în stadiul orînduirii gentilice. Ca urmare a dezvoltării interne, vechea orînduire se destramă și se trece la feudalism. Sub presiunea mongolilor, tribul turc *kaia* (*oguz*) este împins spre Asia Mică.

Triburile oguze din Asia Centrală au început din 1015 să emigreze în masă și au dat naștere celor două imperii turcești din Orientul Mijlociu și Apropiat: selgiucid (1038—1308) și otoman (1299—1922).

Japonezii Poporul japonez s-a format din amestecul populației autohtone (*ainos*) cu triburile altaice de pe țărmurile Siberiei și cu polinezienii veniți din sud. Ei trăiau în triburi conduse de șefi militari și religioși. Prefacerile interne din cadrul triburilor produc destrămarea organizării gentilice și unificarea triburilor sub dominația tribului din cîmpia Yamato, întemeindu-se o uniune tribală. În prima jumătate a sec. al V-lea stabilirea de legături cu Coreea și China are ca urmare stimularea procesului de dezvoltare a societății japoneze pe drumul feudalizării.

Geneza feudalismului a fost un proces complex și de lungă durată, în cadrul căruia relațiile feudale au apărut treptat, prin acțiunea conjugată a factorilor interni și externi, prin contopirea elementelor orînduirii sclavagiste și ale orînduirii comunei primitive în destrămarea, precum și prin destrămarea relațiilor gentilice. Paralel s-a desfășurat și procesul de constituire a unor noi popoare.

Geneza societății feudale	
Feudalismul, o nouă treaptă în dezvoltarea societății omenești	<ul style="list-style-type: none"> — Cum s-au format relațiile feudale pe teritoriul Imperiului Roman de Apus? — Cum se explică trecerea directă de la comuna primitivă la feudalism a unor popoare migratoare? — Cum s-a constituit proprietatea feudală? — În ce constă progresul realizat în feudalism față de orînduirea sclavagistă?
Apariția de noi popoare	<ul style="list-style-type: none"> — Cum s-a desfășurat procesul de formare a noilor popoare? — Ce rol au avut în acest proces populațiile romanizate? — Explicați procesul de formare a poporului român. — Cum s-a continuat romanitatea de pe teritoriul fostului Imperiu Roman?
Comparați modul cum s-a făcut trecerea de la orînduirea comunei primitive la orînduirea sclavagistă și de la orînduirea sclavagistă la cea feudală.	

10. VIAȚA ECONOMICĂ ÎN FEUDALISM

Caracterul forțelor de producție, formele de proprietate. În orinduirea feudală, forțele de producție înregistrează o dezvoltare lentă care se manifestă într-o primă etapă (feudalismul timpuriu) prin accentuarea diferențierii muncii agricultorului de cea a meșteșugarului.

În aceste condiții, de predominare a economiei naturale, se înregistrează totuși o evoluție a forțelor de producție, mai ales în ceea ce privește tehnica agricolă.

În feudalismul dezvoltat, o dată cu sporul demografic (creșterea numărului populației și a cererii de consum), a renașterii activității urbane, a meșteșugurilor și comerțului, forțele de producție se dezvoltă mai rapid, prin punerea în aplicare a unor descoperiri științifice și invenții. Treptat, economia naturală se transformă în economie bazată pe producția de marfă și schimb. În perioada de destrămare a relațiilor de tip feudal se pun bazele economiei de tip capitalist, axată cu precădere atât pe agricultură cât și pe meșteșuguri, pe producția de marfă, pe obținerea de beneficii cât mai mari.

În feudalism se întilnesc următoarele forme de proprietate:

— *Proprietatea liberă a obștilor sătești* (la slavi, germani, anglo-saxoni, bizantini, români, indieni, chinezi, arabi etc.). În cadrul obștilor sătești, o parte a pământului era cultivată în comun pentru obținerea produselor necesare rezervei comunității, iar cealaltă parte era împărțită în loturi familiilor. Pădurile, pășunile erau proprietate comună.

— *Alodiul* constituia proprietatea liberă și deplină a țăranilor liberi sau a unui nobil; mai tirziu această categorie de proprietate era moștenită de la părinți și nu era grevată de nici un fel de obligație.

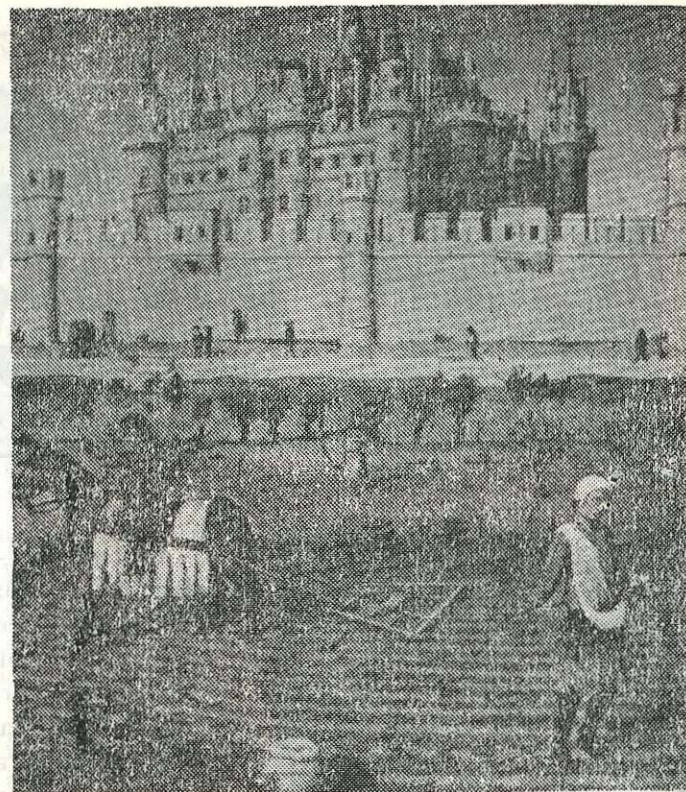
— *Marea proprietate funciară feudală.* Categoria principală de proprietate funciară (a monarhilor, a feudalilor laici și clerici) era domeniul feudal. Căile de constituire a domeniilor feudale au fost: moștenirea, vânzarea-cumpărarea, răscumpărarea, dania, cotropirea sau deposedarea.

Domeniul feudal varia ca mărime. Centrul lui era castelul feudalului, cu gospodăria din jur, sau mănăstirea. Pe teritoriul unui domeniu existau mai multe sate cu gospodăriile țăranilor aserviți (dependenți), pământurile arabile, pășunile, pădurile, apele și pământurile nelucrate. În cadrul acestei forme de organizare a economiei se producea cea mai mare parte din cele necesare consumului propriu din agricultură și meșteșuguri.

Schimbul de produse și circulația monetară erau reduse; din afara domeniului se aduceau numai articole ce nu se puteau produce pe domeniu: mirodenii, articole de lux etc.

Pământul domeniului era împărțit în rezerva feudală (seniorială), al cărei venit revenea în întregime seniorului, și loturile țăranilor dependenți care, în schimb, trebuiau să dea renta feudală. Din rezerva feudală făceau parte și pădurile, pășunile, fânețele, apele, pământurile necultivate, pentru folosirea

Munca pe domeniul feudal;
folosirea grapei și sistemul
de înhâmăre a calului

căroră țăranii erau datori feudalului cu diferite dări, în produse, în muncă și în bani.

— *Proprietatea de stat* asupra întregului pământ și a comunităților sătești, la popoarele asiatice (arabi, chinezi, coreeni), este caracteristică modului de producție asiatic sau tributual și s-a menținut din necesitatea centralizării lucrărilor pentru întreținerea irigațiilor, împotrivirea în caz de revărsare a fluviilor și construirea de fortificații. Cu ajutorul unui numeros aparat birocratic, format din aristocrație, statul organiza procesul de producție.

Proprietarul întregului pământ era socotit suveranul (împărat, calif, emir). Procesul de producție era organizat sub forma împărțirii pământului în „loturi egale”, „ogoaare egale”, la țărani.

În schimbul folosirii pământului, țăranii erau obligați la numeroase dări. Țăranii care primeau loturi în folosință nu le puteau părăsi, ei erau legați de pământ.

În urma unor reforme, sistemul loturilor este înlăturat (în China prin legea din anul 763). Loturile intrau în proprietatea celor care le deținuseră în folosință, aceștia fiind supuși unei fiscalități excesive, ceea ce a dus la sărăcirea gospodăriilor țărești și la mărirea domeniilor feudale. Apare, astfel, și în Asia feudal, sub denumirea de *ikta*, *ziamet* etc.

Muncile agricole se făceau cu unelte primitive

Agricultura — baza producției în orânduirea feudală. Principala ocupație în feudalism o constituia agricultura. Exploatarea pământului în feudalismul timpuriu se practica cu unelte mai simple și pe suprafețe reduse. Arăturile se făceau la suprafață, iar bulgării de pământ se sfărâmau cu mâna și cu butuci de lemn. Plugul de lemn, tîrnăcopul și sapa erau principalele unelte. În Europa se cultivau cerealele (grâu, orz, ovăz, secară, mei), legume (mazăre, varză, bob, sfeclă, napi), pomi fructiferi, vița de vie, plante textile (în, cânepă); în Asia se cultivau orezul, plante oleaginoase (susan, muștar), plante colorante, aromate și textile (bumbac), citrice, trestia de zahăr, măslini, duzi pentru viermi de mătase și diferite legume.

O dată cu consolidarea relațiilor feudale, în viața economică a societății au loc mari prefaceri. Acestea se manifestă și în agricultură, datorită perfecționării uneltelor și tehnicii agricole. Plugurile grele cu roți, cu cuțite de fier,

Viticultori. Cultura viței de vie s-a răspândit în multe regiuni din Europa

cu brazdare late și cormană pentru răsturnat brazda, trase de mai mulți boi, se foloseau atît la arăturile adînci cit și la deșteleniri. Alături de acestea se întrebuintează grapele, secerile, coasele din fier și plugurile ușoare fără roți (în regiunile pietroase).

Unul din cele mai remarcabile progrese tehnice ale evului mediu a fost sistemul de înhămare a calului și de înjugare a boului, precum și potcoava de fier. Acestea au permis utilizarea animalelor de tracțiune cu mai mult randament în muncile agricole și au dus la dezvoltarea transporturilor de uscat. Înjugarea animalelor a permis folosirea carului cu roți cu spițe. Pentru prelucrarea produselor agricole se răspîndesc morile de vînt și de apă; apar teascurile de ulei.

Agricultura este extensivă; se practică asolamentul bienal și trienal, sistemul rotației culturilor de toamnă și de primăvară (în Franța, Țările de Jos, Germania, Italia, Ungaria, Rusia, Țările Române), cultura în straturi (în China, India).

În unele țări în care se dezvoltase agricultura încă din antichitate continuau să se folosească irigațiile (în Spania, Egipt, Siria, Iran, India, China).

Perfecționarea uneltelor și a tehnicii agrare, creșterea demografică au permis și au impus totodată extinderea suprafețelor agricole cultivate. Obținerea noilor ogoare s-a făcut prin defrișări, cu ajutorul colonizărilor rurale (deplasări de populație din zonele cu densitate mare spre cele cu populație mai puțin densă).

Pe lângă cultivarea pământului, un loc important îl deținea creșterea animalelor, care, pe lângă hrană, asigurau și materia primă pentru meșteșuguri (tăbăcărie, pielărie, țesut, postăvărie). Creșterea populației, diversificarea ocupațiilor oamenilor, perfecționarea uneltelor, introducerea noilor tehnici și invenții în producție au permis sporirea

Meșteșugurile s-au diferențiat și s-au perfecționat

necesităților oamenilor și transformarea economiei bazate pe consum într-o economie bazată pe producția de marfă.

Dezvoltarea orașelor. Trecerea de la economia naturală la economia de schimb.

În Europa apuseană întâlnim o activitate meșteșugărească și comercială mai vie, mai ales în unele orașe din Italia — Ravenna, Veneția, Genova, Milano, Neapole, Salerno; din sudul Franței — Marsilia; din Spania — Toledo, Sevilla, în legătură cu comerțul din Bizanț și Orientul Arab; din Țările de Jos, în legătură cu comerțul din Marea Nordului.

În Europa centrală, răsăriteană și de sud, viața orășenească a renăscut mai târziu, spre sfârșitul feudalismului timpuriu.

În Asia, în China și India sînt unele orașe care și-au continuat activitatea din antichitate, ca Delhi și Guandjou (Canton), iar altele au apărut o dată cu formarea de noi popoare și state: Kyoto, Nara (Japonia), Basra, Ormuz, Medina, Mecca, Damasc, Bagdad (Marele Califat Arab).

În feudalismul timpuriu orașele erau centre administrative, religioase și culturale și se numeau, în izvoarele vremii, *castrum*, *burgum*, *civitates*.

Procesul de urbanizare care a avut loc în feudalismul dezvoltat s-a caracterizat prin renașterea unor așezări urbane și nașterea altora. Acest proces a fost complex și de lungă durată. Începînd cu sec. X—XIII s-au produs transformări calitative în organizarea economiei feudale, se delimitează mai pregnant activitățile din agricultură de cele meșteșugărești. Tot mai mulți meșteșugari părăsesc domeniile feudale, așezîndu-se în locuri prielnice practicii meșteșugurilor și desfacerii produselor (în apropierea vechilor orașe antice, pe lângă centrele fortificate, la încrucișări de drumuri, în porturi, bilciuri și tîrguri).

Noii locuitori se statornicesc atît în interiorul vechilor așezări urbane, cît, mai ales, în apropierea fortificațiilor acestora, care puteau oferi adăpost în caz de primejdie, „în jos de oraș” (*sub urbe*), „în afară de oraș” (*foris burgum*), de unde derivă termenii de suburbie sau faubourg (cartier mărginaș).

Procesul de urbanizare din sec. X—XIII a marcat o nouă etapă în evoluția societății feudale. Intensificarea desprinderii meșteșugurilor de agricultură a creat condiții superioare de dezvoltare care, împreună cu înviorarea comerțului și a circulației bănești, au stat la baza înfloririi economiei urbane și au făcut din orașe adevărate centre meșteșugărești și comerciale.

Meșteșugurile s-au înmulțit și s-au diversificat, în funcție de dezvoltarea tehnicii și de creșterea cererii de produse pe piața internă și externă.

Ca urmare a nivelului modest al înzestrării tehnice și a posibilităților restrînse de desfacere a produselor, meșteșugul medieval avea, în ansamblu, un caracter de mică producție, în fiecare atelier lucrînd un meșter ajutat de 1—2 lucrători și ucenici. Treptat, pe măsura creșterii cererii de produse, meșteșugarul a început să producă și pentru piață, desfăcîndu-și produsele

singur sau prin mijlocirea negustorilor. Meșteșugarii își desfășurau activitatea în cadrul *breslei* sau *corporației* (*ars, fraternitas, ministerium, officium, arte, métier, zunft*). Breasla îi grupa pe toți meșteșugarii care lucrau în același meșteșug sau în meșteșuguri înrudite și era condusă de un staroste și de un sîtat al breslei, aleși de membrii ei. Principala lor atribuție consta în organizarea procesului de producție și a desfacerii produselor în condițiile monopolului breslelor, dreptul de a ține atelier și de a practica meșteșugul avîndu-l numai membrii acestora.

Începînd cu sec. al XI-lea, dezvoltarea meșteșugurilor, progresul tehnicii agrare, sporul demografic, îmbunătățirea mijloacelor de transport pe apă și pe uscat au dus la creșterea producției agricole și meșteșugărești și la intensificarea schimbului de mărfuri, atît pe plan intern cît și pe plan extern. Negustorii erau organizați în ghilde sau corporații, constituite după modelul breslelor.

În Italia, principalele centre comerciale le constituiau orașele lombarde, în frunte cu Milano, care erau, în același timp, și puternice așezări meșteșugărești. Alături de acestea, orașe înfloritcare mai erau Florența, Genova și Veneția. Genova și Veneția au obținut largi privilegii comerciale în Imperiul Bizantin și în bazinul Mării Negre, la Chilia, Cetatea Albă, Giurgiu, Vicina.

În Flandra, cele mai importante centre comerciale și meșteșugărești au fost: Gand, Bruges și Anvers.

În Franța: Marsilia, Champagne (unde aveau loc numeroase bilciuri), Lyon.

În Germania: Köln, Hamburg, Bremen, Lübeck, Nürnberg.

În Țările Române: Brașov, Sibiu, Cluj, Cetatea Albă, Chilia, Suceava.

În Rusia: Novgorod, Pskov, Kiev.

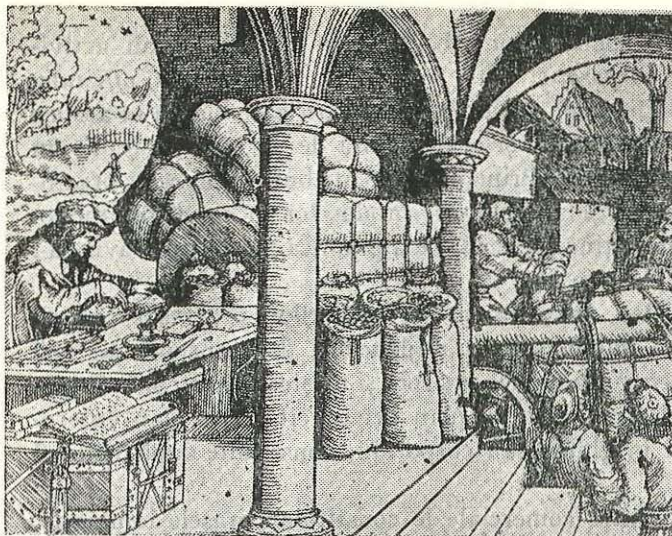
În Polonia: Gdansk, Szczezin.

În Asia: Delhi (India), Guandjou (China), Kyoto (Japonia), Basra, Ormuz, Damasc, Bagdad (Marele Califat Arab).

Legătura dintre aceste zone comerciale era asigurată de o largă rețea de căi terestre, fluviale și maritime.

Din interese economice, centrele comerciale și meșteșugărești s-au grupat în asociații: Liga lombardă (Milano, Pavia, Bologna), Liga renană (Köln, Worms, Mainz), Liga hanseatică (Lübeck, Hamburg, Bremen, Nürnberg, Rostock).

Dezvoltarea producției și a schimbului au dus la intensificarea circulației bănești. Operațiile bănești au fost preluate de instituții bancare. Din a doua jumătate a sec. al XIII-lea și mai ales din secolul următor, în unele orașe din Flandra și din Italia nordică și centrală, în unele ramuri care produceau cantități mari de bunuri pentru piață, au început să se formeze relații capitaliste incipiente. În domeniul postăvăritului, producția a început să fie organizată și controlată de mari negustori importatori de lînă, care o distribuiau pentru spălat, tors, vopsit, țesut unor meșteșugari sau unor lucrători sala-

Interiorul unei prăvălii medievale

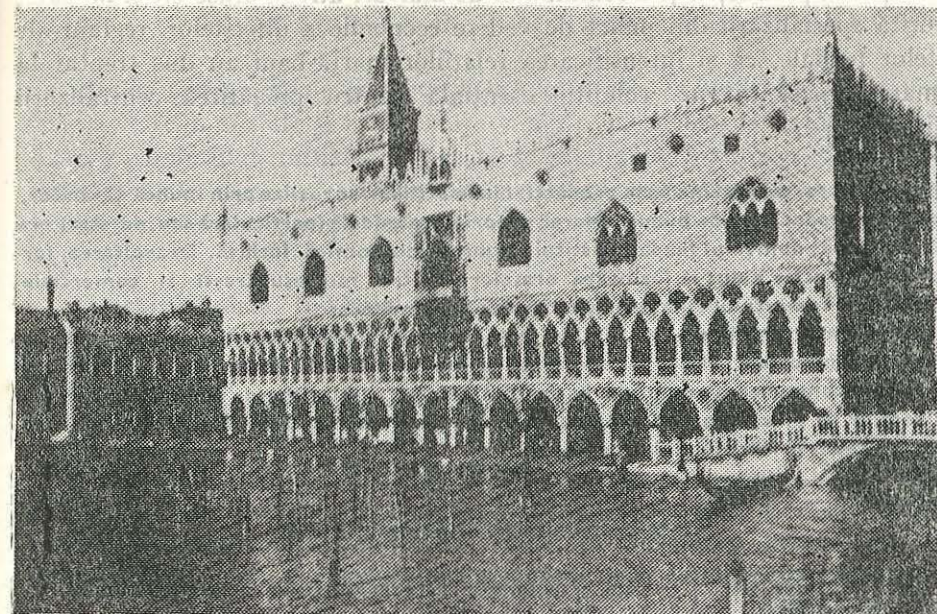
riați și de la care preluau postavul pentru a-l vinde. Procesul de producție bazat pe o diviziune mai accentuată a muncii se desfășura atât la domiciliul lucrătorilor, îndeosebi pentru tors și țesut, cât și în ateliere.

O astfel de organizare a producției se numește manufactură; manufactura putea fi dispersată sau centralizată. Manufactura a constituit primul element al apariției relațiilor de producție capitaliste în cadrul modului de producție feudal.

Din secolul al XIII-lea orașele vor deveni și centre politice și culturale, contribuind la dezvoltarea societății feudale. Cerințele complexe ale vieții urbane au creat condiții prielnice răspîndirii culturii și formării unei intelectualități laice de origine orășenească.

Pe plan politic, orașele au fost angrenate în procesul de unificare teritorială și centralizare politică în Franța, Anglia, iar în Germania și Italia, datorită intereselor orientate mai mult spre piața externă, orașele au avut o autonomie sporită, care a contribuit la menținerea și adîncirea fărîmițării politice.

Paralel cu dezvoltarea orașelor, unele din marile domenii feudale încep să se specializeze în anumite ramuri ale economiei agrare și vînd atît produsele rezervei feudale cît și renta în produse. *Locul economiei naturale, care era o economie de consum, este luat tot mai mult de economia bazată pe schimbul de mărfuri.* Gospodăriile țărănești sînt și ele antrenate în economia de schimb, fie direct, fie prin intermediul negustorilor. Ca urmare, se formează piața locală, care se mărește necontenit pe măsura atragerii gospodăriilor feudale și țărănești în circuitul comercial. Se dezvoltă relațiile marfă-bani și începe să se destrame economia naturală (mai ales în Europa apuseană). Ea se menține însă și în multe regiuni (Europa centrală, răsăriteană, sud-vestică, Asia și Africa de nord) pînă în epoca modernă.

Palatul dogilor din Veneția. Dogele și senatul conduceau „orașul lagunelor”

Pătrunderea relațiilor marfă-bani a dus la accentuarea exploatarei feudale și creșterea obligațiilor țărănimii, atragerea în circuitul pieței a unei părți tot mai mari de produse agricole ca urmare a dezvoltării meșteșugurilor și a creșterii populației din orașe. Renta în bani ia tot mai mult locul rentei în produse și în muncă. Renta în bani a determinat pe țaran să sporească producția și a dat posibilitatea de a se elibera din șerbie prin răscumpărare. Feudalii și o parte a țăranilor devin producători de mărfuri. În regiunile intens urbanizate, pe valea marilor fluvii, în jurul mănăstirilor, pe lângă orașe, se formează târgurile, bilciurile, piețele orășenești, ca, de exemplu, în Franța, Italia, Anglia. Unul dintre cele mai vestite bilciuri era în comitatul Champagne, altele la Bologna, Bruges, Lille etc.

Orașele erau conduse de un consiliu în frunte cu un primar. Consilieri comunali (frescă italiană din sec. al XIV-lea)

Creșterea producției și a schimbului de mărfuri atât la orașe cât și la sate, datorită specializării din punct de vedere economic a diferitelor regiuni ale statelor feudale, ca și intensificarea relațiilor marfă-bani au dus treptat la formarea *pieței interne*, condiție esențială pentru pregătirea centralizării politice.

Agricultura, care forma baza producției în feudalism, se realiza prin munca țăranilor, principalii producători de bunuri. Marea proprietate feudală (particulară sau de stat) era predominantă; domeniul feudal constituia o unitate economică închisă. Dezvoltarea forțelor de producție a dus la formarea orașelor—centre meșteșugărești și comerciale, la înflorirea comerțului și la apariția capitalului cămătăresc.

Orașul a devenit în sec. X—XIII un factor economic, administrativ, politic și cultural deosebit de important. El și-a pus amprenta asupra întregii vieți economico-sociale, contribuind la descompunerea economiei de consum și apariția relațiilor de schimb, la progresul mijloacelor de producție, la formarea unor noi clase sociale. Dezvoltarea orașelor marchează începutul feudalismului dezvoltat.

Viața economică în orînduirea feudală

Caracterul forțelor de producție în feudalism

- Care erau formele de proprietate în orînduirea feudală?
- Cum era organizată munca pe domeniul feudal?

Trecerea de la economia naturală la economia de schimb

- Cum se produce procesul separării meșteșugurilor de agricultură și ce urmări a avut?
- Care au fost cele mai importante orașe în Europa medievală și în Asia?
- De ce relațiile marfă-bani au dus la destrămarea economiei naturale?
- Care au fost condițiile care au favorizat formarea pieței interne?

Caracterizați rolul orașelor în dezvoltarea economică a societății feudale.

11. VIAȚA SOCIALĂ ÎN CONDIȚIILE FEUDALISMULUI

Clasele fundamentale și raporturile dintre ele. În societatea feudală, formarea claselor sociale și a raporturilor dintre ele aveau la bază proprietatea asupra pământului, principalul mijloc de producție. Structura socială a orînduirii feudale se caracterizează prin existența celor două clase antagoniste: *feudalii* și *țărani aserviți*. Relațiile dintre ele erau relații de dependență și exploatare.

Ierarhia feudală. În rîndul nobilimii feudale s-a format un sistem de relații care aveau la bază feudul — proprietate funciară condiționată pe care feudalul o primea de la suveran (împărat, rege, domn, cneaz) pentru diferite slujbe — în general serviciu militar — sau alte merite deosebite. Această organizare se caracteriza prin împărțirea nobililor, în perioada feudalismului dezvoltat, mai ales în Europa apuseană, în *seniori* și *vasali*, iar raporturile dintre ei erau stabilite prin contractul vasalic și aveau ca bază materială feudul. Cel care acorda feudul era senior, iar cel care-l primea era vasal; fiecare feudal putea fi vasalul unui nobil mai mare sau al regelui și, în același timp, seniorul unuia sau al mai multor nobili mai mici. Actul simbolic prin care vasalul era pus în posesia feudului avea loc în cadrul unei ceremonii solemne, care cuprindea: omagiul, jurămîntul de credință și investitura.

Vasalul, dezarmat, cu capul descoperit, își punea miinile în miinile seniorului și se recunoștea omul acestuia (omagiul). Apoi se îmbrățișau și se sărutau. Urma jurămîntul de credință, în schimbul căruia seniorul îi dădea vasalului un simbol care reprezenta feudul (bulgăre de pământ, creangă de copac sau steag etc.). Aceasta era investitura.

Feudalii erau organizați într-o ierarhie care oglindea diferența de avere și de funcții dintre ei.

În virful ierarhiei feudale era monarhul. Ca suveran al statului, el era stăpînul întregului pământ și senior suprem sau suzeran al tuturor feudalilor

Omagiul feudal

din țară. Regele era stăpînul, el nu putea fi vasalul nimănui, iar vasalii celorlalți seniori (principi, baroni, duce, marchizi, conți), situați pe diferite trepte ale ierarhiei feudale, erau obligați să-i fie credincioși chiar dacă seniorul lor s-ar fi aflat în conflict cu regele. Între vasali și senior se creau obligații reciproce. Vasalul datoră seniorului credință, sfat și ajutor. Presta serviciul militar, de obicei 40 de zile pe an (mai tirziu serviciul militar a fost înlocuit cu o taxă care servea la angajarea unor mercenari), lua parte la consfătuiri organizate de senior, asista la judecăți, ceremonii, la nevoie îl ajuta pe senior cu bani. Seniorul era obligat să-și ajute vasalul în caz de război, să-i acorde azil și să-i apere bunurile și familia, să-i facă dreptate și să-i dea ajutor material la nevoie.

Dacă vasalul își trăda seniorul se făcea vinovat de felonie (hiclenie în documentele din Țările Române). În acest caz, feudul trecea din nou la senior. Dacă seniorul își călca îndatoririle, vasalul își păstra feudul și depunea jurământul față de seniorul seniorului său. În ambele cazuri contractul vasalic era anulat.

Întărirea relațiilor feudale a dus la fărîmițarea statului în întinse domenii — seniorii feudale, principate, marchizate, comitate, domenii bisericești etc. Ele se bucurau de imunitate feudală, adică erau scoase de sub autoritatea fiscală, judecătorească și militară a monarhului. Seniorii depindeau de regi sau împărați numai cu numele, de unde caracterul relativ al relațiilor de vasalitate.

În aceste condiții, în sec. IX—XI puterea centrală a slăbit, ajungîndu-se la fărîmițarea politică a statelor din Europa apuseană. Luptele dintre feudali creau o stare de anarhie permanentă. Folosind situația lor de suzerani și suverani și impunînd principiul respectării fidelității față de suveran, monarhii s-au slujit de vasalitate în lupta pentru întărirea monarhiei. Relațiile de vasalitate au existat și între state, în sensul că unii suverani erau vasali altor suverani.

Țărănimea — principala forță socială; stratificarea și obligațiile țărănimii. Principala producătoare de bunuri materiale în feudalism era țărănimea, care avea o structură socială complexă. Formată din mai multe pături, ea se afla în diferite grade de dependență față de nobili.

Categoriile țărănimii. 1. *Țăranii alodiați*, proprietari de pămînt, liberi ca persoană, mai numeroși în feudalismul timpuriu și tot mai puțini pe măsură ce se cristalizează marea proprietate funciară feudală. În Țările Române țăranii liberi sînt numiți în documente moșneni în Țara Românească și razeși în Moldova.

2. *Țăranii dependenți* erau împărțiți în două categorii:

a) *țăranii liberi ca persoană*, dar dependenți de feudali pentru lotul de pămînt primit în folosință. Erau cunoscuți sub numele de vilani în Franța și Italia, jokeman în Anglia, deținători de delnițe și sesii în Țările Române etc. Acești țărani se puteau muta de pe un domeniu pe altul, puteau lăsa vitele, uneltele, gospodăria, inclusiv lotul primit în folosință, ca moștenire, se puteau căsători fără aprobarea seniorului;

b) *țăranii iobagi sau șerbi*, lipsiți de libertatea personală. Ei alcătuiau marea majoritate a țărănimii. Îi întîlnim în documente sub diferite numiri: rumâni sau vecini în Țările Române, pereci în Bizanț, șmerzi, radovici în Rusia, tabe în Japonia, vilani în Anglia etc.

În Europa, șerbii munceau cu vitele și uneltele proprii loturile de pămînt primite în folosință de la feudali. În Asia (China, Coreea, Japonia), unde a existat sistemul loturilor, țăranii erau iobagi ai statului sau ai împăratului.

Țăranii legați de glie puteau fi vînduți sau dăruiți o dată cu pămîntul de către proprietar ca bun al său. Nu puteau părăsi domeniul și nu se puteau căsători decît cu permisiunea seniorului.

Obligațiile țăranilor. 1) *Renta feudală* reprezintă principala formă a obligațiilor țăranilor față de feudali și care desemna dependența lor. Aceasta apare în trei forme: munca gratuită un număr de zile pe an pe rezerva feudală și alte munci pretinse de stăpînul feudal (*renta în muncă sau claca*); o parte din recolta obținută de pe lotul primit de țăran (*renta în produse sau dijma*); în perioada dezvoltării relațiilor de schimb — *renta în bani*, adică diferite taxe plătite de țăranii aserviți. Cele trei feluri de rentă coexistă multă vreme și în multe locuri în întreg evul mediu.

Aceste forme ale rentei apar și la popoarele asiatice, sub diferite denumiri: haraci (renta în produse și în bani la arabi și la turci), visthi (renta în produse și muncă la indieni), taticara (renta în produse la japonezi).

2) *Obligații suplimentare*, care se percepeau sub forma unor *dări* pentru apărare, pentru construcția castelelor, pentru răscumpărarea seniorului din prizonierat. Țăranii dependenți datorau diferite taxe sau dări în produse pentru monopolurile senioriale; erau siliți să macine la moara seniorului, să coacă la cuptorul lui, să stoarcă strugurii la teascul lui, plătind *taxe (banalități)*. *Lucrau fără plată* la drumuri, poduri, irigații, fortificații.

La exploatarea exercitată de nobili se adăuga cea a bisericii și a statului feudal, față de care, de asemenea, aveau obligații în produse, în muncă și în bani. Nobilii aveau asupra țăranilor și dreptul de judecată, cel găsit vinovat fiind obligat să plătească taxe în bani cu diferite privilegii, care cu timpul s-au permanentizat.

În țările asiatice (China, Japonia, India, Marele Califat Arab, fostele provincii bizantine de sub stăpînirea arabă), relațiile feudale au coexistat cu rămășițe ale relațiilor sclavagiste. Sclavii, proveniți în special din prizonieri

Darea censului (rentă în bani)

de război, erau folosiți ca meșteșugari, în muncile agricole, mine, construcții. Ei aveau gospodărie și unelte proprii și nu puteau fi omoriți.

Scăderea ponderii rentei în muncă și, respectiv, creșterea ponderii rentei în bani a avut efecte pozitive: a dus la slăbirea dependenței țăranilor față de seniori și la întărirea legăturii țăranilor cu piața, în vederea procurării sumelor necesare plății censului.

Lupta de clasă în societatea feudală. Starea de dependență și sarcinile impuse țăranilor de stăpînii de domenii, de biserică și de stat au generat lupta antifeudală a țăranimii, desfășurată neconținut și cu forme de manifestare variate.

Formele luptei de clasă. Lupta de clasă în societatea feudală se manifestă prin împotrivirea țăranimii față de exploatare și abuzurile la care era supusă de către feudali, biserică și stat. Formele de luptă antifeudală au fost variate, de la o țară la alta.

Documentele vremii menționează neîndeplinirea prestațiilor în muncă, nesupunerea la plata rentei în produse și în bani, folosirea fără incuviințarea seniorială a pădurilor și pășunilor rezervei feudale. Alte forme ale rezistenței țăranilor față de tratamentul la care erau supuși au fost fuga de pe moșii, haiducia, răzvrătirile.

Forma cea mai complexă a luptei antifeudale a fost răscoala, care, de multe ori, a îmbrăcat și haina războaielor țăărănești. Răscoala este forma de luptă socială a țăranimii, care se caracterizează printr-o participare largă a celor exploatați; alături de țărani se întilnesc orășeni, mica nobilime, lucrători de la mine și ocne; ea are o arie largă de desfășurare, organizare, program de luptă.

În funcție de aservirea țăranimii variau și formele și obiectivele luptei antifeudale. În sec. X—XI, în Franța (Normandia, Bretania), unde procesul de feudalizare era mai avansat, țăranii luptau pentru înlăturarea dependenței feudale și a obligațiilor impuse de nobili. În Saxonia, țăranimea liberă — încă numeroasă — se opunea procesului de aservire. Dar peste tot lupta împotriva dependenței și exploatării feudale era reprimată cu cruzime.

Răscoale țăărănești de mare amploare s-au produs în Imperiul Bizantin (sec. al IX-lea) și în Țaratul româno-bulgar în timpul Asăneștilor (sec. al XIII-lea). Deși în ambele cazuri răsculații au obținut victorii importante, marii feudali au reușit să-i înfringă cu sprijin din afară.

În China, unde relațiile feudale, formate mai de timpuriu decît în Europa, atinseseră în sec. al VIII-lea un grad înalt de dezvoltare, s-au desfășurat numeroase răscoale țăărănești. Cea mai importantă a fost răscoala condusă de Huan-Ciao și a avut ca rezultat cucerirea capitalei, proclamarea conducătorului său ca împărat și elaborarea unui program politic care prevedea reforme în favoarea țăranimii. Dar și această răscoală a fost înfrîntă cu ajutorul unor forțe externe, și anume al triburilor nomade din nord-vest, care apoi au pustiit China.

Scenă din răscoală condusă de Wat Tyler.

În perioada *feudalismului dezvoltat*, răscoalele cuprind mase tot mai largi de oameni, se extind pe vaste teritorii, durează timp mai îndelungat și au o organizare militară care le conferă uneori caracterul de adevărate războaie țăărănești.

Răscoalele țăărănești din sec. XIV—XVI din Europa prezintă anumite trăsături comune: alături de țăranimea dependentă, principala forță socială a răscoalelor, mai participă și alte categorii și pături sociale interesate în lupta antifeudală (țăranimea liberă, păturile orășenești și uneori o parte a micii nobilimi). În timpul unor răscoale sînt alcătuite programe ce urmăresc realizarea de obiective social-economice (o împărțire mai dreaptă a pămîntului, desființarea privilegiilor nobilimii și a obligațiilor feudale etc.).

În Franța și Anglia, în timpul războiului de o sută de ani (1337—1453), s-au produs răscoale de mari proporții. Ele au avut, pe lingă cauzele generale, și cauze imediate: agravarea situației țăranilor din ambele țări ca urmare a dărilor impuse pentru susținerea războiului, distrugerile provocate de război în Franța, abuzurile funcționarilor și ale clerului în Anglia.

În aceste condiții a izbucnit răscoala țăranilor din nordul Franței — *Jaqueria* (1358), în timp ce orășenii din Paris se răscolaseră și ei sub conducerea lui *Etienne Marcel*. Pătura bogată a orășenilor nu a acordat ajutor răscoalei țăărănești, care a fost înfrîntă, iar conducătorul ei *Guillaume Cale* și mii de țărani au fost uciși.

Răscoala țăranilor englezi, condusă de *Wat Tyler* (1381), a obținut la început mari succese. Sprijiniți de orășenii săraci, răsculații au ocupat Londra; nobilii înspăimîntați au desființat șerbia și au redus dările. Caracteristice acestei răscoale sînt cele două programe prezentate regelui de către răsculați; primul, cu caracter moderat, exprima revendicările păturii înstărite a țără-

nimii (desființarea șerbiei și a rentei în muncă, transformarea obligațiilor țărănimii în bani, libertatea comerțului); al doilea program reflecta poziția țăranilor săraci, în frunte cu *Wat Tyler*, și avea un caracter mai radical: confiscarea pământurilor nobililor și ale clerului și împărțirea lor la țărani, desființarea tuturor privilegiilor, drepturi egale pentru toate stările sociale. Și această răscoală a fost înăbușită, *Wat Tyler* omorât, iar obligațiile feudale au fost din nou impuse țăranilor.

În *Cehia* (Boemia) s-au accentuat contradicțiile societății feudale, generate de deposedarea forțată a țăranilor de micile suprafețe de pământ de către nobilimea feudală (germană), de mărirea numărului de zile de clacă și a obligațiilor bănești ale țărănimii dependente, de intensificarea exploatării de către biserica catolică (deținătoare de mari proprietăți feudale), sporită și prin tot felul de taxe percepute în folosul papalității. La acestea s-au adăugat, pe de o parte, tendința feudalității laice, în special mica nobilime, de a seculariza pământurile bisericii catolice, iar, pe de altă parte, opoziția dintre oraș și nobilii feudali, dintre patriciat (în mare parte german), bresle și sărăcime.

În această vreme, când întreaga societate și ideologia erau dominate de biserică, lupta socială a îmbrăcat un „înveliș religios“. În fruntea luptei s-a ridicat *Jan Hus*, care a criticat cu asprime abuzurile bisericii catolice și ale papalității, ale nobilimii laice și ale patriciatului. El cerea reformarea bisericii catolice.

După condamnarea și arderea pe rug a lui *Jan Hus* s-a declanșat în *Cehia* o mare mișcare populară — *războiul husit (1418—1434)*. În cadrul mișcării husite s-au format două curente, cu programe speciale, separate: moderații (feudalii mici și mijlocii și orașenii bogați), care cereau înlăturarea dominației feudale și a bisericii catolice și secularizarea averilor bisericesti, și taboriții (țăranii, orașenii săraci, lucrătorii), numiți așa după orașul întărit Tabor unde-și aveau tabăra. Programul lor formula revendicări cu caracter radical: desființarea proprietății feudale și a privilegiilor, confiscarea moșiilor clerului și împărțirea lor la țărani, restituirea bunurilor care aparținuseră obștilor.

Armata răsculaților a câștigat victorii strălucite. Neputând să-i înfrângă pe husiți, feudalii și biserica catolică au dus tratative cu moderații și, în cele din urmă, atacându-i prin surprindere pe taboriți, i-au înfrânt. Moderatiilor li s-au recunoscut pământurile secularizate pînă atunci, organizarea proprie a bisericii, folosirea limbii cehe în biserică etc.

Mari răscoale țărănești au avut loc și în *Transilvania*. Cea dintâi a izbucnit în anul 1437 și este cunoscută sub numele de răscoala de la *Bobilna*. Abuzurile episcopului catolic de la *Alba-Iulia* și influența mișcării husite au făcut să crească spiritul de revoltă în rîndul țăranilor, ducînd la izbucnirea răscoalei de la *Bobilna (1437)*. Deși armatele răsculaților, organizate după modelul husit, au câștigat strălucite victorii asupra nobililor, în cele din urmă aceștia au reușit să înăbușe răscoala. Nobilii maghiari au încheiat o alianță cu fruntașii sașilor și secuilor (păturile privilegiate din *Transilvania*), *Unio*

trium nationum, cu scopul de a-i lipsi pe români de orice drept politic. Țăranii, în majoritate români, au fost izolați și înfrinți. Alianța celor trei categorii privilegiate se va menține și va acționa, veacuri de-a rîndul ca instrument de opresiune socială și națională asupra românilor

Războiul țărănesc condus de *Gheorghe Doja (1514)* a început în tabăra cruciaților de la *Buda*, unde se formase o armată compusă din țărani români, maghiari, germani și de alte neamuri. Ridicîndu-se împotriva asupririi sociale și naționale, armata cruciaților s-a transformat într-o armată revoluționară. Prin amploarea sa, prin aria de răspîndire și organizare, răscoala are — așa cum arăta *Fr. Engels* — caracterul unui „război general al țărănimii“. Programul formulat de *Gheorghe Doja* prevedea schimbări radicale, care subminau însăși baza societății feudale: împărțirea „mai dreaptă“ a pământului, desființarea privilegiilor nobilimii, a obligațiilor feudale și a domeniilor bisericesti. De partea răsculaților au trecut meșteșugarii, orașenii săraci și lucrătorii din mine. Deși răsculații au câștigat numeroase victorii, răscoala a fost înăbușită și mii de țărani, împreună cu *Gheorghe Doja*, au fost uciși în chinuri grele. Nobilii au impus noi legi — *Tripartitul Werböczy* — care agravau situația țărănimii: legarea de glie, „totală și veșnică iobăgie“

În decursul orînduirii feudale, folosind variate forme de luptă împotriva dominației feudale și culminînd cu marile răscoale, țărănimea s-a afirmat cu putere ca o clasă socială revoluționară.

Desfășurarea luptei de clasă în orașe.

Pe lîngă lupta antifeudală a țărănimii, în societatea feudală se desfășoară și lupta de clasă din orașe. Un prim aspect al acestei lupte îl reprezintă mișcarea de eliberare a orașelor sau mișcarea comună, care ia amploare în sec. XI—XII. Populația orașelor, organizată în comune, lupta pentru obținerea dreptului de autoadministrare și desființarea serviciilor feudale, care frînau dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului. Baza socială a mișcării comunale au constituit-o meșteșugarii și negustorii, cărora li se adăugau mica nobilime și clerul sărac.

Cele mai numeroase mișcări comunale s-au desfășurat în *Franța*, *Germania* și *Italia*. *Monarhia*, aliată cu orașenii în lupta pentru centralizarea statului, i-a sprijinit. Cu timpul, o mare parte din feudali, atrași în economia de schimb, au

Gheorghe Doja exprima în cuvîntările sale o concepție înaintată, revoluționară

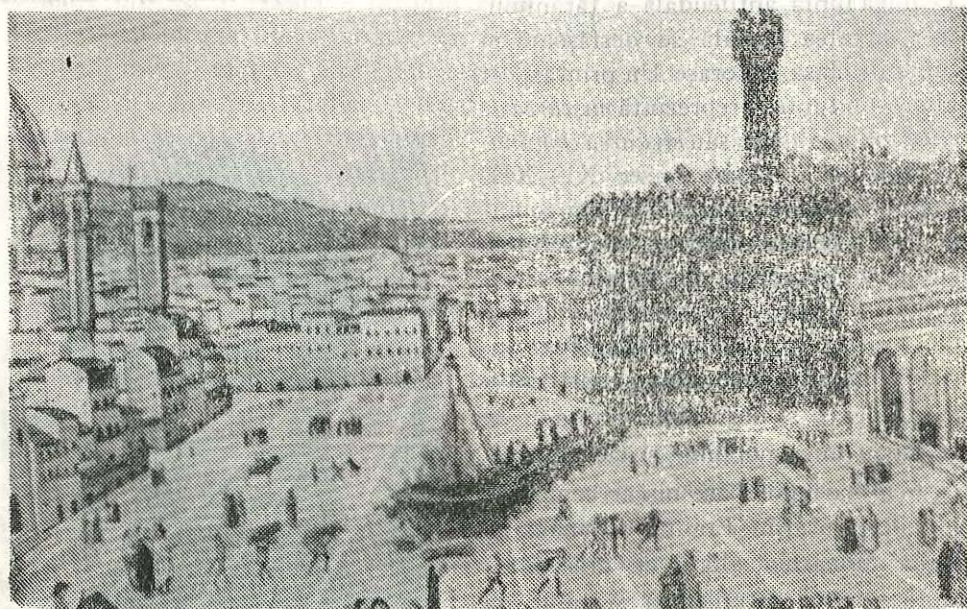
acordat orașenilor, pentru o anumită sumă de bani, o chartă a libertății.

Orașele care obținuseră autonomia aveau organizare administrativă, fiscală și militară proprie. În unele țări (Franța, Spania), ele își vor trimite reprezentanți în adunările de stări. În altele (Anglia), autonomia lor era îngrădită de puterea regală. Unele orașe din Germania și Italia deveniseră republici și duceau o politică internă și externă proprie.

În Asia (China, India, Iran, Japonia, Coreea), orașele erau dominate de feudali, aliați cu marii negustori, sprijiniți de puterea centrală. Meșteșugarii formau pătura cea mai exploatată. Obligați la dări în produse față de feudali, se împrumutau la marii negustori, care îi sileau să muncească pentru ei ca adevărați sclavi. În aceste condiții, lupta de eliberare a îmbrăcat forma unor răscoale de mare amploare, cum a fost cea din Delhi (India), sau de adevărate războaie (Iran), care au provocat distrugerea parțială a unor orașe, ca Teheran și Ispahan. Unele orașe din Japonia au reușit să-și câștige autonomia; ele și-au creat organe de conducere și armată proprie.

Ca urmare a diferențierii economice și sociale, populația orașelor s-a stratificat. Pe măsură ce se dezvoltă orașele, populația se grupează treptat, formând trei categorii principale: patriciatul (marii negustori, meșteșugarii înstăriți, cămătarii, proprietarii de case sau terenuri urbane), populația de bază a orașului (meșteșugarii și negustorii) și plebea orașenească (zilierii, hămalii,

Piața senioriei, cu palatul; centrul orașului Florența și sediul conducerii senioriei. Prin construcție, palatul pare o adevărată cetate.

meșteșugarii ruinați, muncitorii necalificați, calfele, ucenicii, cerșetorii). Între diferitele categorii s-a desfășurat o luptă care îmbrăca forme complexe.

Breslele luptau împotriva patriciatului pentru o mai largă autonomie și pentru conducerea orașului. Păturile orașenești sărace luptau pentru condiții mai bune de muncă și viață (Flandra, Germania). Noii îmbogățiți luptau pentru a participa la conducere alături de patriciat. Uneori, lupta orașenilor are ca scop îngrădirea puterii regale (răscoala din Paris condusă de Etienne Marcel). *În Italia se produc și primele răscoale ale lucrătorilor salariați din manufacturi: răscoala ciompilelor (dăvăcitori de lână) din Florența (1378).*

Structura societății feudale cuprinde alături de cele două clase fundamentale, feudații și țărani dependenti, pătura țărănimii libere și păturile orașenești. Lupta țăranilor împotriva feudaților formează conținutul principal al luptei de clasă în orînduirea feudală. Lupta de clasă în feudalism cuprinde și lupta orașelor împotriva feudaților, pentru autonomie și lupta în interiorul orașelor. Deși lupta țărănimii nu a dus la înlăturarea relațiilor feudale, ea a avut un rol progresist în istorie, constituind „factorul fundamental al tuturor transformărilor sociale“.

Viața socială în condițiile feudalismului

Structura de clasă a societății feudale { — Care erau clasele fundamentale ale societății feudale?
— Cum erau organizați feudații?
— Ce obligații aveau țărani dependenti?
— Care sînt particularitățile relațiilor feudale în țările asiatice?
— Care era structura de clasă a orașului medieval?

Lupta de clasă în orînduirea feudală { — Care au fost formele luptei de clasă a țărănimii?
— Cum s-a desfășurat lupta de clasă în orașele medievale?
— Care a fost poziția păturilor orașenești în cadrul răscoalelor țărănești?

Comparați lupta de clasă din societatea feudală cu cea din societatea sclavagistă.

Caracteristici și particularități în formarea și dezvoltarea statelor. Ca urmare a destrămării sclavagismului în lumea romană și a comunei primitive în lumea populațiilor migratoare și a formării relațiilor feudale, a prăbușirii Imperiului Roman de Apus și a fuzionării instituțiilor romane și germanice, în Europa de apus și în celelalte zone ale lumii au fost create, la începutul evului mediu, condițiile istorice ale formării statelor feudale.

Indiferent de caracteristicile organizării politice și numele pe care îl purta (regat, imperiu, sultanat, emirat, principat, cnezat, voievodat), statul feudal era un instrument de dominație al clasei feudalilor asupra maselor populare în general și asupra țărănimii dependente în special.

Statele feudale au cunoscut mai multe etape în evoluția lor, corespunzătoare nivelului de dezvoltare a forțelor de producție și a relațiilor de producție feudale, precum și condițiile specifice ale fiecărui teritoriu.

În *Europa de Apus* se formează *regatele romano-germane* sau *regatele „barbare“* unele cu o viață efemeră (vizigoți, ostrogoți, vandali), altele care s-au dezvoltat și au dăinuit (franci, burgunzi, anglo-saxoni) în sec. V—IX. În această zonă a Europei se formează în secolele VIII—X state mari feudale, imperii. Imperiul Carolingian, Imperiul Romano-German (încercări de restaurare a Imperiului Roman), apoi Heptarhia anglo-saxonă, regatele Asturia, Leon, Castilia Aragon, Navara, Portugalia, Danemarca, Suedia, Norvegia.

Trăsătura dominantă în evoluția statelor a fost fărâmițarea feudală din secolele IX—XI. În *Europa de sud-est, răsărit și centrală* își continuă activitatea din antichitate Imperiul Roman de Răsărit, care se va numi Imperiul Bizantin, imperiu ce va încerca să restaureze măreția Imperiului Roman. În această zonă iau naștere formațiuni politice cu caracter feudal voievodatele românești, cnezatele slavilor, țaratul bulgarilor, Moravia Mare, statul feudal ceh, statul feudal polon, Rusia kieviană, regatul Ungariei.

În *Asia* se vor menține din antichitate unele state, ca India, China și Iran. Pe lângă acestea se vor forma state noi, ca statul Lin-I în Vietnamul de astăzi, Kampuchia, Coreea, Tibet, Japonia, Marele Califat Arab, Imperiul Mongol, statul turc.

De la „regatul barbar“ la statul feudal. Formarea claselor sociale la triburile germane și destrămarea și prăbușirea Imperiului Roman de Apus au creat premisele social-economice și politice necesare apariției organizării statale la germani și înlocuirii statului roman cu o formă nouă de stat, corespunzătoare transformărilor petrecute în societatea germană și romană, aceea a regatelor romano-germane sau „barbare“

Spre deosebire de conceptul roman, care considera statul o instituție publică (*res publica*), iar locuitorii cetățeni (*cives*), conceptul germanic socotea statul o stăpînire cu caracter patrimonial, dobîndit prin cucerire, de care regele putea dispune după normele succesoriale ale dreptului germanic.

lăsîndu-l moștenire fiilor săi, în întregime sau prin împărțire, iar pe locuitori supuși direct regelui. Regatele „barbare“ nu au avut hotare stabile, unele nici capitală fixă. Puterea supremă era exercitată de regalitate, instituție de origine germanică, a cărei autoritate a crescut considerabil; regele hotăra în problemele politicii interne și externe, alcătua legile, numea pe înalții dregători, dispunea de tezaur (provenit din dări, vămi, amenzi), era judecător suprem și comandant suprem al armatei. Organul central de cîrmuire era curtea regală sau „palatul“ regal, format din aristocrați germani și nobili romani, războinici, slujbași și cler, din care se va detașa mai tîrziu sfatul regal.

Vechea instituție „barbară“, „adunarea poporului“, se transformă în „adunare obștească“, convocată anual.

Lipsite de o bază economică trainică, slăbite de lupte interne și de atacurile externe, multe din regatele „barbare“ au decăzut și au fost cucerite de statele vecine. Altele s-au menținut și s-au transformat în state feudale puternice.

Unul dintre acestea a fost *regatul franc*, întemeiat de Clovis (Clodovec) (481—511). Prin unirea triburilor france, prin războaie de cucerire, el și-a extins stăpînirea asupra întregii Galii. Pentru a obține sprijinul bisericii și al populației galo-romane, Clovis s-a convertit la creștinism. După moartea lui Clovis, statul se împarte între urmașii săi. Dar dezordinea internă și războaiele de cucerire au slăbit autoritatea regală, favorizînd creșterea puterii marilor feudali.

Majordomi (administratorii palatului regal) vor înlătura dinastia merovingiană, întemeiată de Clovis, instaurînd o nouă dinastie, carolingiană.

Încercări de restaurare a Imperiului Roman. Ideea de bază este cea a menținerii unității lumii romane. Aceasta s-a realizat în mai multe etape:

1) *Imperiul Roman de Răsărit*, care treptat se grecizează și devine Imperiul Bizantin, cuprindea teritorii întinse (Peninsula Balcanică, Dobrogea, Asia Mică, Egiptul, Cirenaica), cu orașe vestite, apoi vechi centre economice, politice și culturale — Constantinopol, Atena și Alexandria.

Baza economică înflorițoare, agricultura și importante centre meșteșugărești și comerciale, existente în Imperiul Bizantin i-au asigurat trăinicia. Aici autoritatea imperială era mai puternică și se baza pe bogate resurse materiale pe care le folosea pentru întreținerea armatei și a aparatului administrativ al statului. Cu ajutorul armatei sînt reprimare răscoalele interne, respinse atacurile populațiilor migratoare și se poartă războaie de cucerire. După războaie îndelungate împărațul Iustinian (527—575) a cucerit regatul vandal din nordul Africii, o parte din teritoriul regatului vizigot din sud-estul Spaniei și regatul ostrogot din Italia. Dominația bizantină se întindea asupra întregului bazin al Mării Mediterane, ca pe vremea de glorie a Imperiului Roman. Dar Iustinian a căutat să restaureze în provinciile cucerite vechile forme de organizare social-economică sclavagistă. El era susținut de nobilimea senatorială și de biserică, ale căror interese cereau menținerea sistemului sclavagist, dar masele populare și popoarele cucerite s-au opus. În Imperiul Bizantin procesul de feudalizare se produce mai tîrziu decît în apusul Europei, realizîndu-se

Carol cel Mare, statueta din bronz, considerată originală

treptat în sec. al VII-lea — al IX-lea. Continuator al civilizației greco-romane și păstrător al tradițiilor vechii romanității, Imperiul Bizantin a exercitat o puternică influență asupra popoarelor din bazinul Mării Negre și asupra celor din sud-estul Europei.

2) *Imperiul Carolingian*. În timpul domniei lui Carol cel Mare (768—814), regatul francilor, prin cuceririle din nordul Italiei și ocuparea teritoriului locuit de longobarzi, a ținuturilor locuite de saxoni de la răsărit de Rin și după victoriile împotriva avarilor și arabilor, devine un mare imperiu, care, prin întinderea sa, amintea de Imperiul Roman.

Papa, pe care Carol cel Mare îl sprijinea împotriva longobarzilor și a nobilimii romane, l-a încoronat (în anul 800) ca împărat roman. Fiind recunoscut în această calitate și de împăratul bizantin, Carol cel Mare se putea considera „restaurator” al imperiului. Dar Imperiul Carolingian, lipsit de unitate economică și politică, frământat de luptele interne dintre urmașii lui Carol cel Mare și slăbit de atacurile populațiilor migra-

toare, se dezmembrează. Tratatul de la Verdun (843) consfințește împărțirea sa în trei state: Franța (partea de apus), Germania (partea de răsărit) și Italia; teritoriul dintre Franța și Germania, care cuprindea Valea Rhonului și a Rinului pînă la Marea Nordului, va fi ulterior alipit Germaniei.

3) *Imperiul Romano-German*. O nouă încercare de restaurare a imperiului, inițiată de Otto I cel Mare, regele Germaniei (936—973), servea scopurilor expansioniste ale feudalilor germani. După ce și-a restabilit autoritatea asupra ducatelor germane, Otto a cucerit Burgundia. Pentru a obține titlul de împărat, trebuia „după tratative” să stăpînească Italia. Atrăși și de bogăția orașelor italiene, feudalii germani, sub conducerea lui Otto, au cucerit nordul și centrul Italiei, silindu-l pe papă să-l încoroneze ca împărat al Imperiului Roman (962). Acest imperiu nu reprezenta însă o restaurare a Imperiului Roman, nici măcar a celui carolingian. El cuprindea statele germane și o parte din Italia; cu toate acestea, mai târziu (din sec. al XV-lea) a fost numit „Sfîntul imperiu roman de neam german”

Formarea statelor feudale în Europa și Asia. În *Britania*, deși relațiile feudale se cristalizau lent, invazia daneză a grăbit unirea regatelor anglo-saxone într-un stat *Heptarhia anglo-saxonă* (sec. al IX-lea), care, ulterior, se va numi *Anglia*.

În *Peninsula Iberică* s-au format, începînd cu sec. al VIII-lea, mai multe regate cu caracter feudal (Asturia, Leon, Castilia, Aragon, Navara, Portugalia), care se vor uni, în condițiile luptei de eliberare împotriva cuceritorilor arabi și vor forma *statele feudale Spania și Portugalia*.

Concomitent cu procesul de formare a relațiilor feudale s-au constituit, din uniuni tribale, în Peninsula Scandinavia și Peninsula Iutlanda, regatele Danemarca (sec. al VIII-lea), Suedia (sec. al IX-lea) și Norvegia (sec. al X-lea).

Aceiași proces de trecere de la uniunile de triburi la statele feudale timpurii, ca urmare a unor însemnate prefaceri social-economice, s-a petrecut și la *popoarele slave*. În cazul acestora, lupta împotriva tendințelor de dominație ale unor state vecine a avut și ea un rol important. *Țaratul bulgar* (sec. IX) și *statul sîrb* (sec. XII) s-au constituit în condițiile luptei de eliberare împotriva dominației bizantine. *Moravia Mare, statul slavilor de vest*, rezistă feudalilor germani (sec. IX), dar este cucerit de unguri. În sec. al X-lea se constituie *statul feudal ceh și statul polon*.

Prin unirea unor formațiuni statale în jurul Kievului s-au pus bazele *statului slavilor răsăriteni, Rusia kieviană* (sec. IX). Creșterea puterii marilor feudali și luptele interne au provocat fărîmițarea Rusiei kieviene în cnezate, care nu vor rezista atacurilor mongole.

Destrămarea relațiilor gentilice și formarea relațiilor feudale, favorizate de trecerea la viața sedentară, au condus la constituirea *regatului Ungariei* în timpul ducelui Vaik, care în urma trecerii la creștinism și-a luat numele de Ștefan (anul 1000).

Pe teritoriul patriei noastre, *cnezatele și voievodatele* (sec. IX—XIII) au premers formării unor state feudale mai puternice: voievodatul Transilvaniei (sec. XII) și *statele feudale de sine stătătoare Țara Românească și Moldova* (sec. XIII—XIV). Acestea s-au născut și dezvoltat în lupta împotriva dominației străine, pentru unire în state mai puternice, capabile să-și asigure o dezvoltare de sine stătătoare.

În *Asia* s-au menținut din antichitate *statele India, China, Iran*, unde relațiile feudale au apărut mai de timpuriu (sec. al III-lea — al IV-lea). Popoarele nomade care trăiau aproape de granițele lor au stînjinit de multe ori dezvoltarea acestor state. În *India*, după o epocă de înflorire, *statul Gupta* s-a destrămat datorită tendințelor centrifuge ale marilor feudali și atacurilor popoarelor turco-mongole din Asia centrală. Refacerea statului, în sec. al XIII-lea, sub forma *sultanatului de Delhi* a inaugurat o perioadă de strălucire, dar aceleași cauze au provocat din nou dezmembrarea sa.

China, fărîmițată în mai multe *stătulețe feudale*, s-a unificat în sec. al VII-lea sub conducerea împăraților din *dinastia Tan*. Prin cuceriri s-a creat un întins *imperiu*, care cunoaște o perioadă de înflorire, dar decade datorită

Cavaleri arabi pregătindu-se pentru defilare (miniatură)

luptelor dintre feudali și răscoalelor țărănești. O nouă perioadă de înflorire, sub conducerea împăraților din *dinastia Sun* (sec. al X-lea), este urmată iarăși de dezmembrare. Nemulțumirea maselor de țărani crunt exploatați slăbește rezistența statului, care, lipsit de unitate, va fi cucerit de mongoli în sec. al XIII-lea.

Alte state s-au format în sec. II—VII; *statul Lin-I*, în nordul Indochinei, pe teritoriul Vietnamului de astăzi, *Kampuchia*, în nordul peninsulei, *Coreea* și *Tibet*.

În *Japonia*, după o lungă perioadă de lupte între marii feudali, puterea împăratului (*Mikado*) slăbește și conducerea efectivă a statului este preluată de *shogun* (conducătorul suprem al armatei).

La hotarele unora dintre aceste state trăiau popoarele organizate în triburi, aflate pe diferite trepte de dezvoltare social-economică și politică: arabii, mongolii și turcii. Ei vor crea mari imperii cu caracter feudal-militarist, cucerind teritorii imense în Asia, Africa și Europa.

Marele Califat Arab, format prin unirea triburilor arabe, favorizat de răspîndirea religiei islamice, și-a extins dominația în Asia, Africa și Europa. Dar întinderea mare a imperiului, diversitatea stadiilor de dezvoltare a populațiilor subjugate și necontenitele răscoale, tendințele de autonomie ale marilor feudali au dus la destrămarea lui în mai multe califate: Califatul de Bagdad, Califatul de Cairo (Egipt) și Califatul de Cordoba (Spania).

Imperiul mongol, creat prin cuceriri sub conducerea lui Temugin (Ginghis-Han), a cuprins în Asia un teritoriu imens.

În sec. al XIII-lea, în urma pustiitoarelor invazii în Europa, s-a constituit, la nord de Marea Neagră, un nou stat mongol, numit *Hanatul hoardei de aur*. De aici, mongolii, cunoscuți și sub numele de tătari, au făcut numeroase incursiuni de jaf asupra teritoriilor vecine.

Statul turc, format de turcii otomani în sec. al XIII-lea, sub conducerea sultanului Osman (1281—1325), avînd o bună organizare militară, cucerește o parte din teritoriile Imperiului Bizantin și statele feudale slave din Peninsula Balcanică, amenințînd apoi Țările Române și pe cele din Europa centrală.

Venind în contact cu civilizațiile popoarelor subjugate, marile imperii feudalo-militariste le-au influențat în mod diferit, fiind, la rîndul lor, influențate și ele. În timp ce arabii și-au însușit civilizația elenistică și orientală și au creat o civilizație originală pe care au răspîndit-o în teritoriile cucerite, mongolii și turcii au ruinat țările supuse, întîrziînd dezvoltarea popoarelor subjugate.

Fărîmițarea feudală. Între sec. IX—XI, în Europa apuseană, majoritatea statelor se fărîmițează în ducate, comitate, principate, unite între ele prin ierarhia feudală. Predominarea economiei naturale, atacurile populațiilor migratoare împiedicau menținerea organizării administrative politice uni-

Prizonier mongol (miniatură persană)

Ieniceri (oaste nouă). Recrutați din copiii unor popoare creștine și convertiți la islamism, aceștia vor constitui una din cele mai puternice armate din Europa

tare a statului. Marii feudali dispun de autoritate și de forțe armate, asigurând ordinea pe domeniile lor. Puterea lor crește în dauna puterii regale. Cu timpul, atît funcțiile pe care le îndeplineau cit și feudele legate de aceste funcții devin ereditare, putînd fi transmise urmașilor. Marii feudali devin aproape independenți față de monarh. Statul și puterea regală existau doar cu numele. Acest proces nu a fost caracteristic numai pentru Europa apuseană; el se va extinde și în Europa centrală, sudică și răsăriteană, în unele state din Asia și Africa.

Caracteristicile procesului de centralizare în Franța, Anglia, Spania, Rusia. În Europa apuseană, evoluția statului a urmat în secolele XI—XV două căi distincte: în Imperiul Romano-German și în Italia s-a menținut și s-a adîncit fărîmițarea politică, în timp ce în Franța, Anglia, Spania s-a desfășurat procesul de centralizare statală. Esența acestui proces constă în acțiunea monarhiei, sprijinită de orașenime, de țărănime, de mica nobilime și de biserică, pentru unificarea teritorială și centralizarea politică a statului.

Din secolele XII—XIII, dezvoltarea economiei agrare, a meșteșugurilor și a orașelor, lărgirea schimburilor comerciale, interne și externe au avut consecințe însemnate asupra centralizării statelor.

Nobilimea, care, în ansamblul ei, nu și-a adaptat în suficientă măsură organizarea domeniului și felul de viață cerințelor dezvoltării producției și schimbului, a început să fie subminată economic. Transformările petrecute în tehnică și în organizarea militară, constînd în scăderea rolului cavaleriei grele nobiliare și în sporirea rolului pedestrimii, precum și în înlocuirea contingentelor recutate pe baza sistemului vasalic cu trupe de mercenari, au cauzat declinul militar al nobilimii. În același timp crește rolul armatei regale, care începe să aibă un caracter permanent, devenind o forță suficient de puternică sub autoritatea regelui pentru stăvilirea anarhiei feudale.

În acțiunea de centralizare a statelor, monarhia s-a sprijinit pe orașenime, țărănime, mica nobilime și cler. Orașenimea a sprijinit puterea centrală, deoarece meșteșugurile și comerțul se puteau dezvolta mai bine în condițiile unui stat centralizat. Orașenii au oferit regalității ajutoare bănești sub formă de împrumuturi și dări, sprijin militar prin mobilizarea „steagurilor” urbane, precum și specialiști pentru administrația statului. Țăranii erau interesați în curmarea anarhiei feudale, pentru a putea să-și desfășoare activitatea în liniște. Numeroși mici nobili au intrat în slujba regalității, primind în schimb domenii sau alte favoruri regale. Clerul, căruia anarhia feudală îi amenința bunurile funciare, a sprijinit regalitatea cu resurse materiale și cu arme spirituale.

Centralizarea statală a constituit un proces istoric progresist, care a creat condiții prielnice dezvoltării social-economice, progresului culturii și apariției națiunilor.

Întărirea statului a creat, în același timp, condițiile necesare pentru apărarea teritoriului țării sau pentru eliberarea unor teritorii aflate sub stăpînire străină.

În Franța, în procesul de centralizare a statului, s-au corelat acțiunile de unificare teritorială, de eliberare a unor teritorii franceze de sub suzeranitatea engleză și de centralizare instituțională. Unificarea teritorială a Franței s-a realizat pe căi diferite — lupta cu Anglia, războaiele din sec. XII—XV și mai ales războiul de 100 de ani (1337—1453), moșteniri, căsătorii, cumpărări.

Includerea unor mari teritorii în domeniul regal a avut ca urmare preluarea de către regalitate a atribuțiilor militare, judiciare, administrative, fiscale, uzurpate de marii feudali în perioada de anarhie feudală.

Includerea în domeniul feudal a orașelor a însemnat, de asemenea, restrîngerea autonomiei municipale și subordonarea față de puterea centrală.

Regii din dinastia capețiană, Filip al II-lea August (1180—1223) și Filip al IV-lea cel Frumos (1285—1314), au inițiat procesul de centralizare a Franței și i-au pus bazele. Procesul de centralizare se va încheia în Franța în sec. al XV-lea. În cadrul acestui proces se va constitui Adunarea Stărilor Generale (1302), care va deveni o instituție reprezentativă, fiind formată din reprezentanți ai nobilimii, clerului și orașenimii.

În Anglia, centralizarea statală s-a desfășurat sub forma unui proces de centralizare instituțională.

Întărirea autorității centrale își are originea în cucerirea, în anul 1066, a Britaniei anglo-saxone de către franco-normanzii din ducatul Normandiei, conduși de Wilhelm Cuceritorul.

Ca urmare a procesului de deposedare a țărănimii și a nobilimii anglo-saxone, regalitatea și-a constituit un întins domeniu feudal, care, împreună cu ducatul Normandiei, a făcut din rege cel mai mare proprietar funciar feudal. Prin crearea unei armate permanente, a tribunalelor regale, înfăptuirea reformelor juridice și fiscale, Henric al II-lea Plantagenetul (1154—1189) a consolidat și mai mult puterea centrală. Abuzurile care au însoțit creșterea autorității centrale au generat, la începutul sec. al XIII-lea, încercări de a o îngrădi. În urma înfrîngerilor suferite în războiul cu Franța, regele Ioan

Filip al IV-lea cel Frumos a urmărit întărirea puterii regale prin diferite mijloace

fără Țară (1199—1216) este silit să semneze. în anul 1215, *Magna Charta Libertatum*, prin care recunoaște drepturile nobilimii, clerului și orașenilor bogați. Ulterior în cursul confruntării dintre regalitate și stările privilegiate, în anul 1265 s-a constituit adunarea reprezentativă a acestora sub forma Parlamentului, la care, pe lângă baroni, au participat și reprezentanți ai comitatelor și orașelor

Parlamentul era format din Camera lorzilor (marii feudali laici și clerici) și din Camera comunelor (cavalerii și orașenii bogați). Parlamentul era o adunare reprezentativă, care se întrunea regulat, realizându-se colaborarea cu regalitatea în problemele conducerii statului

În *Peninsula Iberică* unificarea teritorială și centralizarea politică au avut loc în condițiile luptei duse de popoarele spaniol și portughez pentru eliberarea țării de sub stăpânirea arabă — „Reconquista”, care a început în sec. al IX-lea și a durat pînă în sec. al XV-lea. Un pas important pe calea unificării l-a constituit căsătoria lui Ferdinand de Aragon cu Isabela de Castilia (1479). Sprijiniți de orașeni și de mica nobilime, aceștia au luat măsuri de consolidare a puterii centrale și de îngrădire a anarhiei feudale, interzicînd nobililor să întrețină armate să aibă castele întărite și să poarte războaie între ei. Treptat, a fost desființată și autonomia orașelor. Alianța dintre monarhie și biserică folosirea Inchiziției (tribunal bisericesc) împotriva celor care luptau pentru drepturi sociale și politice, convocarea mai rară a Cortesurilor (adunări reprezentative ale claselor privilegiate) au imprimat statului un caracter absolutist.

În *Rusia*, lupta pentru centralizarea politică s-a desfășurat concomitent cu lupta împotriva dominației mongole.

Ivan al IV-lea, numit de boieri „cel groaznic”

În fruntea acestei lupte s-a aflat cnezatul Moscovei, care a ajuns la o mare dezvoltare economică, politică, militară și demografică. Procesul de centralizare a continuat prin alipirea cnezatelor rusești (Novgorod, Tver, Viatka) în timpul cnezului Ivan al III-lea (1462—1505). El a consolidat statul prin reforme fiscale și militare și a creat un aparat administrativ centralizat. Duma boierească era instituția reprezentativă a boierilor, care împreună cu țarul elaborau actele, numite pricazuri. Ivan al III-lea și-a luat și titlul de țar. Ivan al IV-lea (1533—1584) a continuat procesul de centralizare, alipind regiunile Pskov, Reazan, Astrahan, Siberia Occidentală.

Tendințe de centralizare a statelor feudale românești. Țările Române sub conducerea lui Mihai Viteazul. În pofida granițelor politice care despărteau Țările Române, între ele au existat strînse legături economice, sociale, politice și militare. Unitatea limbii și continuitatea culturii reprezentau factori de permanență în dezvoltarea poporului nostru. Tendințele de unificare care s-au concretizat în monarhiile centralizate în Europa s-au manifestat în Țările Române încă din sec. XV, prin încercarea de constituire a unui front comun antiotoman, pentru apărarea libertății și independenței (Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare). Prin unirea Țărilor Române sub conducerea lui Mihai Viteazul, realizată în condițiile luptei antiotomane, se urmărea crearea unui sistem politic și militar mai puternic, care să asigure menținerea independenței.

Unirea Țărilor Române într-un singur stat corespundea necesităților legice, obiective ale istoriei. Ea exprima voința românilor de a avea un stat unitar propriu, pregătind formarea statului național unitar român de mai târziu.

Constituirea monarhiilor absolutiste și caracteristicile acestora în Franța, Anglia, Spania, Rusia. La sfîrșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea în Franța, Anglia și Spania se înregistrează declinul feudalității, ascensiunea orașenimii și burgheziei, încheierea centralizării statale.

În condițiile declinului social-economic și politic-militar, ale intensificării luptei antifeudale a țărănimii și ale conflictului cu orașenimea și burghezia, feudalitatea a fost nevoită să recunoască autoritatea deplină a regalității, deși, uneori, în perioadele de criză a monarhiei absolute, a încercat să-și redobîndească vechile privilegii politice.

La rîndul său, orașenimea cu tendințe de îmburghezire, încă insuficient consolidate, avea nevoie de sprijinul regalității pentru a-și întări poziția social-economică internă și a-și asigura expansiunea maritimă, comercială și colonială. În schimbul sprijinirii ei de către regalitate, a oferit monarhiei însemnate fonduri bănești și cadre necesare, ceea ce a asigurat elementelor orașenești și burgheziei un rol mai important în conducerea centrală și locală.

În aceste condiții, monarhia a profitat pentru a-și spori necontenit autoritatea, transformîndu-se într-o monarhie absolută. Monarhul folosește contradicțiile dintre burghezie și nobilime, urmărind o politică independentă față de amîndouă, concomitent cu măsurile pentru lichidarea manifestărilor anarhice ale feudalilor. Monarhia își sporește veniturile și din impozitele de manufacturi și comerț.

În cadrul monarhiei absolutiste, regele își exercită, de drept și de fapt, atributele deplinei suveranități pe întreg teritoriul țării, oglindite în dreptul exclusiv de a legifera, de a deține jurisdicția supremă, de a stabili și percepe impozite, de a emite monedă, de a avea armată, de a numi pe slujbași, de a conduce politica externă a țării. Pentru exercitarea puterii, regalitatea dispunea de un aparat birocratic și militar numeros și tot mai bine organizat.

Monarhia absolutistă a subordonat intereselor statului și biserica. În Anglia, ca urmare a Reformei, regele a devenit șeful suprem al bisericii (1534).

În perioada monarhiei absolutiste au mai supraviețuit adunările reprezentative ale stărilor sociale privilegiate, sub forma Adunării Stărilor Generale în Franța, a Parlamentului în Anglia și a Cortesurilor în Spania, dar rolul lor în conducerea statului a scăzut, deoarece regalitatea, suficient de consolidată, apela tot mai rar la ele.

Lupta de clasă se intensifică. Sporirea impozitelor, exploatarea tot mai grea a țăranilor provoacă puternice frământări în rândurile meșteșugarilor și țăranilor. Conducerea luptei antif feudale a fost luată de burghezie, care deține importante poziții economice în stat și urmărește cucerirea puterii politice.

Forma clasică a monarhiei absolutiste s-a realizat în Franța în prima jumătate a secolului al XVI-lea. Dregătorii superiori sînt recrutați de rege din rândurile burgheziei, iar cadrele superioare ale armatei, din rândul nobilimii mici și mijlocii. Justiția și administrația provinciilor erau sub directa conducere a regelui, care numea în funcții oamenii săi.

Stările Generale n-au mai fost convocate. Marea nobilime — devenită nobilime de curte — participă la ceremonii, serbări, țese intrigi, dar pierde legătura cu provincia și activitatea sa poate fi urmărită de rege.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea, monarhia franceză trece printr-o perioadă de criză, provocată de lupta pentru întâietate între cele două

Henric al IV-lea de Bourbon; a restabilit pacea și a întărit absolutismul, urmărind să facă din monarhia franceză o mare putere economică și politică

partide ale nobilimii: cel catolic și cel hughenot (protestant). Autoritatea regală a fost restabilită de Henric al IV-lea de Bourbon (1589—1610), din timpul căruia Franța începe să devină o mare putere. El plănuiește o alianță cu Olanda, Anglia și Suedia împotriva habsburgilor care domneau în Spania și Germania. Acest proiect va fi realizat, concomitent cu politica de întărire a absolutismului monarhic, sub urmașul său, Ludovic al XIII-lea (1610—1643), de către ministrul acestuia, cardinalul Richelieu.

În Anglia, instaurarea absolutismului monarhic a avut ca sprijin principal clasele interesate în dezvoltarea manufacturilor și comerțului: noua nobilime și burghezia. Regele Henric al VIII-lea (1509—1547) și-a consolidat autoritatea, devenind șeful suprem al bisericii anglicane. Spre deosebire de

Franța, se menține Parlamentul cu atribuția de a vota impozitele; aparatul funcționăresc central nu a reușit să se întărească prea mult, iar conducerea locală își păstrează însemnătatea.

În timpul reginei Elisabeta (1558—1603), absolutismul englez ajunge la dezvoltarea maximă. Înflorirea economiei, începutul formării imperiului colonial englez, slăbirea puterii Spaniei și a dominației sale asupra comerțului maritim au asigurat Angliei un loc de frunte în rândul puterilor europene. Burghezia a început lupta pentru cucerirea puterii politice, opunându-se absolutismului monarhic, invocînd drepturile prevăzute în *Magna Charta Libertatum*.

În Spania, absolutismul monarhic a atins apogeul în timpul regelui Filip al II-lea (1556—1598). El stăpînea un teritoriu imens: Spania, Țările de Jos, o parte din Italia, Portugalia, coloniile spaniole din America și coloniile portugheze.

Filip al II-lea conducea personal statul, hotărînd în toate problemele după ce studia rapoartele întocmite de consilierii săi, sprijinit și de biserica catolică. Tribunalul Inchiziției înlătură pe toți cei care se opun absolutismului. Absolutismul spaniol a avut un caracter nobiliar și clerical, datorită existenței unei nobilimi numeroase și puternice, neinteresate în dezvoltarea economiei (comerțului și manufacturilor) și a unei burghezii încă slab dezvoltate. Instituția cortesurilor a fost transformată, de fapt, din adunări reprezentative în instituții consultative.

În Rusia, monarhia centralizată s-a consolidat în timpul țarului Ivan al IV-lea (1533—1584), care a micșorat puterea politică a marilor boieri. La sfîrșitul sec. al XVI-lea, luptele pentru tron și adîncirea exploatării feudale au pus în primejdie independența statului rus, care a fost copleșit de armatele panilor polonezi, aliați cu suedezii. Dar masele populare au luptat cu eroism, alungîndu-i pe străini. Sub domnia lui Mihail Romanov (1613—1645), cu sprijinul boierimii interesată în restabilirea ordinii și asigurarea privilegiilor, absolutismul monarhic continuă să se consolideze.

Menținerea fărîmițării politice în Germania și Italia. Datorită unor con-

Filip al II-lea (pictură de Tiziano Vecellio), stăpînind un imens teritoriu, nu numai în Europa, dar și pe continentul America

diții istorice deosebite de ale celorlalte state din apusul Europei, Germania și Italia au rămas fărîmîțate, realizîndu-se doar centralizări regionale.

În *Germania*, împărații, atrași spre cucerirea de noi teritorii, angajați în lupta pentru supremație împotriva papalității, erau lipsiți de autoritate. Puterea marilor feudali crescuse foarte mult și o dată cu aceasta separatismul regional, care constituia o piedică în calea centralizării.

Pentru a-și apăra interesele economice și menține autonomia față de feudali și împărat, orașele germane s-au organizat în ligi (Liga hanseatică, Liga renană). Bazîndu-se în special pe comerțul extern, acestea nu erau interesate în realizarea unității economice și politice a țării, ci tindeau spre autonomie, reprezentînd astfel o formă a centralizării regionale. Principatele teritoriale s-au format și consolidat prin sec. XI—XIII, în timpul luptei dintre papalitate și imperiu. Erau mari domenii ale feudalilor laici și clerici, independente sub raport economic și politic.

Principii teritoriale au reușit, după lupte îndelungate, să își impună dominația asupra orașelor. Cu timpul, ei au obținut de la împărat dreptul de a bate monedă, de a percepe impozite, de a înființa vămi. Puterea principilor a crescut mai mult în timpul dinastiei de Hohenstauffen, ai cărei reprezentanți au dus lupte necontenite împotriva orașelor italiene și a papalității. După stingerea acestei dinastii s-a accentuat fărîmîțarea Germaniei. Principii au ales ca împărat pe unul din ei, Rudolf de Habsburg (1273—1291). Formarea unui întins domeniu ereditar în Austria, menit să constituie o bază teritorială pentru unificarea Germaniei și pentru consolidarea puterii imperiale, ca și politica autoritară a împăratului Rudolf de Habsburg, au determinat pe principii germani ca, în condițiile instaurării dreptului de a alege împăratul, să aleagă împărați din alte familii, cum a fost familia de Luxemburg. „Bula de Aur” (1356), emisă de împăratul Carol al V-lea, care consacra fărîmîțarea politică a imperiului și electivitatea împăratului, încredințînd alegerea unui colegiu de 7 electori (patru laici: regele Cehiei, ducele Saxoniei, margraful de Brandenburg, contele Palatinului și trei eclesiastici (arhiepiscopii de Köln, Mainz și Trier), a rămas legea fundamentală a structurii politice a Imperiului Romano-German pînă la desființarea sa, în 1806.

Italia. Fărîmîțarea politică și economică a Italiei și dominațiile străine explică formarea unor centre cu interese diferite, iar particularitățile structurii sociale au generat tipul regimurilor politice.

În sec. XI—XV coexistau state feudale — Regatul Neapolelui, marchizatele de Montferrat și Saluzzo, ducatul Piemontului, Statul papal cu regim teocratic și republicile urbane — a căror formă de guvernare a evoluat de la comună la seniorie — Milano, Florența, Verona, Ferrara, Padova, Mantua etc., republicile aristocratice — Veneția, Genova.

În conducerea senioriilor s-au remarcat familiile Visconti la Milano, care a devenit ducat și și-a extins dominația asupra Lombardiei, și Medici la Florența.

După eșecul tentativelor ducilor de Milano și ale regilor de Neapole de a realiza, în prima jumătate a sec. al XV-lea, o unificare a Italiei în folosul lor, Milano, Veneția, Neapole și Statul papal au pus bazele Ligii de la Lodi (1454), al cărei obiectiv era menținerea independenței statelor italiene, deci a fărîmîțării politice a Italiei.

Cu timpul, mai ales în regiunile urbanizate, societatea italiană începe să se omogenizeze, să-și creeze o comunitate spirituală, culturală și de limbă, care va contribui, în secolele următoare, la formarea națiunii și a statului italian.

Fărîmîțarea politică în Germania și Italia se va menține pînă în epoca modernă.

Statul feudal îmbracă diferite forme, corespunzătoare dezvoltării feudalismului, «Regatele barbare» întemeiate pe cuceriri și bzzate pe o economie neunitară, au fost netrainice, efemere. În condițiile economiei naturale, cînd domeniul feudal manifesta tendințe de autonomie, statul a avut caracter fărîmîțat. Datorită dezvoltării forțelor de producție și formării pieței interne se constituie monarhia feudală centralizată, care în perioada destrămării feudalismului și a formării relațiilor capitaliste devine monarhie feudală absolutistă. Aceasta se va folosi de burghezia în ascensiune pentru consolidarea pozițiilor nobilimii feudale.

Paralel, datorită unor condiții istorice specifice se mențin state fărîmîțate și marf imperii feudale.

Statul feudal și evoluția sa	
Principalele caracteristici ale formării și dezvoltării statului în evul mediu	<ul style="list-style-type: none"> — Care este esența de clasă a statului în orînduirea feudală? — Ce caracteristici prezintă statul în perioada feudalismului timpuriu? — Cum s-au format statele feudale în Europa? — Ce particularități prezintă evoluția statelor feudale în Asia?
Formarea monarhiilor centralizate în Europa	<ul style="list-style-type: none"> — Care sînt caracteristicile procesului de centralizare în Franța și Anglia? — În ce condiții istorice s-a realizat centralizarea statului în Spania? Dar în Rusia? — Ce reprezintă în istoria poporului nostru unirea înfăptuită sub Mihai Viteazul?
Monarhia feudală absolutistă	<ul style="list-style-type: none"> — În ce condiții istorice s-a produs trecerea la monarhia absolutistă în Franța, Anglia, Spania, Rusia? — Care era baza socială a monarhiei absolutiste? — Cum ne explicăm menținerea fărîmîțării feudale în Germania și Italia?

Comparați statul feudal cu statul sclavagist și arătați rolul lor istoric.

13. INSTITUȚIILE ÎN FEUDALISM

Instituțiile pot fi considerate oglinda cea mai fidelă a societății care le-a creat. Potrivit concepției materialist-istorice, ele sînt creații ale societății spre a-i servi interesele. De aceea, ele se modifică, se schimbă, evoluează în pas cu societatea. Instituțiile, fiind creații ale claselor dominante, slujesc, în primul rînd, interesele acestora. În evul mediu, în general, clasele dominante fiind formate din stăpînii principalului mijloc de producție al vremii — proprietatea funciară — nobilime, cu păturile sale (mare, mijlocie și mică) și din clerul superior, instituțiile apără interesele acestora, de aservire și exploatare a maselor populare.

Originea instituțiilor medievale, iar, ca urmare, fondul lor comun, se găsesc în transformările petrecute în obștile satești sau alte forme de organizare comunitară existente în perioada de naștere a noii societăți, așezate pe temeiuri noi după liniștirea marilor migrații. Populațiile în migrație, mai ales din cele două mari familii — germanică și slavă —, au găsit, în teritoriile de așezare ale Imperiului Roman, o societate în faza de trecere spre feudalism, cu unele trăsături comune, dar și cu multe deosebiri; anumite trăsături comune, dar și deosebiri vor exista și în evoluția instituțiilor în lunga epocă, de circa o mie de ani, care a fost societatea feudală. Mai puțin conturate la începuturile feudalismului, cînd mai supraviețuiesc și forme moștenite din societatea precedentă, amestecate cu formele noii societăți, instituțiile se cristalizează pe măsura dezvoltării societății feudale cu structurile sale social-economice și social-juridice specifice: clasa feudală cu păturile sale, țărănimia, și ea diferențiată în cele două categorii principale (liberă și aservită), și orășenimea, stratificată și aceasta: patriciatul, format din orășenii bogați, de stare mijlocie (meșteșugari și negustori) și plebea, formată din oameni lipsiți de mijloace de producție, trăind din munca brațelor.

Statul. Instituția supremă, sinteza tuturor instituțiilor, este statul, cu diferite forme de organizare: imperiu, regat, principat, ducat, voievodat, țarat, republică etc. Statul putea fi independent și suveran sau putea fi vasal altui stat. Sistemul de suzeranitate-vasalitate existent între oamenii societății medievale exista și între state. Uneori legătura de suzeranitate-vasalitate era formală, fără știrbirea suzeranității statului vasal, altele raporturile de suzeranitate-vasalitate se exprimau în obligații reciproce dintre statul suzeran și statul vasal: protecție din partea celui dintii față de statul vasal și obligații materiale și politice din partea statului vasal față de statul suzeran.

În fruntea statului medieval era monarhul, care, de asemenea, purta diferite numiri în raport de forma constituțională de organizare: împărat, rege, principe, duce, voievod, domn, țar, sultan, han, consiliu etc. Monarhul, în concepția medievală, era conducătorul suprem al statului, cu prerogative numeroase și importante: șeful suprem al administrației, al justiției, al armatei, de multe ori și al bisericii, al politicii interne și externe, stăpînul țării și al

populației din țara respectivă. Toți locuitorii țării îi datorau supunere și ascultare. Pentru a-și exercita în deplinătatea lor asemenea prerogative, monarhii medievali, sprijiniți de biserică, se socoteau reprezentanți ai puterii divine, și în numele acesteia săvîrșeau tot felul de abuzuri.

Sucesiunea la tron în evul mediu era, în general, electiv-ereditară. Monarhii erau aleși de adunările reprezentative din țara respectivă, cel puțin teoretic și formal, dar numai dintre membrii familiei domnitoare. Pentru a-și asigura succesiunea dorită, monarhii își asociau la domnie, încă din timpul vieții, succesorul. În evul mediu a fost generalizat principiul moștenirii tronului de primul născut, adică de cel mai mare dintre copiii de sex bărbătesc. Alegerea în acest caz se mărginea în realitate la recunoașterea succesorului prin formele de supunere și ascultare, adică „omagiul“ de vasalitate.

Sfatul monarhului. Atributele de suzeranitate ale monarhului în principiu erau indivizibile, însă erau divizibile în exercitarea lor, deoarece monarhii încredințau, temporar și revocabil, o parte din prerogativele lor unor instituții formate din reprezentanții clasei dominante.

Instituțiile respective își au originea în Imperiul Bizantin, dar și în Regatul Carolingian, în acea curte a regelui (*curia regis*), formată din marii feudali care îndeplineau diferite funcții. Această instituție, în formă incipientă în timpul carolingienilor, se dezvoltă și se diferențiază potrivit nevoilor societății, în raport de evoluția societății. Instituția care se numește, în faza sa evoluată, „sfatul“ monarhului (*sfatul domnesc*), pe lângă trăsăturile comune în diferite țări, mai cunoaște și particularități în raport de specificul societăților respective. Membrii „sfatului“ erau numiți de suveran (*monarh*) dintre oamenii săi credincioși, din rîndurile marilor feudali, îndeplinind funcții la curtea monarhului: șeful curții — vornic, șeful cancelariei — logofăt, șeful veniturilor și cheltuielilor — vistiernic, șeful meselor monarhului — stolnic, șeful pivnițelor — paharnic, șeful grajdurilor — comis, șeful camerei monarhului — postelnic etc. În primele secole ale evului mediu numărul membrilor sfatului era mai redus, înmulțindu-se pe măsura dezvoltării și a complexității societății. Atribuțiile sfatului erau numeroase și variate: a asista pe monarh la scaunul de judecată, cînd împreună analizau procesele, dar hotărîrea aparținea monarhului; a dezbată problemele financiare, veniturile și cheltuielile țării, care la începutul evului mediu se confundau cu ale monarhului; a hotărî obligațiile țărănimii față de stăpînii feudali și față de monarh; a participa la dezbaterile problemelor politice, interne și externe etc. Sfatul (Consiliul) monarhului a avut un rol mai important sau mai modest în raport de autoritatea puterii centrale (a monarhului). Cînd monarhia era mai puternică, mai autoritară, în timpul monarhiei centralizate și absolutiste, Consiliul sau Sfatul era dominat de monarhie și, ca urmare, avea un rol mai modest, iar cînd monarhia era mai slabă, în timpul fărîmițării feudale și a regimului nobiliar, importanța Sfatului sau a Consiliului era mai mare.

Adunările reprezentative. În cazurile și problemele foarte importante: politice, economice, juridice, autoritatea și prerogativele Consiliului (Sfatului) erau considerate insuficiente. Prin urmare, era nevoie de consultarea unei adunări mai largi, reprezentative, la care participa un număr mai mare de reprezentanți ai clasei feudale, în general. În primul rând ai marii nobilimi, apoi ai nobilimii mijlocii și ai celei mici, ai clerului, de asemenea, în general, dar și în acest caz mai ales ai clerului înalt (arhiepiscopi, episcopi, abați ai mănăstirilor). Mai participau reprezentanții orașelor și dintre aceștia, în primul rând, patriciatul și apoi meșteșugarii și negustorii de rând. În unele cazuri mai participau și reprezentanții armatei permanente și ai țărănimii libere.

La început adunări convocate de suverani cu anumite ocazii, pentru a hotărî în unele probleme mai importante, cu rol consultativ, acestea s-au transformat în instituții permanente, devenind, astfel, adunări reprezentative. Asemenea adunări au existat aproape în toate țările în care feudalismul s-a dezvoltat, numite în diferite moduri: State generale în Franța și în Țările de Jos, Cortes în Spania, Reichstag și Landtag în țările germane, Parlament, format din două Camere (a lorzilor și a Comunelor) în Anglia, Danehof și Hofsager în Țările Scandinave, Dietă în Ungaria, Seim în Polonia, Sobor sau Zemski Sobor în țările slave, Adunarea Țării în Moldova și Țara Românească, Congregații și apoi Dietă în Transilvania etc. Aceste adunări au avut unele trăsături comune, dar și particularități în ceea ce privește compoziția, atribuțiile și evoluția lor.

Originea adunărilor reprezentative a fost aceeași pretutindeni: necesitatea de rezolvare a unor probleme, a căror importanță pretindea o autoritate mai mare decât a Sfatului monarhului. Pretutindeni unde au existat, asemenea adunări aveau în competența lor rezolvarea aceluiași probleme. La început acestea se ocupau mai cu seamă de probleme judiciare, mai ales referitoare la membrii claselor dominante; apoi de probleme financiare (stabilirea unor obligații speciale), de probleme militare (chemare sub arme a oamenilor), de probleme politice (succesiunea la tron, alte probleme de politică internă și externă).

În unele țări, adunările de stat au devenit adunări permanente, cu rol foarte important în societatea acestora, în sens pozitiv (de exemplu, Parlamentul englez) sau în sens negativ (de exemplu, Seimul polonez sau Dieta ungară), care au contribuit la slăbirea țării datorită spiritului anarhic al nobilimii. În unele țări, adunările de stat și-au putut subordona monarhia, dar în altele n-au reușit să și-o subordoneze definitiv (Franța, Castilia, Piemont, Napoli). În țările din centrul Europei și mai ales din răsăritul continentului, nobilimea, cu deosebire nobilimea mare, și-a asigurat rolul predominant, cîtă vreme rolul reprezentanților orășenimii era secundar (Polonia, unele state germane, Ungaria, Țările Române, Rusia). În țările apusene, reprezentanții orășenimii, la început, apoi burghezia au jucat un rol mai important (Anglia, Franța, Țările de Jos, unele state germane).

Caracteristicile principale, comune ale adunărilor reprezentative europene sînt proprii și celor din Țările Române. Ele sînt menționate de documente sub diferite numiri: Adunarea țării, Seim, Parlament, Sobor, Stări generale, Congregații. Cele dintîi asemenea adunări sînt menționate în a doua jumătate a sec. al XIII-lea în Transilvania sub numele de adunarea nobililor (*Universitas nobilitas*), iar din sec. XV sub numele de Congregații (*Congregationes*), iar după organizarea Principatului (1541) sub numele de dietă. Din același secol, al XV-lea, sînt menționate și Adunările țării din Moldova și Țara Românească, sub numele de Seim, de Congregație și de Parlament, judecînd un litigiu între doi succesori la domnie sau hotărînd natura relațiilor cu Polonia sau cu Poarta Otomană. Cele mai multe Adunări ale țării din Țările Române, ca de altfel și adunările reprezentative din alte țări, se ocupă de succesiunea la tron: recunoașterea successorului desemnat de domnul în scaun, alegerea noului domn. Asemenea altor adunări reprezentative din diferite țări europene, Adunările țării în Țările Române se ocupau cu probleme economice, financiare și sociale: raporturile dintre țărani și stăpînii feudali, noile dări pretinse de aceștia supușilor lor, dreptul de strămutare al țărănilor aserviți, reformele cu caracter social, juridic și politic.

Justiția. La baza dreptului medieval se găsesc principii ale dreptului roman, înnoite și adaptate prin legislația scrisă a evului mediu. Organizarea juridică a societății medievale păstrează multe elemente ale dreptului roman. Dreptul cutumiar roman rămîne în vigoare, teoretic și practic, multă vreme. Juriștii europeni, chiar și în secolele XII — XIII, căutau să argumenteze realitățile vremii lor prin Codul civil roman. Magistrii și doctorii în drept ocupă poziții importante la curțile suveranilor și ale marilor feudali. Treptat, dreptul cutumiar este îmbogățit prin practici juridice noi, generate de evoluția societății, de transformările acesteia. Aceste practici au stat la baza legiurilor scrise ce apar în diferite țări (Anglia, Franța, Germania).

Pricinile dintre oameni erau judecate de diferite instanțe, „scaune“ de judecată. Primul for de judecată era cel sătesc, format din aleșii comunității sătești: judele, jurații, oamenii buni și bătrîni. Aceștia judecau pricinile dintre locuitorii satului respectiv, public, duminica și în zilele de sărbătoare, sub un copac umbros sau la „casa satului“. Pricinile mai importante dintre locuitorii unei comunități sătești de pe același domeniu erau judecate de scaunul de judecată al stăpînului feudal. Cei nemulțumiți cu judecata puteau apela la un for superior, al unității politico-administrative respective, format din dregătorul din fruntea districtului (comitatului) și din juzii nobiliari locali. Acest for judecătoresc mai cerceta și pricinile dintre nobilii locali, dintre aceștia și orășeni, dintre țărani și nobili. Rare erau cazurile cînd un nenobil cîștiga un asemenea proces.

Drept de judecată avea și biserica, în primul rînd în problemele bisericesti, în litigiile dintre oamenii de pe domeniile ecleziastice, dar și dintre

persoanele bisericești și laice. Superior tuturor era forul judiciar al seniorului și suveranului: duce, principe, rege, împărat.

Judecata se făcea atît pe baza obiceiurilor vechi (*jus antiquum*), a cutumelor, cît și a legilor scrise, după apariția acestora. Cea mai mare putere probatoare o au martorii prin depozițiile lor orale. Mai exista în evul mediu și proba fierului roșu, folosită mai ales de forurile judiciare bisericești.

Armata. Pentru apărarea intereselor lor, clasele dominante ale societății feudale își făuresc și alte instituții. Între acestea, un loc de însemnătate deosebită îl ocupă armata. Armata apăra statele feudale, dar trebuia să apere și interesele nobilimii. De aceea ea se instituționalizează în toate țările europene și asiatice.

În Europa, cavalerii (*militēs*) formează o categorie privilegiată. Ei erau scutiți de anumite obligații față de staț și de seniorii lor. Pe lângă cavaleri, se organizează armata formată din ostași proveniți din toate clasele sociale; nimeni nu era scutit de obligația militară. Din punctul de vedere al organizării și al tehnicii de luptă, armata se împărțea în cavalerie și pedestrimă. Chiar și atunci cînd apar bombardele și tunurile, aceste „corpuri” de armată își păstrează rolul.

O parte din armată era subordonată direct suveranului. Constituită din oameni adunați de pe domeniile sale sau ale statului și din oamenii liberi, ea răspundea la chemarea sa și era comandată de suveran sau de un dregător al său. Ea depunea jurămint de credință în fața suveranului și îi datora ascultare. Oastea nobiliară, care alcătua „steagurile” diferiților nobili, era formată din oamenii de pe domeniile nobiliare, ce ascultau de stăpînul lor, de care erau și comandate. Adeseori steagurile unor nobili erau atît de puternice, încît nobilii respectivi se împotriveau puterii centrale. Orașenii, la rîndul lor, aveau oastea formată din populația orașelor (meșteșugari și negustori) și organizată tot în „Steaguri”.

În vremuri de primejdie erau chemați la oaste toți locuitorii în stare de a purta armele. Se ridica astfel, oastea cea mare, sub comanda suveranului sau a locțiitorului acestuia.

Destul de timpuriu se formează o oaste „profesionistă”, de lefegii sau mercenari, oameni care și-au făcut o profesie din a se angaja la diferiți suverani sau nobili pentru plată și pradă de război.

Raporturile dintre biserică și feudalitate. În societatea feudală, între biserică și puterea laică a existat o colaborare strînsă, atît în problemele social-economice și social-politice, cît și în cele spirituale. Biserica, secole de-a rîndul, a sprijinit ordinea feudală, consolidarea situației claselor dominante și înăbușirea luptei, sub diferite forme, a maselor populare. Religia pătrunde în toate domeniile vieții sociale și influențează comportamentul oamenilor. Din acest punct de vedere n-au existat deosebiri între biserica apuseană, catolică, condusă de papa de la Roma, și biserica răsăriteană, ortodoxă, condusă de patriarhul de la Constantinopol. În primele secole ale evului

mediu, papalitatea și-a sporit mult influența și autoritatea prin convertirea la creștinism a populațiilor migratoare și prin recunoașterea, însoțită de importante danii, a papalității din partea unor monarhi. În această situație, papii se declară independenți de împărații bizantini și pretind recunoașterea lor drept conducători ai întregii biserici creștine. Ca urmare, între biserica apuseană și cea răsăriteană au loc neînțelegeri, atît de natură religioasă, cît și de natură politică. Urmarea a fost marea schismă, întîmplată în anul 1054, cînd cele două biserici se despart, cea răsăriteană numindu-se ortodoxă (drept credincioasă), cea apuseană catolică (apostolică).

Situația economică prosperă a bisericii catolice și pretențiile de dominație ale acesteia asupra întregii vieți social-politice a provocat un conflict grav între papalitate și puterea politică. Reorganizarea bisericii de către papa Grigore al VII-lea (1073—1085) a însemnat începutul luptei dintre biserică și puterea laică, deoarece, prin „dictatul papal”, papa a proclamat supremația bisericii catolice asupra tuturor credincioșilor, și a papei asupra împăraților și regilor. Acest conflict grav este cunoscut în istorie sub denumirea de *lupta pentru investitură*, deoarece papalitatea pretindea ca investitura vasalilor de către seniori să continue să se facă și de biserică, și biserica în calitate de senior să-și aibă vasalii săi, cu tot ce însemna vasalitate din punct de vedere economic și politic. Puterea laică, împărații germani, la rîndul lor, aveau pretenția să se amestece și în alegerea papei. Papalitatea, la rîndul său, a interzis vînzarea funcțiilor și investitura laică în Imperiul German, iar refuzul împăratului Henric al IV-lea de a respecta măsurile papei Grigore al VII-lea au avut drept urmare excomunicarea (interzicerea oficierei serviciului religios). Sub presiunea nobilimii, împăratul a fost nevoit să se umilească și să ceară iertare papei, la Canossa (1077).

Lupta dintre papalitate și împărații germani a continuat pînă în anul 1122, cînd se încheie concordatul de la Worms, care recunoaște dubla investitură pentru clerul înalt (a papei și a împăratului). Dar înțelegerea durează scurtă vreme, deoarece împăratul german Frederic Barbarossa și-a extins autoritatea și asupra clerului, a ocupat și a distrus unele orașe italiene bogate (Milano). Urmarea a fost încheierea unei alianțe între papalitate și orașele italiene din Lombardia. Aliații reușesc să înfrîngă armatele imperiale la Legnano, iar împăratul este silit să se umilească în fața papei. Același sfîrșit are și lupta dintre papalitate și imperiu, reizbucnită la începutul sec. XIII, continuată în întreaga jumătate a acestui secol și încheiată cu înfrîngerea împăratului Frederic al II-lea.

Biserica învingătoare în lupta cu imperiul nu se poate bucura deplin de succesele obținute, fiind bîntuită de un șir de răscoale, cauzate de povara obligațiilor maselor populare față de biserică. Așa a fost cea izbucnită la Roma, în anul 1147, sub conducerea lui Arnaldo din Brescia. A mai fost confruntată biserica, în același timp, cu o seamă de erezii, provocate de abuzurile papalității, cum au fost erezii albigense și valdense, răspindite

în sudul Franței și în nordul Italiei, sau bogomilismul, răspândit în Peninsula Balcanică.

Cruciadele. Caracterul și urmările lor. Cruciadele au fost expediții militare organizate de unii monarhi apuseni sub influența marilor feudali, cu scopul de a cucerii și stăpîni teritoriile din Orientul Apropiat; mai ales „Locurile sfinte” (Palestina cu Ierusalimul). La cruciade participă toate clasele și păturile sociale; clasele dominante, din interese social-economice, pentru a-și spori domeniile și veniturile, clasele dominate, constrînse de stăpîniilor lor. N-a lipsit nici motivul religios, într-o vreme cînd religia juca un rol important în societate. Proclamate de cei ce le organizau „războaie sfinte”, pentru eliberarea Locurilor sfinte de sub stăpînirea musulmană (a păgînilor). Caracterul religios al cruciadelor a fost imprimat și mai mult de papalitate, interesată și ea în aducerea sub ascultarea sa a altor credincioși, ceea ce însemna noi venituri pe seama bisericii catolice, precum și sporirea autorității papalității în lumea de atunci.

Patru cruciade mai importante au avut loc, acestora adăugîndu-li-se alte expediții antiotomane, caracterizate „cruciade tîrzii”.

Cea dintîi cruciadă a avut loc între anii 1096—1099. Ea s-a desfășurat în două faze. Mai întîi „Cruciada sărăcimii”, condusă de Petre Pustnicul și Walter cel Sărac, care a avut loc în anul 1096. Masele populare (sărăcimea), pornind din Apus, traversînd Germania, Boemia și Ungaria, au ajuns la Constantinopol. Împăratul bizantin, Alexios Comnenul, pentru a feri imperiul de prădăciuni și alte neajunsuri, transportă pe cruciați în Asia Mică. Neorganizați și nepregătiți pentru luptă, numeroși cruciați au fost măcelăriți de armata turcilor selgiucizi, alții au fost făcuți prizonieri și apoi trimiși în robie.

„Cruciada cavalerilor” a pornit la scurt timp după „Cruciada sărăcimii”. Sub conducerea lui Godffroy de Bouillon, ales comandant suprem al armatei cruciate și al altor mari nobili (fratele regelui Franței, fiul regelui Angliei etc.), cavalerii ajung la Constantinopol. Încheie o înțelegere cu împăratul bizantin, Alexios Comnenul, potrivit căreia cruciații recunoșteau suzeranitatea împăratului asupra teritoriilor cucerite. În vara anului 1097 și în anul 1098 cruciații reușesc să cucerească unele orașe importante (Niceea, Antiohia), iar în anul 1099 cuceresc Ierusalimul, în urma unor lupte grele. Teritoriile cucerite au fost organizate în mai multe formațiuni politice: regatul Ierusalimului, principatul Antiohiei etc. Pentru asigurarea liniștii și ordinii și pentru răspîndirea credinței creștine s-au înființat unele ordine cu caracter militar și religios (ordine cavalierești-călugărești), dintre care mai importante au fost al Ioaniților, de proveniență franceză, și al Teutonilor, de proveniență germană.

Cruciada a II-a (1147—1148). Turcii nu renunță la teritoriile ocupate de cruciați și pregătesc recucerirea lor, ceea ce și reușesc, rînd pe rînd, începînd

cu Edessa (1146). Dar nici feudali apuseni nu rămîn pasivi, deoarece pierdeau averi și venituri importante. În scopul recuceririi teritoriilor pierdute și al prevenirii pierderii altora, se organizează cea de-a doua cruciadă, sub egida papalității și sub conducerea chiar a regelui Franței, Ludovic, și a împăratului Germaniei, Conrad. Cruciații au fost însă înfrinți. Musulmanii, sub conducerea sultanului Egiptului, Saladin, continuă ofensiva, învingînd pe regele Ierusalimului, Guy de Lusignan și ocupă Ierusalimul.

Față de această situație, papa Clemente al III-lea organizează cea de-a treia cruciadă (1189—1192). Răspund apelului papalității regele Franței, Filip al II-lea August, regele Angliei, Richard Inimă de Leu, și împăratul Germaniei, Frederic Barbarossa. O armată foarte mare pentru vremurile acelea (circa 180 000 de oameni) se îndreaptă spre Locurile sfinte, o parte pe apă și altă parte pe uscat. Deoarece armata pornită pe apă a făcut un lung popas în Sicilia, cel dintîi a ajuns în Asia Mică împăratul german, care, după unele succese, s-a înecat în urma încercării de a trece călare un rîu, iar cea mai mare parte a armatei s-a împrăștiat. Sosiți și regii Franței și ai Angliei, armata cruciadei s-a refăcut și a reușit să ocupe orașul Accra. Neînțelegerile dintre conducătorii cruciadei i-au zădărnicit succesele, încît cea de-a III-a cruciadă s-a încheiat fără vreun rezultat.

După ocuparea scaunului pontifical, ambițiosul Papă Inocențiu al III-lea, cu veleități de supremație și politică, nu numai bisericească, organizează a patra cruciadă (1202—1204). A fost o cruciadă aproape exclusivă a marilor feudali (baroni) și a cavalerilor, deoarece masele populare își pierduseră interesul și încrederea în asemenea expediții. Fiind o acțiune a nobilimii laice, cruciada a IV-a a urmărit din nou, aproape în mod exclusiv, interese politice și economice. Dogele Veneției, Henric Dandolo, este cel ce hotărăște în mare măsură scopurile cruciaților, de a sluji interesele comerciale ale republicii Veneția, în schimbul transportului armatei cruciaților cu corăbiile sale. După cucerirea orașului Zara, de pe coastele Dalmației, în mai 1203, cruciații cuceresc Constantinopolul, reinstalînd pe împăratul Isaac al II-lea Anghelos în schimbul unor mari sume de bani. Dar, deoarece împăratul nu și-a putut onora obligațiile, cruciații au cucerit din nou Constantinopolul, au desființat Imperiul Bizantin, împărțîndu-l în mai multe state: Imperiul Latin de Răsărit, fiind ales împărat al acestuia Balduin de Flandra, apoi statele Niceea, Epir și Trapezunt. Imperiul Latin de Răsărit a dăinuit pînă în anul 1261, cînd a fost restaurat Imperiul Bizantin.

Alte patru cruciade au mai avut loc între anii 1217—1270, fără însemnătate și fără rezultate, deoarece și cuceririle, cîte au fost, ale cruciaților, au fost, rînd pe rînd, ocupate de musulmani.

Instituțiile în feudalism

Instituțiile care serveau statul feudal

- Cum s-au format aceste instituții?
- Care erau atribuțiile lor?
- Ce caracteristici și ce rol aveau adunările reprezentative?
- Cum a evoluat raportul dintre ele și puterea centrală?
- Ce rol aveau justiția, armata, biserica în statul feudal?

Organizarea juridică a societății medievale

- Cum s-a format dreptul medieval?
- Cum se făceau judecățile?

Organizarea militară

- Cum era împărțită armata?
- Ce știți despre echipamentul militar și tehnica de luptă în evul mediu?
- Comparați oastea nobiliară cu oastea cea mare.

Instituțiile bisericesti

- Cum era organizată biserica în feudalism?
- Cum s-a produs marea schismă?
- Caracteristicile religiilor în statele asiatice
- Scopul și urmările cruciadelor
- Ce formă a îmbrăcat lupta maselor împotriva exploatării bisericii?

Comparați adunările reprezentative din Europa feudală cu cele similare din Grecia antică
Ce concluzii desprindeți?

14. LUPTA POPOARELOR PENTRU INDEPENDENȚĂ ÎN FEUDALISM

Caracterul războaielor în feudalism. În societatea feudală au avut loc numeroase războaie. Unele au fost *războaie de cucerire*, formă de manifestare a tendințelor de expansiune a marilor feudali, care căutau să cucerească noi pământuri, prin supunerea statelor mici și a populației acestora. Altele au fost *războaie de eliberare și apărare a independenței*, purtate de țările și popoarele aflate sub stăpînire sau dominație străină.

Principalele războaie în evul mediu. Războiul de o sută de ani (1337—1453). Războiul, cunoscut în istorie sub acest nume, s-a purtat între Anglia și Franța. Cauza războiului franco-englez a fost eliberarea unor provincii franceze de sub suzeranitatea Angliei. Acest război reprezintă, în fapt, o manifestare, pe planul relațiilor externe, a procesului intern de unificare teritorială a Franței. Cauza imediată a războiului a fost rivalitatea dintre nobilimea franceză și cea engleză pentru dominație asupra Flandrei. Această provincie, vasală regelui Franței, avea strînse legături economice cu Anglia. Negustorii englezi vindeau lînă în Flandra și tot de acolo cumpărau postav. La începutul războiului, armatele franceze au fost învinse la Crécy (1346) și Poitiers (1356).

Aceste înfringeri au nemulțumit profund masele populare franceze, care au avut de suportat numeroase greutăți create de starea de război. Au izbucnit răscoale în Paris și în nordul Franței,

Bătălia de la Crécy; — arcași și arbaletieri englezi

speriind nobilimea franceză și făcînd-o să încheie o pace dezavantajoasă cu englezii. Regele Franței, Carol al V-lea, a reușit să strîngă noi forțe pentru reînceperea luptei, a organizat armata și, folosind artileria, a cîștigat o serie de victorii, redobîndînd cea mai mare parte a teritoriilor pierdute (1380).

După moartea regelui Carol al V-lea, în Franța urmează însă o perioadă de slăbire a puterii centrale. Mării feudali, împărțiți în două partide, se luptau între ei, primejduind unitatea și independența statului.

Regele Angliei, Henric al V-lea, aliat cu o parte din feudații francezi, a reînceput războiul, a cucerit Parisul și nordul țării și s-a proclamat rege al Franței, în timp ce regele Carol al VII-lea a rămas izolat în Franța centrală.

Orașul Orléans, punct strategic important în drumul spre sudul Franței, este asediat de englezi. În aceste condiții, poporul francez a reînceput lupta, la îndemnul unei tinere țărănci din Lorena, Ioana d'Arc. În fruntea armatei franceze, însuflețită de patriotism, ea a obținut o strălucită victorie la Orléans (1429), eliberînd o mare parte din nordul Franței. Carol al VII-lea a fost încoronat ca rege la Reims. Căzînd prizonieră la englezi, Ioana d'Arc a fost judecată și arsă pe rug ca eretică (1431).

Continuînd lupta de eliberare, poporul francez a recucerit toate teritoriile ocupate de englezi, în afară de orașul Calais. Avîntul patriotic a salvat independența și integritatea statului, a creat condiții favorabile dezvoltării economiei și desăvîșirii procesului de unificare teritorială a statului francez.

Reconquista, mișcare de eliberare a teritoriilor ocupate de arabi în Spania. Lupta împotriva stăpînirii arabe are caracterul unei mișcări de eliberare, la care au participat toate clasele societății: țărănimea, care a constituit forța principală, orașenii, cavalerii și mării feudali laici și clerici. În această luptă se deosebesc trei etape. În prima etapă, spaniolii, sub conducerea regelui Castiliei, au cucerit orașul Toledo (1085). În a doua etapă, regele Aragonului a cîștigat victoria decisivă la Las Navas de Tolosa (1212). Această îndelungată luptă s-a încheiat în anul 1492, după cucerirea Emiratului Granadei, ultima stăpînire arabă în Spania.

Luptele de apărare și de eliberare a italienilor. Continuînd politica de cucerire a lui Otto cel Mare, împărații germani au încercat să-și extindă dominația asupra orașelor din Lombardia (sec. XII—XV). Dar orașele lombarde, sprijinite de papalitate, au opus o aprigă rezistență. La asediul Milanului, orașenii, în frunte cu păturile mijlocii și sărace, au luptat cu eroism, dar orașul a fost cucerit și distrus de armatele imperiale. O mare parte din locuitori au fost alungați sau transformați în șerbi. Curînd, orașele din nordul Italiei s-au unit și au format Liga lombară. Populația orașelor a luptat cu vitejie, zdrobind, la Legnano (1176), armata germană. După un răstimp de liniște relativă, lupta pentru recucerirea Italiei a fost reluată, la sfîrșitul sec. al XV-lea. Formarea Ligii de la Lodi, alianță încheiată, sub patronajul papei, între orașele și statele italiene, cu scopul menținerii unei politici de echilibru și păstrării independenței lor, asigurase o perioadă de liniște. Aceasta a fost întreruptă de politica de intervenție, de data aceasta a regilor Franței și Spaniei, la care s-a alăturat și Imperiul Romano-German. În numele unor drepturi dinastice, ei au dezlănțuit „războaiele italiene”. Dispunînd de mari

forțe militare, Franța și Germania urmăreau să-și instaureze dominația asupra Italiei fărîmițate din punct de vedere politic. În cursul acestor lupte au fost devastate Roma și alte orașe. În etapa următoare s-a amestecat și Spania. În cele din urmă monarhia spaniolă, ieșînd învingătoare, și-a impus dominația asupra Italiei.

Lupta împotriva invaziei mongole în Europa și Asia. Mișcările populare de eliberare au avut un rol de seamă în destrămarea statelor mongole, bazate pe cuceriri și pe exploatarea popoarelor subjugate.

O mare răscoală populară, izbucnită în China la mijlocul sec. al XIV-lea, s-a încheiat cu alungarea mongolilor și instaurarea dinastiei Min, de origine țărănească (1368). În Asia, lupta de eliberare se împletea, în statele subjugate de mongoli (Iran, Transcaucazia etc.), cu lupta împotriva exploatării feudale, exercitată de aristocrația mongolă.

Expedițiile de cuceriri ale mongolilor în Europa au întîmpinat, în sec. al XIII-lea, mai întîi rezistența cnezatelor rusești. Acestea fiind învinse, dominația mongolă s-a instaurat asupra cnezatelor Reazan, Moscova, Vladimir, Kiev, Smolensk, deși locuitorii ei au luptat cu eroism.

Lupta împotriva mongolilor a fost reluată de Cnezatul Moscovei, care obține strălucita victorie de la Kulikovo (1380).

Invaziile tătaro-mongolilor, în anul 1241, s-au abătut asupra Poloniei, Ungariei, Boemiei și teritoriului cuprins între Carpați, Dunăre și Marea Neagră. O contribuție deosebită în lupta împotriva tătarilor a avut-o poporul român, care își apăra libertatea și pămîntul străbun.

Rolul Țărilor Române în frontul antiotoman. În sec. al XIV-lea, Imperiul Otoman și-a extins dominația și asupra Europei; prin politica sa de jaf și cotropire, acest imperiu reprezenta un grav pericol pentru integritatea și libertatea popoarelor amenințate.

Consolidîndu-și stăpînirea pe teritoriul european din jurul Adrianopolului, turcii, care aveau o puternică organizare militară, au atacat mai întîi Serbia, împărțită în mai multe stătulețe feudale. La Cîmpia Mierlei — Kossovo-polje — oastea sirbească, alături de care au luptat bulgari, albanezi, unguri și românii conduși de Mircea cel Mare, a fost înfrîntă, deși a luptat cu multă îndrîjire. Apoi turcii, sub conducerea sultanului Baiazid (1389—1402), cuceresc țările bulgare și întreaga Serbie.

În 1394, la Rovine, Mircea cel Mare, domnul Țării Românești, obține o victorie strălucită. Doi ani mai tîrziu, la Nicopole, Mircea participă la cruciada antiotomană, organizată de Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei și împărat al Imperiului Romano-German. Turcii ies biruitori și Peninsula Balcanică nu poate fi eliberată. Totuși, Țara Românească își păstrează independența.

Lupta antiotomană a fost continuată de Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei și guvernator al Ungariei. El a cîștigat numeroase victorii,

Mahomed al II-lea „Cuceritorul”, pictură de Gentile Belini, renumit pictor italian

Ștefan cel Mare, vestit om politic și conducător de oști

iar în lupta de la Belgrad (1456) a reușit să oprească uriașa armată a sultanului Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului (1453).

Victoria de la Belgrad a salvat independența Țărilor Române și a ferit de primejdia turcească Europa centrală și apuseană. Lupta antiotomană a continuat sub conducerea lui Vlad Țepeș și a lui Ștefan cel Mare. Prin victoriile câștigate împotriva turcilor, între care vestita bătălie de la Vaslui (1475), Ștefan cel Mare a reușit să păstreze independența țării, afirmându-se, în același timp, ca mare om politic și conducător militar al epocii sale.

Salvându-și autonomia, Țările Române au constituit un sprijin puternic în lupta de eliberare a celorlalte popoare din Balcani.

În sec. al XVI-lea, lupta antiotomană a românilor a fost reluată de Mihai Viteazul. Sprijinit de boierimea antiotomană și de masele populare, încurajat de trimișii Ligii creștine, Mihai Viteazul ridică steagul de luptă în toamna anului 1594.

Liga creștină era o coaliție antiotomană, organizată de Habsburgi, din care făceau parte Spania, Statul papal, Veneția. După victoria Ligii împotriva turcilor la Lepanto (1571), au intrat în ligă ducatele italiene.

Începutul războaielor antiotomane a fost făcut prin uciderea cămătarilor turco-levantini din București, după care Mihai Viteazul atacă cetățile turcești de pe ambele maluri ale Dunării, îndemnând la răscoală pe sârbi, albanezi, greci. Domnul Moldovei, Aron Vodă, îi urmează exemplul. Amenințați de răscoala popoarelor asuprite de la Dunăre și din Balcani și de lipsa proviziilor necesare, turcii organizează o mare expediție, cu scopul transformării Țărilor

Române în pašalicuri. În aceste condiții, Mihai Viteazul este nevoit să încheie un tratat de alianță cu Sigismund Bathory — principele Transilvaniei.

Oastea lui Mihai, la care s-a adăugat și o oaste adevaleană, comandată de Albert Kiraly, întâmpină armata otomană la Călugăreni (în 1595), obținând o strălucită victorie. Dar noi armate turcești îl silesc pe Mihai să se retragă spre munți, unde așteaptă ajutor de la Sigismund. Turcii pustiesc totul în cale, ocupă orașele București și Tîrgoviște. Curînd, refăcîndu-și armata și primind ajutor de la principele Transilvaniei și domnul Moldovei, Mihai Viteazul eliberează țara și îi zdrobește pe turci la Giurgiu. Raiaua Giurgiu este cucerită. Noi victorii obținute împotriva tătarilor și turcilor au ca urmare încheierea păcii în 1598. Țara Românească își recucerește astfel independența.

Victoria obținută i-a adus lui Mihai o mare faimă în toată Europa. Era considerat „ca unul din cei mai viteji, puternici și înțelepți principii” ai vremii sale. Mihai Viteazul devine exponentul forțelor antiotomane din Peninsula Balcanică. Sub conducerea sa luptau, împreună cu românii, și secui, bulgari, greci și albanezi. Înfrîngerile suferite de turci au agravat criza internă și au grăbit decăderea Imperiului Otoman.

Istoria evului mediu cunoaște numeroase expediții militare și mari războaie, generate de politica de cotropire și extindere teritorială a statelor feudale. Împotriva tendințelor expansioniste ale marilor puteri feudale s-au ridicat masele populare, ducînd războaie de apărare și eliberare a teritoriilor cotropite. La sfîrșitul sec. al XVI-lea se creează, pe plan european, o alianță antiotomană, în cadrul căreia românii, sub conducerea lui Mihai Viteazul, au obținut victorii strălucite.

Mihai Viteazul, „domn al Țării Românești, al Ardealului și al Moldovei” (gravură contemporană de Sadeler, 1601)

Lupta popoarelor pentru independență în feudalism

- Principalele războaie de apărare
- Cum începe războiul de o sută de ani și cum se transformă într-un război de eliberare?
  - Ce caracter a avut Reconquista?
  - Cum s-a desfășurat lupta de eliberare a orașelor italiene împotriva Imperiului Romano-German?
  - Cum au luptat popoarele din Europa și din Asia împotriva cuceririi mongole?
  - Ce însemnătate prezintă lupta Țărilor Române condusă de Mircea cel Mare, Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul pentru stăvillirea expansiunii turcești?

Arătați caracteristicile războaielor de apărare în evul mediu.

În condițiile trecerii la feudalism, deși s-au produs mutații calitative în dezvoltarea forțelor de producție, în domeniul suprastructurii se remarcă un regres relativ, datorat bisericii, care și-a asigurat dominația și asupra culturii. Această situație se datorește mai bunei organizări a bisericii în comparație cu celelalte instituții ale timpului, a perpetuării și păstrării tradițiilor antichității în măsura în care ea a fost interesată.

Fenomenul de revitalizare a funcțiilor economice ale orașelor a determinat în sec. XI–XIII renașterea urbană. Pe plan cultural, ea a marcat începutul transferării unei părți însemnate a creației spirituale din marile mănăstiri în centrele orășenești.

Evoluția fenomenului cultural, cu caracteristicile lui proprii, s-a manifestat pe arii deosebite, etnic și geografic, în toată orînduirea feudală. Între locuitorii acestor teritorii au existat permanente legături, interferențe, care au permis vehicularea valorilor de civilizație, și au contribuit la progresul civilizației universale.

Caracteristicile culturii în feudalism. Cultura medievală a oglindit transformările petrecute în viața economică și socială a societății și ea a exprimat în toate realizările sale interesele și năzuințele noii societăți.

Astfel s-au dezvoltat în paralel:

1) *O cultură oficială cu caracter feudalo-bisericesc.* Biserica, avînd o organizare feudală și interese comune cu nobilimea, urmărea educarea oamenilor în spiritul supunerii față de clasa dominantă și a impus concepția teologică asupra lumii, dînd o interpretare mistico-religioasă fenomenelor naturii, împiedicînd dezvoltarea gîndirii libere și a cercetărilor științifice.

Întregul conținut al învățămîntului, al literaturii și al științei era pus în concordanță cu dogmele religioase, era subordonat teologiei, care lua locul filosofiei antice. Manuscrisele autorilor latini erau copiate de călugări în mănăstiri. Se redactau lucrări literare cu conținut religios (istoria bisericii, viețile sfinților) sau scrieri istorice care preamăreau faptele unor monarhi (Carol cel Mare) în limbi de circulație restrînsă (latină și greacă).

2) *Cultura populară cu caracter laic.* Cultura maselor populare oglindește năzuințele și concepția acestora cu privire la realitățile societății feudale. Ea s-a manifestat în creații epice și lirice, în limba vorbită de popor (legende, balade, cîntece, satire la adresa feudalilor și clericilor), care se transmiteau oral de către cîntăreți ambulănți, precum și în arhitectură, pictură, sculptură, muzică, dans. Numeroase monumente ale artei medievale sînt creații ale artiștilor anonimi, proveniți din rîndurile maselor populare.

3) *Cultura orășenească.* Această cultură are un caracter laic, realist și o concepție opusă ideologiei feudalo-bisericești. În școlile din mediul urban se vor afirma idei filosofice și morale noi, premergătoare umanismului, iar

literatura orășenească, va contribui la diversificarea genurilor literare. O importanță deosebită a avut folosirea limbii vorbite de popor, care a ușurat accesul maselor populare la cultură.

Realizări în domeniul literaturii. Scrierile cu caracter istoriografic (cronici, anale, letopisețe) au o importanță deosebită. Ele preamăresc viețile suveranilor, dar, în același timp, redau și unele aspecte din viața și lupta maselor pentru libertate.

În Europa, scrierile istoriografice au fost redactate în limbile latină, greacă și slavonă. La noi, prima cronică oficială a fost scrisă în timpul lui Ștefan cel Mare. Cronicile arabilor și chinezilor se caracterizează prin interesul pe care-l acordau și istoriei altor popoare. Dispunînd de o informație mai bogată, datorită extinderii comerțului, istoricii arabi au transmis știri importante despre viața unor popoare necunoscute pînă atunci europenilor, cum erau cele din Africa Neagră.

Poemele epice. Genul epic glorifica faptele de vitejie ale aristocrației, sub forma cîntecelor. Acest gen literar a apărut în Franța și este ilustrat prin ciclul de poeme *Chansons de geste*, închinat lui Carol cel Mare, nepotului acestuia Roland sau nobilului Raul de Cambray.

Pagină de manuscris : miniatură ce reprezintă o lecție de muzică

Și în alte țări au apărut astfel de creații în care eroii prezintă trăsăturile idealului cavaleresc al epocii: în Germania *Cîntecul Nibelungilor*, în Spania poemul *El Cid*, în Rusia *Cîntec despre oastea lui Igor*, în India *Sacntala*, creație a poetului Kalidassa (sec. al V-lea). Vestitele povești arabe *O mie și una de nopți*, *Anecdotele lui Nastratin Hoge* și *Povestirile celor 40 de viziri* din literatura turcă reprezintă, de asemenea, creații originale de o valoare deosebită.

Poemele lirice. Poezia lirică apare în sec. XII—XIII în Franța de sud, la curțile marilor feudali, răspîndindu-se apoi și în nord. Este o poezie de dragoste, închinată femeii, privită ca întruchipare a frumuseții și purității, înzestrată cu cele mai alese însușiri sufletești, pe care cavalerul o slujește cu devotament. Este cîntată în Franța de trubaduri (în sud) și truveri (în nord), de minnesănger (cîntăreți ai dragostei) în Germania. Sub influența creațiilor populare se dezvoltă poezia lirică la popoarele slave din sud-estul Europei. Remarcabile creații în genul liric întîlnim și la arabi, turci, chinezi, japonezi.

O înțelegere profundă a umanității, dragostea de viață și teama de moarte, măiestrie a expresiei care îmbină duioșia și naivitatea cu ironia împinsă uneori pînă la cruzime, caracterizează opera lui François Villon (jumătatea sec. al XV-lea), mare poet liric francez, precursor al Renașterii.

Romanele cavaleresti. Un nou gen literar, reprezentativ pentru literatura medievală, apare în sec. al XII-lea în Franța. Scrise la început în versuri, apoi în proză, inspirate din legendele antice sau folclorul breton, romanele cavaleresti au un pronunțat caracter laic. În contrast cu idealurile propagate de biserică, ele reflectă realitatea contemporană, modul de viață în societatea feudală, pasiunile și năzuințele oamenilor. Cel mai răspîndit roman cavaleresc, *Tristan*, apărut în evul mediu în diferite versiuni și în mai multe limbi (franceză, anglo-normandă, germană), a servit ca temă de inspirație multor scriitori și artiști ai epocii moderne.

Literatura orășenească. Spre deosebire de literatura de curte, cea orășenească s-a caracterizat printr-un puternic spirit realist, a avut ca erou omul simplu și a criticat cu asprime societatea feudală. Inițial, ea a circulat în formă orală, dar din sec. al XII-lea a fost transmisă în formă scrisă.

Operele cele mai cunoscute sînt: *Le Roman de Renard*, o culegere de 27 de povestiri cu animale, intrupînd oameni cu diverse funcții sociale, pretext pentru ironizarea moravurilor feudale; *Les Fabliaux*, scurte povestiri pentru a-i amuza pe lectori; *Le Roman de la Rose*, scris de Jean de Meung, presărat cu atacuri la adresa societății feudale.

Se poate vorbi și de teatrul orășenesc, născut în Arras, unde a apărut prima comedie *Jeu de Robin et Marion*, scrisă de Adam de la Halle.

Învățămîntul. Domeniul în care s-a remarcat, în modul cel mai pregnant, preocuparea laicilor pentru scoaterea culturii de sub controlul bisericii a

fost învățămîntul. La început, dependent de biserică, se dezvoltă pe măsură ce în orașe se simte nevoia de oameni care să poată întocmi actele necesare tranzacțiilor comerciale și administrației. Pe lângă școlile bisericesti și mănăstirești, unde studiul era îndrumat pentru a sluji interesele clerului (scolastic) și se făcea în limba latină, se creează în orașe școli laice, în care treptat limba maternă va lua locul limbii latine.

Cele mai vestite școli laice au fost în Italia și în Franța. Evoluția rapidă a vieții urbane în Europa apuseană a impus transferarea instituțiilor de învățămînt în orașe. Astfel apar universitățile. După modelul breslelor, instituțiile de învățămînt superior s-au organizat în „*Universitas magistrorum et scholarium*” (Obștea profesorilor și studenților).

Cea mai vestită universitate a fost cea din Paris, creată pe la anul 1200. Bucurîndu-se de privilegiile acordate de papi și de regii Franței, a devenit un vestit centru de cultură. Renumite erau și universitățile de la Bologna, Padova, Roma, Oxford și Cambridge, Praga, Cracovia, Viena. Limba de predare era limba latină, universală în școlile medievale, situație ce înlesnea profesorului și studentului să poată frecventa cursurile oricărei universități europene. Disciplinele de studiu erau: teologia, dreptul, filosofia și, mai tirziu, medicina, grupate pe facultăți. Rolul cel mai important îl avea teologia.

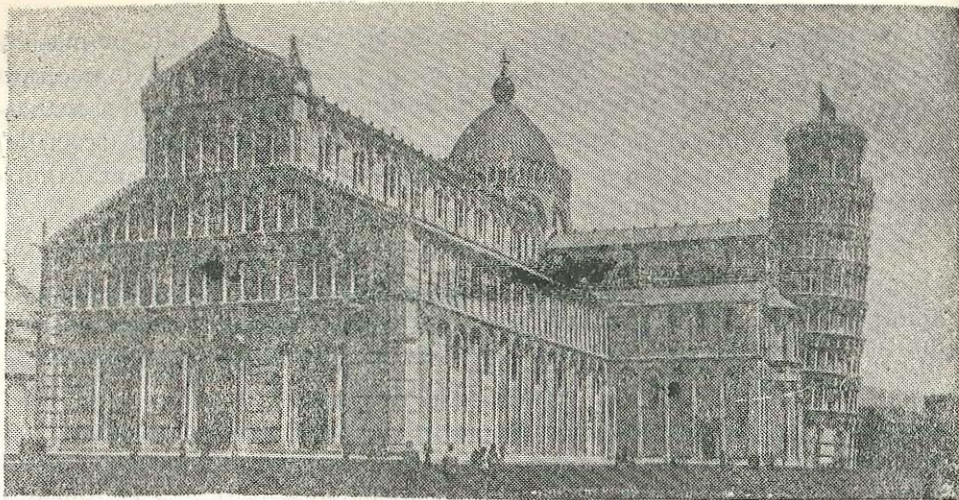
Filosofia. La începutul feudalismului, filosofia a slujit dogmele religioase, care susțineau superioritatea credinței asupra rațiunii. Această filosofie, numită scolastică (știință de școală), se preda în universități. Din sec. al XIII-lea au început să fie cunoscute operele lui Aristotel și ale altor autori antici, prin intermediul arabilor Avicenna (980—1037) și Averroes (1126—1198), care au tradus și comentat aceste opere. Se ajunge astfel la aprige dispute în jurul raportului dintre știință și dogmele religioase.

Lupta de idei în domeniul științei și culturii. Dezvoltarea învățămîntului și a științei au impus superioritatea rațiunii, a experienței și a cercetării în domeniul cunoașterii.

Pierre Abéllard (1079—1142) a răsturnat principiul scolasticii „crede și nu cerceta” și l-a înlocuit cu „*intelligo ut credam*” („înteleg și apoi crede”), dovedind astfel superioritatea rațiunii asupra credinței și teologiei. Un alt învățat, englezul Roger Bacon (1214—1294), a susținut ideea că orice descoperire științifică trebuie verificată prin experiment și a creat astfel noțiunea de știință experimentală.

Treptat, dominația scolasticii va fi diminuată, punîndu-se bazele gîndirii științifice moderne.

Știința a progresat lent în evul mediu. În Bizanț se menține tradiția culturii greco-romane, dar răspîndirea realizărilor științifice ale antichității în Europa occidentală se datorește arabilor. Au folosit și răspîndit cifrele „arabe”, preluate de la indieni, au făcut descoperiri în domeniul algebrei, trigonometriei. Cercetînd fenomenele naturii pe baza observației și experienței, arabii

au descoperit acizii minerali și proprietățile unor metale. Tot arabii au făcut cunoscută în Europa învățătura lui Ptolemeu, care susținea că pământul este rotund, combătând, astfel, teoria neștiințifică a bisericii asupra formei pământului. Au înlesnit progresele geografice prin aplicarea cuceririlor matematice în cartografie. Geografii turci au întocmit atlasul Mării Mediterane și harta lumii cunoscute pînă atunci.

Arta. Arhitectura laică și bisericească. Arhitectura era cea mai însemnată dintre arte. Sculptura și pictura au fost considerate anexe ale ei; ele au fost menite să glorifice, exclusiv, instituția ecleziastică, monarhul ori seniorul ctitor.

Construcțiile arhitecturale au urmărit, prin măreția lor, să-i preamărească pe feudali și să le apere viața.

În epoca migrațiilor, construcțiile au fost puține (Mausoleul lui Teodoric din Ravenna, Capela palatină din Aachen), și s-au caracterizat printr-o tehnică rudimentară, care a urmărit doar soliditatea edificiului și folosirea materialelor obținute de la monumentele antice.

Treptat se realizează progrese în tehnica construcțiilor, a cioplirii pietrei, care ia locul lemnului, făcînd posibilă ridicarea de edificii monumentale (catedrale sau domuri, palate, primării, universități, castele ale feudalilor).

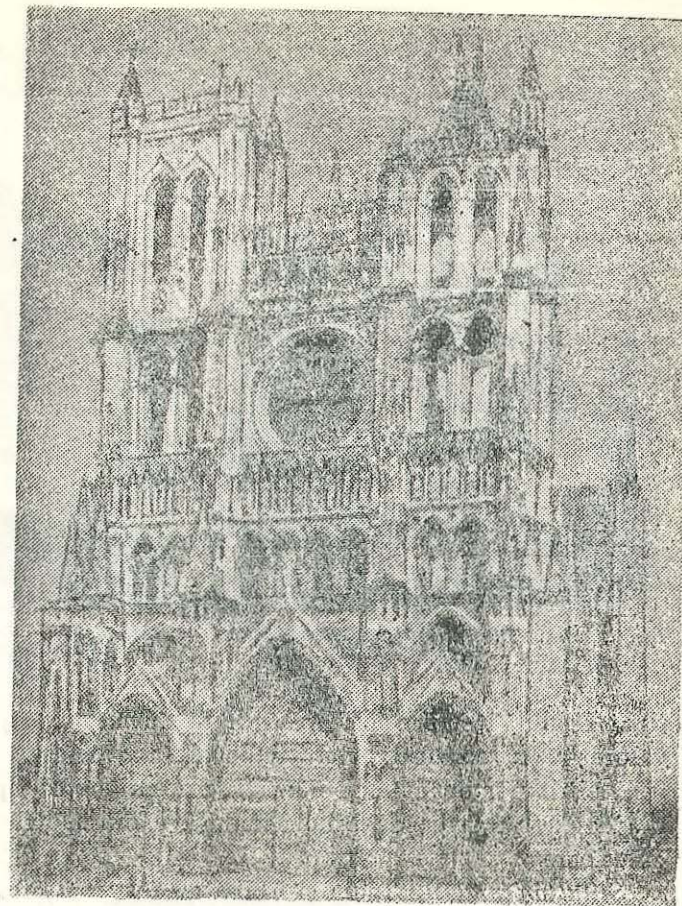
În arhitectură se impun stilurile: bizantin, romanic, gotic, românesc, oriental, african și precolumbian.

Stilul bizantin se caracterizează prin cupola rotundă, bogăția elementelor decorative (mozaicuri, fresce, sculpturi în marmură și fildeș etc.). Reprezentative pentru stilul bizantin sînt biserica San Vitale din Ravenna, Sfînta Sofia și palatele imperiale din Constantinopol. Stilul bizantin s-a răspîndit în sud-estul Europei.

Stilul romanic a apărut în sec. X—XII, din îmbinarea unor elemente ale arhitecturii romane cu influențe bizantine și orientale. Caracteristic acestui stil este arcul în formă de semicerc, masivitatea construcției, zidurile susținute de contraforturi și împodobite cu basoreliefuluri reprezentînd animale și ființe imaginare, iar picturile, scene apocaliptice.

Domul din Pisa, vast edificiu în stil romanic, terminat în sec. al XII-lea

Catedrala din Amiens, împodobită cu splendide statui

Cele mai renumite catedrale sînt: Nôtre Dame-La Grande din Poitiers (Franța), cele din Speyer, Worms, Mainz (Germania), Domul și Turnul din Pisa (Italia), castelele Wartburg (Germania), Gand (Belgia), cu ziduri groase și crenelate, ferestre înguste, turnuri de pază la colțuri și la intrare.

Stilul gotic, apărut în Franța, ca urmare a progreselor tehnicii, se caracterizează prin folosirea arcului frînt, în formă de ogivă, prin menținerea construcției pe stâlpi și contraforturi cu nervuri, crearea turelor ascuțite asemeni unor sulițe, contraforturi exterioare, zidurile împodobite cu sculpturi în basorelief și statui, ferestre cu vitralii. Basoreliefurile și vitraliile reprezentau scene religioase sau din viața de toate zilele, flori, figuri geometrice. Statuile reprezentau diferite personaje.

Cele mai renumite construcții gotice sînt catedralele Nôtre Dame din Paris, cele din Chartres, Amiens, Reims (Franța), Domul din Milano (Italia), catedrala din Köln (Germania), cea din Salisbury (Anglia), catedrala Sf. Vit și palatul Hradčany din Praga (Cehia), biserica Mariacki din Cracovia (Polonia), catedrala Sf. Mihai din Cluj, biserica Neagră din Brașov, biserica evanghelică din Sebeș (Transilvania).

Stilul românesc, cu cele două variante: moldovenesc, reprezentat prin mănăstirile Putna, Voroneț, Sucevița, Moldovița, și muntenesc. Mănăs-

Biserica Vasili Blajeni, monument reprezentativ al artei rusești

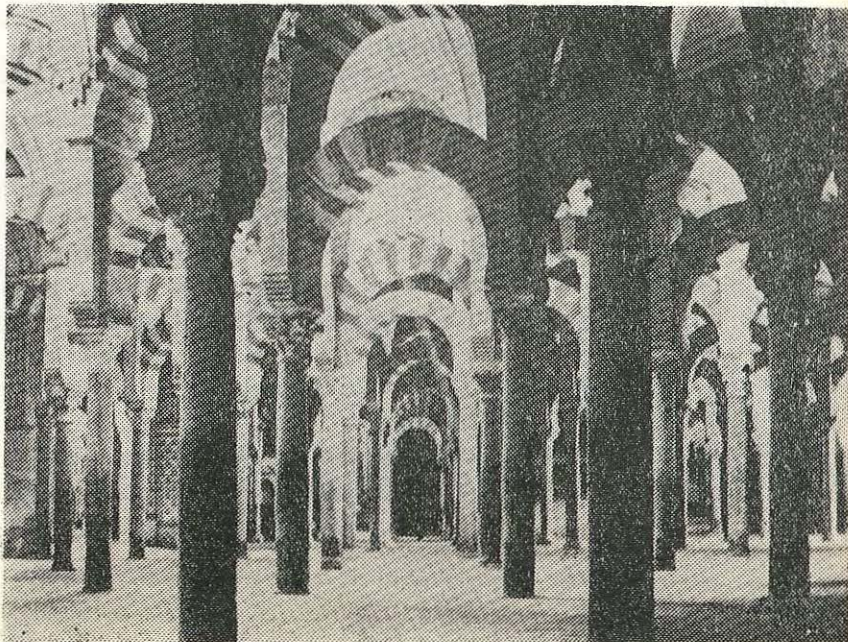
Mândstirea Voroneț. Picturile murale sînt caracteristice stilului moldovenesc

tirea Dealul, biserica episcopală de la Curtea de Argeș, aduce o contribuție valoroasă la tezaurul artei medievale universale.

Pentru monumentele românești se desprinde ca tipică bolta semicirculară, brăzdarea fațadelor de brii alternative din piatră și cărămidă și frescele exterioare.

Stilul oriental. În India și China au fost înălțate imense temple și palate bogat decorate cu statui și basoreliefuri aurite, încrustate cu pietre prețioase, redînd chipuri omenești, animale, motive florale. În China, remarcabile sînt pagodele și cea mai mare construcție defensivă umană, marele zid.

Interior din Moscheea din Cordoba, grandios monument arab

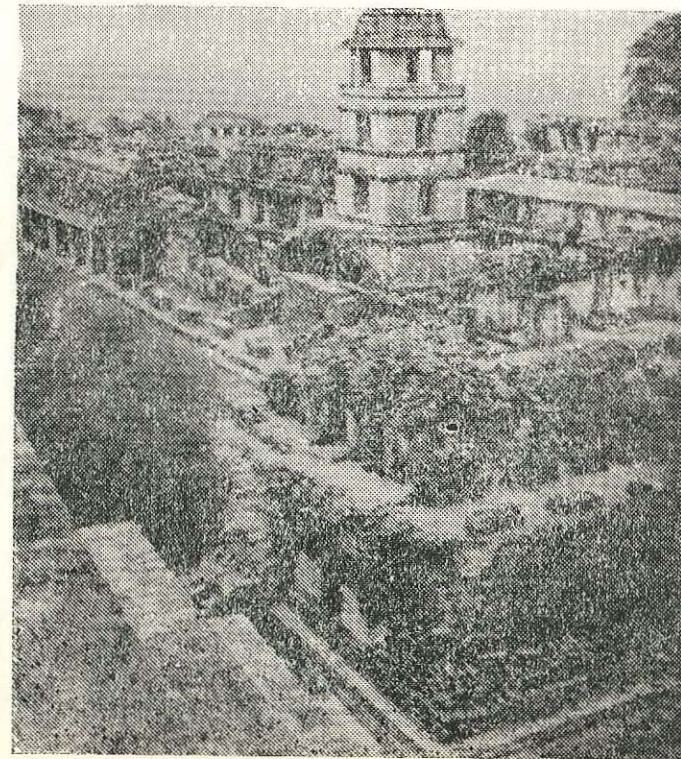

Artă africană. Scaun din lemn reprezentînd o figură de femeie

Coloane care susțineau acoperișurile templelor și altarelor (America)

Stilul african și stilul precolumbian. Construcțiile din Africa Neagră și din America precolumbiană au o serie de elemente comune: piramidele în trepte, ornamentația realistă, folosirea metalului prețios pentru realizarea decorațiilor (măști, basoreliefuri).

Arta Maya (templu).

Cultura medievală — cultură de mare originalitate — a creat valori universale în literatură și artă. Dezvoltarea școlilor laice, a universităților a deschis noi perspective dezvoltării științei, luptei împotriva scolasticii, pentru cercetarea științifică bazată pe experiență și observație.

Arhitectura, înglobând și creațiile cele mai strălucite ale artei medievale, prezintă o mare varietate de stiluri, expresie a forței creatoare a unor popoare noi, precum și a altora mai vechi.

Cultura în feudalism

Trăsăturile caracteristice ale culturii în feudalism

- Ce rol a avut cultura antică în formarea culturii medievale?
- Cum se explică dominația bisericii asupra culturii?
- Ce caracteristici prezintă cultura clasei dominante?
- Ce loc ocupă creația populară în cadrul culturii medievale?
- Cum s-a format cultura orășenească?

Principalele realizări în domeniul culturii medievale

- Caracterizați cele mai importante opere ale literaturii medievale.
- Cum s-a dezvoltat învățământul?
- Care a fost contribuția arabilor în dezvoltarea științei?
- Cum s-a desfășurat lupta pentru emanciparea științei de sub autoritatea scolasticii?
- Care au fost trăsăturile caracteristice ale artei medievale?
- Caracterizați stilurile arhitecturale din Europa, Asia, Africa și America precolumbiană.

În care dintre realizările culturii medievale se reflectă mai pregnant aspectele progresiste ale acestei culturi? Dați exemple din literatură, știință, artă.

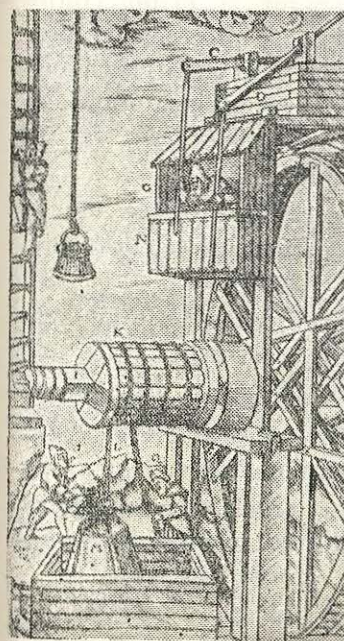
16. DESTRĂMAREA FEUDALISMULUI. APARIȚIA RELAȚIILOR CAPITALISTE

Perioada cuprinsă între sec. al XVI-lea și mijlocul sec. al XVII-lea marchează destrămarea orânduirii feudale și trecerea la orînduirea capitalistă. Acest proces nu s-a produs concomitent în toate țările. El a început în Anglia, Țările de Jos și Franța. În Europa centrală și răsăriteană, feudalismul, în aceeași perioadă, se consolida, iar dezvoltarea relațiilor capitaliste s-a produs mai târziu, mai lent. În țările asiatice relațiile feudale s-au menținut pînă târziu, în epoca modernă.

Dezvoltarea forțelor de producție. Perfecționarea tehnicii. Invențiile. În secolul al XV-lea și mai ales în al XVI-lea forțele de producție se dezvoltă vertiginos, favorizate de răspîndirea și perfecționarea unor realizări tehnice din antichitate, ca și de noile invenții. Folosirea roții hidraulice perfecționate, a locomotivei mobile, a sistemului bielă-manivelă, a pompelor aspiratoare-respingătoare, a ciocanelor mecanice, a războaielor de țesut orizontale, a furnalelor determină răspîndirea și dezvoltarea metalurgiei, mineritului, țesutului transportului etc. Construirea de nave cu tonaj superior și a corabelor, precum și perfecționarea cirmei, busolei, astrolabului revoluționează navigația.

Folosirea tehnicii în minerit

Topitorie din sec. al XVI-lea

Țesători la lucru

Una dintre cele mai remarcabile invenții a epocii a fost tiparul, inventat de Johannes Gutenberg, care pune bazele producției tipografice.

Dezvoltarea manufacturilor. Relațiile capitaliste s-au dezvoltat în acele domenii în care progresul tehnic și cerințele pieței interne și externe impuneau mijloace tehnice și bănești mai mari, forța de muncă mai numeroasă și o nouă organizare a procesului de producție. Astfel, manufactura a devenit unitatea economică de bază a organizării procesului de producție.

În cadrul manufacturilor s-a accentuat tot mai mult diviziunea socială a muncii. Pe lângă manufacturile dispersate au apărut și manufacturile centralizate, în care procesul de producție se desfășura în clădiri și cu mijloace aparținând întreprinzătorului capitalist (negustori, bancheri), iar în Franța, statului.

În manufacturi se folosea munca salariată, iar produsele erau destinate, în totalitate, schimbului.

Manufacturile centralizate au apărut în minerit, construcții navale, textile în Anglia, Țările de Jos, iar în Franța renumite erau produsele de lux ale manufacturilor regale.

Acumularea primitivă a capitalului. Apariția relațiilor capitaliste presupune Banca Függer (Germania), care, alături de alte bănci, a jucat un mare rol economic, politic și cultural în Europa.

punea existența în proporții de masă a unor muncitori liberi din punct de vedere juridic, dar lipsiți de mijloace de producție și, de aceea, siliți să-și vândă forța de muncă pentru a deveni lucrători salariați și concentrarea mijloacelor de producție în mina unor persoane care aveau bani.

Acesta a fost procesul acumulării primitive a capitalului, care a avut loc mai întâi în Anglia, Țările de Jos, Franța.

Principalele căi de realizare a acumulării primitive de capital au fost exproprierea țărănimii de pământ și izgonirea ei, creșterea rentei feudale, ruina micilor meșteșugari.

În același timp, a început procesul de formare a capitalului, prin concentrarea unor mari sume de bani în mina unor oameni bogați, care achiziționau mijloace de producție și forță de muncă.

CAPITALUL reprezintă o sumă de bani care, investită, aduce profituri. Deținătorii de capital vor purta numele de capitaliști. Sume imense s-au realizat din comerț, cămătărie, iar după descoperirea Americii, din exploatarea minelor de aur și argint, din jefuirea și exploatarea populației din noile teritorii.

Înflorirea comerțului. Creșterea producției manufacturiere, nevoile sporite ale populației orășenești au contribuit la înflorirea comerțului. În timp ce marile orașe manufacturiere și comerciale din Italia decad, se ridică noi centre, ca: Anvers, Amsterdam, Londra, Lyon, Lisabona, care, în urma descoperirii Americii și a drumului spre India, prin înconjurarea Africii, se vor dezvolta vertiginos.

Piața internă se dezvoltă, schimburile comerciale între state se intensifică, pregătind crearea pieței mondiale. Pentru facilitarea schimburilor economice se creează companiile comerciale (Compania levantină, Compania răsăriteană, Compania Indiilor etc.).

Datorită sporirii activității comerciale, băncile au cunoscut o mare dezvoltare. Bancherii italieni (Frescobaldi, Strozzi) și bancherii germani (Függer, Welser) vor deveni creditorii ai monarhilor europeni.

Pentru înlesnirea tranzacțiilor comerciale cu volum și valoare mare, în unele centre ale comerțului internațional au fost înființate *burse*, unde anumite mărfuri — cereale, vinuri, postavuri, mirodenii etc. — erau negociate pe baze de mostre și se încheiau și variate operații bănești, legate de desfășurarea activităților comerciale și bancare.

Pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură. Extinderea orașelor, creșterea populației orășenești, nevoia de materii prime și alimentare au contribuit la sporirea cererii de materii prime, la specializarea unor regiuni în diferite produse pentru comerț. În asemenea condiții, nobilii, dornici de îmbogățire, și-au eliberat uneori șerbii pentru o anumită sumă de bani sau au înlocuit renta în muncă sau produse cu renta în bani.

Ca urmare, crește independența economică a țăranului și interesul său în sporirea productivității muncii. Țăranii eliberați din șerbie deveneau aren-

Bursa din Anvers

dași (Anglia, Franța). În Anglia s-au creat mari ferme specializate pe care munceau lucrători salariați; începea astfel să se constituie producția capitalistă în agricultură. Extinderea rentei în bani, precum și creșterea impozitelor către stat au ca urmare pătrunderea capitalului cămătăresc și creșterea influenței burgheziei la sate.

În unele țări (Germania), dezvoltarea relațiilor marfă-bani duce la intensificarea exploatării țărănimii dependente. Marii proprietari funciari răpeau pământurile țărănimii, micșorau loturile date în folosință și măreau numărul zilelor de clacă.

Relațiile marfă-bani au pătruns în economia statului feudal; ele au avut ca urmare destrămarea relațiilor feudale; schimbul între oraș și sat a sporit; producția agricolă a crescut; legăturile comerciale s-au extins; piața internă națională s-a dezvoltat; ea era însă îngrădită de tot felul de practici feudale (vămi, taxe etc.), pentru a căror desființare burghezia va lupta continuu.

Transformări în structura socială. În procesul formării relațiilor capitaliste s-au constituit cele două clase fundamentale ale orînduirii capitaliste, *burghezia* și *proletariatul*, mai întâi în Anglia, Țările de Jos, Franța, Italia.

Burghezia era formată din orășeni îmbogățiți (proprietari de manufacturi, negustori, cămătari, meșteșugari, chiar unii lucrători deveniți patroni), noii intelectuali (juriști, medici, funcționari de stat), precum și țărani înstăriți ce deveneau fermieri (Anglia). Fiind purtătoarea unor noi relații de producție, ea se deosebea fundamental de orășenimea medievală, care era parte componentă a societății feudale, legată de sistemul feudal de breaslă.

Proletariatul provenea din rîndurile țărănimii ruinate, ale micilor meșteșugari deposezați de mijloace de producție, ale calfelor, elementelor sărăcite din

bresle, lucrătorilor din manufacturi. Lipsiți de mijloace de producție, aceștia erau siliți să-și vîndă forța de muncă pentru a-și asigura existența.

Pătrunderea relațiilor de producție capitaliste în agricultură a avut numeroase urmări asupra nobilimii feudale și țărănimii.

În Anglia, alături de vechea nobilime, care nu s-a adaptat economiei capitaliste, apare și *noua nobilime*, care, interesată în producția manufacturieră și comerț, se apropie tot mai mult de burghezie, iar rîndurile ei cresc prin noii îmbogățiți (țărani înstăriți, funcționari etc.).

În Franța, marea nobilime — ca urmare a centralizării statului și a războaielor civile — se îpușinase; o parte din ea, devenind *nobilime de curte*, trăia din subvențiile și pensiile acordate de rege.

Pe măsură ce relațiile marfă-bani au pătruns la sate, țărănimea începe să se elibereze de iobăgie și să se diferencieze după avere (Anglia, Franța).

Mulți dintre țărani și meșteșugarii ruinați rătăceau din loc în loc ca vagabonzi și cerșetori. Împotriva lor s-au elaborat legi aspre, ca, de exemplu, în Țările de Jos (1501), în Anglia, în Franța (1571) etc. Karl Marx le-a caracterizat drept „legislații sîngeroase”. Prin aceste legi țărani ruinați erau de fapt obligați să-și vîndă forța de muncă în condiții deosebit de aspre.

Începuturile expansiunii europene; formarea primelor imperii coloniale portughez și spaniol. Marile descoperiri geografice reprezintă începutul expansiunii europene pe alte continente. Inițiate de Portugalia și Spania, creațiile primelor domenii coloniale, continuate de Olanda, Franța, Anglia, marile descoperiri geografice au fost pregătite de transformările economice, tehnice și culturale de pe continentul european.

Pînă la sfîrșitul sec. al XV-lea, coasta vestică a Africii a ajuns sub dominația portugheză. Ocolind Africa, în anul 1486 Bartolomeo Diaz descoperă Capul Bunei Speranțe; în anul 1497 Vasco da Gama descoperă un nou drum spre India. În anul 1500, sub conducerea lui Alvarez Cabral, corăbiile portugheze, în loc să ajungă în India, îndreptîndu-se spre sud-vest, ajung pe coastele Americii de Sud, în Brazilia (pe care o numește Santa Cruz).

La începutul sec. al XVI-lea se pun bazele domeniului colonial portughez (coasta Braziliei, coastele apusene și răsăritene ale Africii, coasta Malabar, insulele Sonde, Molute și Macao în China).

Mirodeniile, aurul și pietrele prețioase din India au determinat monarhia spaniolă să accepte proiectul lui Cristofor Columb, care, în prima sa călătorie (1492), descoperă insulele Bahama, Cuba și Tahiti (Espania).

Au urmat încă trei călătorii, în cursul cărora a mai descoperit o parte din insulele Antilele Mici, America Centrală și continentul american la gurile fluviului Orinoco; Cristofor Columb nu și-a dat seama că a descoperit un nou continent, fiind convins că ajunsese în răsăritul Indiei. De aceea, insulele din Marea Caraibilor au fost numite Indiile Occidentale, iar populația din America, indieni (piei roșii).

Goana după aur i-a determinat pe spanioli să organizeze noi expediții. Astfel, Amerigo Vespucci, în călătoriile sale, ajunge pe coastele Americii de Sud, căreia îi dă numele de Venezuela (Veneția Mică); el transmite date geografice și demografice despre aceste regiuni, pe care le denumește „Lumea nouă”. Ulterior numele lui a fost dat întregului continent America.

Pentru a înlătura monopolul portughezilor asupra mirodeniilor, spaniolii au căutat un alt drum spre „insulele mirodeniilor”.

În anul 1519, Fernando Magellan a organizat o expediție pentru descoperirea drumului spre vest către India; el a realizat pentru prima dată înconjurul Pământului, dovedind că este rotund.

Căutînd aur și sclavi, spaniolii au organizat cucerirea Americii Centrale și a coastelor Americii de Sud de-a lungul Pacificului. Aici cuceritorii (conchistadorii) au descoperit civilizațiile *maya*, *aztecă* și *inca*. Populațiile de aici erau în diferite stadii de dezvoltare.

Domeniul colonial spaniol se întindea în Mexic, America Centrală, Venezuela, Columbia, Peru, Chile, Rio de la Plata, Antile; era considerat proprietatea coroanei spaniole și condus de vicerege și de guvernator.

Urmările descoperirilor geografice. Descoperirile geografice au produs schimbări importante în economia Europei. Noile teritorii cu bogățiile lor au fost o sursă importantă pentru creșterea capitalului în multe țări europene.

S-a extins piața mondială și s-a intensificat circulația mărfurilor între Europa, Asia de sud și sud-est și America; regiunile nou descoperite devin piețe de desfacere pentru europeni. Capitalul realizat din comerț a fost investit în manufacturi. Activitatea maritimă comercială se strămută în Oceanul Atlantic și, ca urmare, a crescut importanța statelor de pe coasta Atlanticului (Portugalia, Franța, Țările de Jos, Anglia). Afluxul de metale prețioase a contribuit la creșterea prețurilor la principalele produse, în special agricole,

Debarcarea lui *Columb* în Indiile occidentale

Portul Lisabona, dezvoltat mai ales după marile descoperiri geografice

și la menținerea salariilor la același nivel. Proprietarii de manufacturi și negustorii s-au îmbogățit, lucrătorii din manufacturi au sărăcit, avînd drept consecință ascuțirea luptei de clasă.

Unele plante (porumb, cartofi, tutun) au fost acclimatizate în Europa.

Descoperirile geografice au lărgit orizontul geografic și au dovedit că Pământul este rotund. Ele au marcat și începutul colonialismului, crearea primelor domenii coloniale.

Dezvoltarea forțelor de producție, ca urmare a răspîndirii și perfecționării unor creații tehnice și a invențiilor, a determinat importante transformări economice și sociale în sinul societății feudale. S-a desfășurat procesul acumulării primitive a capitalului pe diferite căi, s-au constituit clasele fundamentale ale noii orînduiri — cea capitalistă — a început destrămarea relațiilor feudale. Acest proces nu a cuprins toate țările în același timp, ci s-a desfășurat mai întîi în apusul Europei și mai tîrziu în alte părți ale globului. Concomitent cu procesul de formare a relațiilor capitaliste se produc, drept consecință, și marile descoperiri geografice. Acestea, la rîndul lor, au avut importante urmări economice, sociale și politice.

**Începutul destrămării feudalismului.
Apariția relațiilor capitaliste**

Caracteristicile perioadei destrămării feudalismului	{	— Prin ce se caracterizează dezvoltarea forțelor de producție în această perioadă? — Care au fost principalele progrese în tehnică? — Cum s-au dezvoltat manufacturile?
Formarea relațiilor capitaliste	{	— Ce însemnătate au avut marile descoperiri geografice? — Cum s-a realizat procesul acumulării primitive a capitalului? — Ce urmări a avut dezvoltarea comerțului? — Cum se transformă structura socială?

Priviți în perspectivă istorică și arătați ce urmări a avut formarea imperiilor coloniale și care este astăzi situația acestora?

17. MIȘCĂRI IDEOLOGICE, SOCIALE ȘI POLITICE ÎMPOTRIVA DOMINAȚIEI FEUDALO-BISERICEȘTI

Renașterea, reflectarea pe plan ideologic-cultural a transformărilor social-economice și politice. Prefacerile numeroase și variate, de ordin economic, social și politic au avut drept urmare pe plan cultural-ideologic nașterea în Europa a unei culturi noi. Această cultură, creată de orașenimea cu tendințe burgheze, se deosebea profund de cultura feudală prin caracterul ei laic, prin concepția sa asupra dezvoltării multilaterale a personalității umane. Noii culturi i s-a dat numele de *Renaștere*. Renașterea s-a manifestat mai întâi în Italia și ulterior în restul Europei (sec. XV-XVI).

În Italia existau o serie de orașe-republici — Florența, Genova, Veneția — cu o puternică pătură orașenească ce domina viața economică, și începuseră să se formeze relațiile capitaliste. Fenomen complex și multilateral, Renașterea s-a produs în diferite domenii (literatură, artă, filosofie, istorie, științele naturii, științe despre societate, educație, stat, guvernare), în toate țările unde își fac apariția relațiile capitaliste, și a exercitat o puternică influență și în statele unde continuau să domine relațiile feudale (Ungaria, Cehia, Țările Române, Polonia, Rusia).

Umanismul — noua concepție despre om, viață și societate. Concepția cultural-ideologică laică ce stă la baza Renașterii a fost umanismul, care apare în Italia la sfârșitul sec. al XIV-lea și începutul sec. al XV-lea. Umanismul a pus în centrul preocupărilor sale omul, interesele acestuia, încrederea în puterea, virtutea și creația umară.

O primă formă de manifestare a constituit-o umanismul civic, menit să formeze cetățeni întreprinzători și activi, coresponsabili noilor cerințe ale economiei capitaliste. Adepții ai libertăților cetățenești, ai unității și independenței de stat, umaniștii au elaborat și un nou sistem de educație, prin care gândirea era eliberată de dogmele rigide ale scolasticii feudalo-bisericești despre lume.

Umaniștii urmăreau să formeze un om mai bun, mai uman, multilateral pregătit, o nouă cultură care să glorifice valoarea omului, natura; să orienteze studiul spre realizările literare, filosofice, artistice ale antichității clasice, greacă și latină.

Umanismul, critic și erudit, s-a manifestat prin redșteptarea interesului pentru cultura antică, pentru cercetarea manuscriselor, a operelor antichității, ceea ce a dat un impuls întregii activități culturale în toate domeniile: literatură, filosofie, istorie, științele naturii, artă.

Reprezentanții umanismului, neobosiți cercetători, colecționari de manuscrise și restauratori, se remarcă prin nivelul lor intelectual, prin credința în superioritatea gândirii, a rațiunii. Spiritul scolastic, care pleca de la dogmele stabilite o dată pentru totdeauna, este tot mai mult înlocuit cu discuții libere, dialoguri, cu spiritul liber, critic, cu gândirea liberă.

Literatura. Preocuparea pentru om și natură se oglindește într-o variată și valoroasă creație literară. La dezvoltarea culturii au contribuit mai mulți factori: invenția tiparului și înmulțirea tipografiilor, descoperirile geografice și călătoriile dintr-o țară în alta, ca și cunoașterea a noi popoare cu felul lor de viață și de gândire, care îmbogățesc izvoarele de inspirație și tematica literară. Se stabilesc legături între învățații epocii care facilitează schimbul de idei, corespondența dintre aceștia constituind o adevărată frescă a societății, a epocii.

Marii reprezentanți ai literaturii umaniste, care au scris în limba vorbită de popor, au contribuit la trezirea conștiinței de sine a popoarelor și la constituirea limbii literare naționale.

Umaniștii au acordat o atenție deosebită, atât conținutului cât și formei de exprimare, stilului. În creația literară își găsesc loc dragostea pentru natură, pentru patrie, prețuirea omului.

Încă din sec. al XIV-lea, în Italia a apărut un spirit nou, reprezentat de Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Giovanni Boccaccio. Cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii umaniste în alte țări din Europa au fost: François Rabelais (Franța), William Shakespeare (Anglia), Cervantes (Spania) și alții.

Cărturarii din Țările Române: Nicolae Olahus, Johannes Honterus, Gaspar Heltai, Miron Costin, Nicolae Milescu, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Apaczai Csere Janos etc. s-au preocupat de adaptarea ideilor umaniste la realitățile și nevoile societății românești. Merită subliniate tendințele de laicizare a culturii, aspectele sale de raționalism și criticism ce se manifestă în lucrările lor, precum și preocupările pentru geografie, lingvistică, istorie, literatură, pentru cunoașterea trecutului țării și poporului.

Filosofia. Redșteptarea interesului pentru antichitate a avut ca urmare studierea aprofundată a filosofiei grecești, îndeosebi a operelor lui Platon și Aristotel.

Dante Alighieri, pictură de Giotto după
masca mortuară a poetului

a. Giovanni Boccaccio și b. Francesco Petrarca

Un rol deosebit în cunoașterea pe plan filosofic a lumii l-a avut Giordano Bruno (1548–1600), care, în lucrarea sa *Despre infinit, univers și lume*, a susținut că lumea constă dintr-un număr infinit de sisteme solare, cuprinse într-un univers infinit. Concepția sa fiind considerată contrară doctrinei oficiale a bisericii catolice, Giordano Bruno a fost condamnat de Inchiziție la ardere pe rug, și opera sa interzisă.

Filosoful englez Francis Bacon (1561–1626) considera, în opera sa principală *Noul Organon*, că lumea este de origine materială și în continuă schimbare și că poate fi cunoscută.

Critica societății. Trecerea de la feudalism la capitalism a avut ca urmare destrămarea vechilor structuri sociale, precum și accentuarea criticilor împotriva vechilor rânduiri și apariția unor lucrări cuprinzând proiecte ale societății viitorului.

Olandezul Erasmus de Rotterdam, în *Laudă nebuniei*, combate ignoranța și corupția clerului, a pretențiilor filosofi, egoismul și nedreptatea monarhilor; se ridică împotriva mizeriei poporului; consideră umanismul o forță pentru înnoirea societății, iar cultura un factor educativ principal, care poate dezvolta sentimente umane.

Apar primele idei ale socialismului utopic, reprezentat în Anglia de Thomas Morus, cu lucrarea sa *Utopia (Nicăieri)*, în care a prezentat tabloul

unei societăți ideale, bazate pe proprietatea comună asupra bunurilor, pe egalitate, pe libertate.

Idei în esență asemănătoare se găsesc și în lucrarea italianului Tommaso Campanella, *Cetatea Soarelui*.

Știința. Istoria, cercetarea trecutului omenirii, devine una din preocupările de seamă ale umaniștilor, un mijloc de cultivare a sentimentului patriotic, a ideii de libertate și unitate națională.

Marele istoric, gânditor politic și diplomat Niccolo Machiavelli, în lucrările sale *Principele* și *Discursurile*, rezumă experiența și gândirea politică a timpului său. În *Principele* se desprinde ideea de unificare a Italiei sub forma unei monarhii absolutiste.

Știința nu mai este o sumă de cunoștințe transmise invariabil de la o generație la alta, ci cunoștințe dobândite prin observația directă asupra naturii și societății, prin cercetare în spirit critic.

De aceea, umaniștii acordă o atenție deosebită științelor naturii: fizica, matematica, anatomia etc., aplicării noilor descoperiri ale tehnicii în viața practică.

Leonardo da Vinci, bazându-se pe experiență și cu ajutorul matematicii, se ocupă de legile mișcării, ale echilibrului și căderii corpurilor, formulează ideea formării și propagării undelor, iar prin numeroase studii pune bazele anatomiei comparate; a construit canale și stăvilare în Lombardia, mori și mașini hidraulice, mașini de dragat canale, mașini de zbor, arme felurite și multe altele.

În domeniul astronomiei, Nicolaus Copernic a pus bazele heliocentrismului, arătând că Soarele este centrul sistemului nostru solar.

Johann Kepler, astronom german, a demonstrat că planetele se mișcă în jurul Soarelui pe orbite eliptice și cu viteze neuniforme.

Umanistul olandez Erasmus de Rotterdam (pictură de Hans Holbein cel Tânăr)

Niccolo Machiavelli, în lucrarea *Principele* susține unificarea, reorganizarea și independența Italiei

Galileo Galillei (1564—1642) a adus noi argumente în sprijinul concepției heliocentrice și a mișcărilor de rotație și de revoluție a Pământului.

În matematică și în fizică, rezultatele cercetărilor sînt remarcabile și au servit ca fundament cercetărilor din astronomie, lucrărilor tehnice, operelor de artă.

Știința a devenit, din epoca Renașterii, o cunoaștere în permanentă înnoire și îmbogățire, pe bază de rațiune, observație, calcul și experiență. Totodată, cunoștințele științifice au început să aibă o tot mai mare aplicabilitate în practică.

Arta. Ca urmare a noilor condiții și idealuri de viață ale Renașterii, în conținutul, forma și destinația operei de artă ca și în situația artistului în societate au avut loc importante schimbări. Arta s-a laicizat, în centrul preocupărilor aflîndu-se natura și omul. Arta devine tot mai realistă; deși multe teme sînt încă religioase, ele reprezintă scene trăite, din viață, evenimente politice; figurile sînt mai umanizate și redau cît mai fidel modelul; de aceea s-a spus despre Renaștere că este „descoperirea omului, descoperirea naturii”. În diferite domenii ale artei, tehnica se perfecționează; ea presupune studiu și experiență. Pictorii, ca și sculptorii, se preocupă de mișcare, de studiul psihologic și anatomic al personajului.

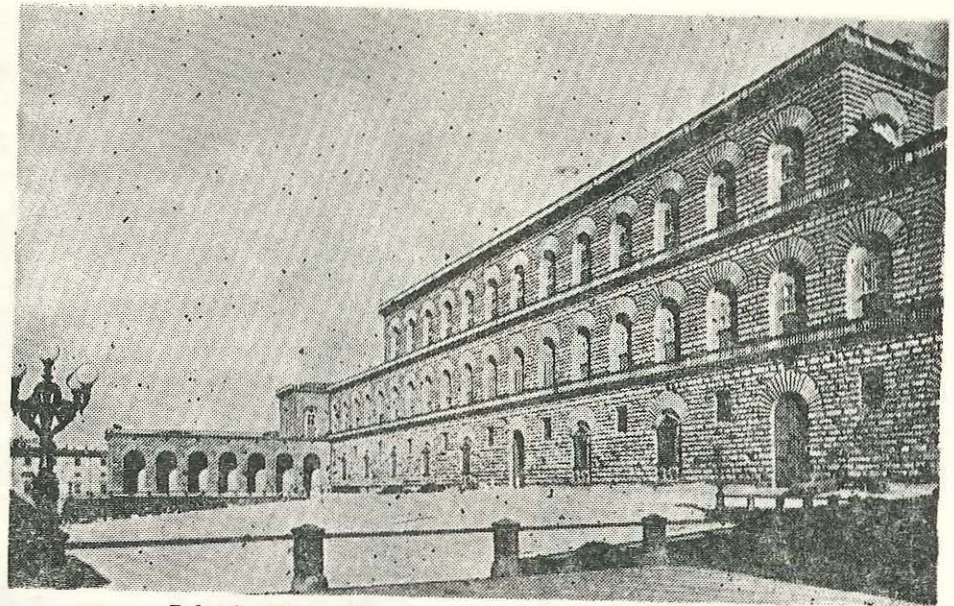
Artiștii Renașterii au multiple preocupări în artă, tehnică, filosofie și literatură, muncesc cu pasiune și elan. Renașterea a creat, cum spunea Fr. Engels, „titani ca gîndire, pasiune și caracter, ca multilateralitate și erudiție”

Renașterea artistică s-a manifestat mai întîi în Italia, în sec. XIV—XVI; centrele cele mai vestite au fost: Florența, Roma, Veneția.

Arhitectura laică, civilă a depășit ca însemnătate arhitectura religioasă. Se creează un stil nou, original — stilul Renașterii, din prelucrarea și contopirea unor elemente ale arhitecturii antice cu stilul romanic și gotic. Orașele sînt împodobite cu construcții variate, armonios proporționate: palate (Palatul Senioriei, Palatul Strozzi, Palatul Pitti din Florența, Palatul dogilor, Palatul Vendramini, Casa de Aur — Veneția), vile, clădiri municipale, biblioteci, piețe publice (Piața Capitoliului din Roma). Construcțiile religioase sînt reprezentate de domuri și monumente funerare.

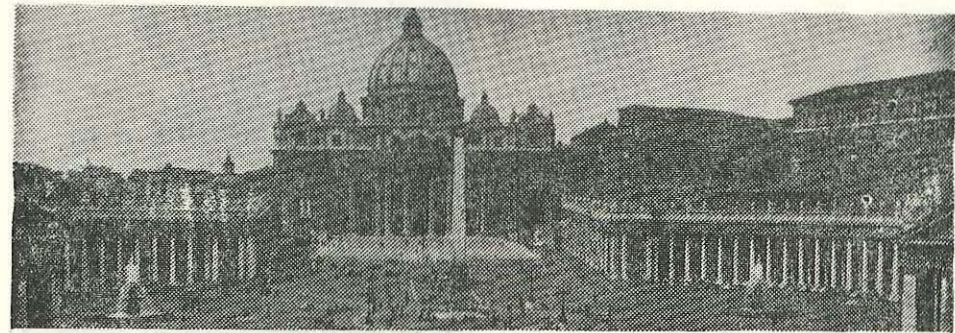
Caracteristica arhitecturii este cupola, creație a arhitectului florentin Filippo Brunelleschi, care a utilizat-o la Domul din Florența, construcție monumentală, de dimensiuni enorme, ce se remarcă prin proporțiile sale armonioase și prin forma zveltă. Cea mai de seamă construcție a Renașterii a fost Catedrala Sf. Petru din Roma, la care a lucrat Donato Bramante și apoi Michelangelo Buonarotti.

În epoca Renașterii, sculptura s-a desprins de arhitectură, transformîndu-se într-o artă de sine stătătoare, menită să reprezinte independent omul, portretul, sub forma bustului sau studii pedestre sau ecvestre. Se lucrează mult în marmură fină și bronz.

Palatul Pitti din Florența, realizat după planurile lui Filippo Brunelleschi

Michelangelo Buonarotti (1475—1564), cel mai de seamă sculptor al Renașterii, a fost, în aceeași măsură, pictor și arhitect. El a creat opere de mare valoare: pentru Florența, statuia *David*, în care reprezintă idealul de energie și frumusețe bărbătească; la Roma, pentru mormîntul papei Iuliu al II-lea, a realizat statuile *Moise* (capodoperă a artei universale în care se îmbină armonia, măreția și dinamismul) și *Sclavii*, în care redă suferința umană, dar și împotrivirea în fața morții. Durerea și dragostea de mamă le-a realizat cu deosebită măiestrie în *Pietà* (Catedrala Sf. Petru din Roma). Din încredințarea papei Leon al X-lea construiește *Capela Medici* din Florența, în care îi reprezintă pe *Giuliano* (*Acțiunea*) și pe *Lorenzo* (*Gînditorul*), iar pe sarcofage *Amurgul* și *Aurora, Ziua și Noaptea*, considerate printre cele mai perfecte din lume.

Catedrala Sf. Petru; cupola este construită după planurile lui Michelangelo

Pietà din Florența — Michelangelo

Pietà (Roma) — realism și sensibilitate

Moise, capodoperă a artelor universale

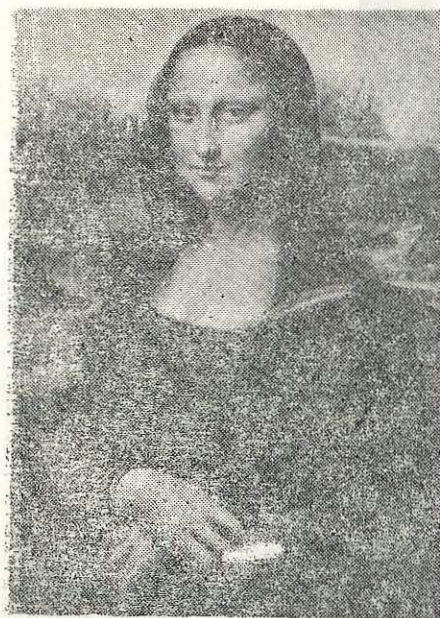
Pictura. Reprezintă arta specifică a Renașterii, în care artiștii au putut să-și exprime mai complet concepțiile. Inovația capitală este realizarea celei de a treia dimensiuni, menită să redea volumul corpului uman și perspectiva spațiului înconjurător. Se pictează în frescă și în ulei pe pânză.

Giotto (1266—1337) a pictat mai ales în frescă; a creat o nouă concepție despre pictură, atât în conținut cât și în formă. A redat — prin gesturile, mișcările și privirile personajelor — viața sub multiplele ei aspecte: mîhnirea, durerea, deznădejdea, bucuria, veselia, emoția, puritatea morală. Chiar scenele religioase sînt reprezentate ca acțiuni care se petrec între oameni obișnuiți, din mediul familiar artistului, ca, de exemplu, „Cina cea de taină”, ca o „masă de camarazi”, iar cetatea Ierusalimului din „Întîlnirea de la poarta de aur”, ca un palat florentin.

Leonardo da Vinci (1452—1519) a fost preocupat de soluții noi, originale, de problemele perspectivei, luminii și compoziției. În picturile sale proslăvesc frumusețea feminină, noblețea sufletească, maternitatea: „Gioconda” (Mona Lisa), „Fecioara din grotă”, „Sf. Ana, fecioara și copilul”. Singura operă terminată, „Cina cea de taină” (Milano), este o pictură murală cu temă religioasă. Renunțînd la idealizarea personajelor, el a creat tipuri de oameni pe fața cărora se pot citi calitățile și defectele lor.

Raffaello Sanzio (1483—1520) a pictat splendide madone, pline de grație și de frumusețe, încadrate în peisaje naturale: „Madona sixtină”, „Frumoasa grădinăreasă”, „Madona cu sticlele”, „Madona del Prato” etc.

A lucrat și în frescă; cele mai semnificative lucrări, ce se păstrează la Vatican, reprezintă: filosofia, știința, teologia, poezia, justiția. În *Disputa* (Teologia), între celelalte personaje, s-a pictat pe el însuși, pe Bramante și

Gioconda sau Mona Lisa (Leonardo da Vinci)

Sf. Ana, fecioara și copilul — finețe și expresivitate

pe Dante; în Școala din Atena (Filosofia), pe filosofii antichității — Platon, Aristotel, Socrate, Diogene —; în Parnas (Poezia), pe marii poeți ai antichității și ai Renașterii.

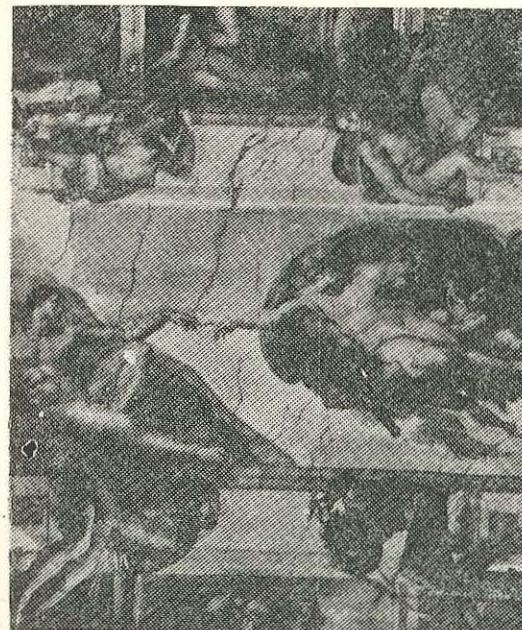
Raffaello a fost și un mare portretist, care în trăsăturile fizice a redat cu multă măiestrie caracterul personajului (Leon al X-lea, Iuliu al II-lea etc.).

Michelangelo Buonarotti a reprezentat în picturile sale omul, cu voința și puterea sa de creație, cu pasiunile și suferințele sale. Realizează figuri sculpturale, pline de energie și emoție, dar și de deznădejde și chin. A pictat timp de patru ani tavanul „Capei Sixtine“, reprezentând „Geneza“ (legende biblice de la facerea lumii până la potop), iar peste un sfert de veac, în aceeași capelă, „Judecata de apoi“.

Tiziano Vecellio (1477—1576), talent viguros, pictor de faimă europeană, în lunga sa activitate a creat o pictură variată, remarcabilă prin coloritul strălucitor. În splendidele sale tablouri a imbinat peisajul cu frumusețea feminină („Bachus și Ariadna“, „Răpirea Europei“). Vestit portretist, pinzele sale sînt adevărate documente istorice și psihologice („Carol al V-lea“, „Filip al II-lea“). Dar Tiziano este mai ales pictorul Venetiei, al vieții de lux și de veselie, al serbărilor ei fastuoase, al mării pline de culoare și mișcare.

Școala din Atena. Filosofii
Platon, Aristotel și alții
(frescă din Vatican)

Geneza (Michelangelo), pictură pe tavanul Capei Sixtine

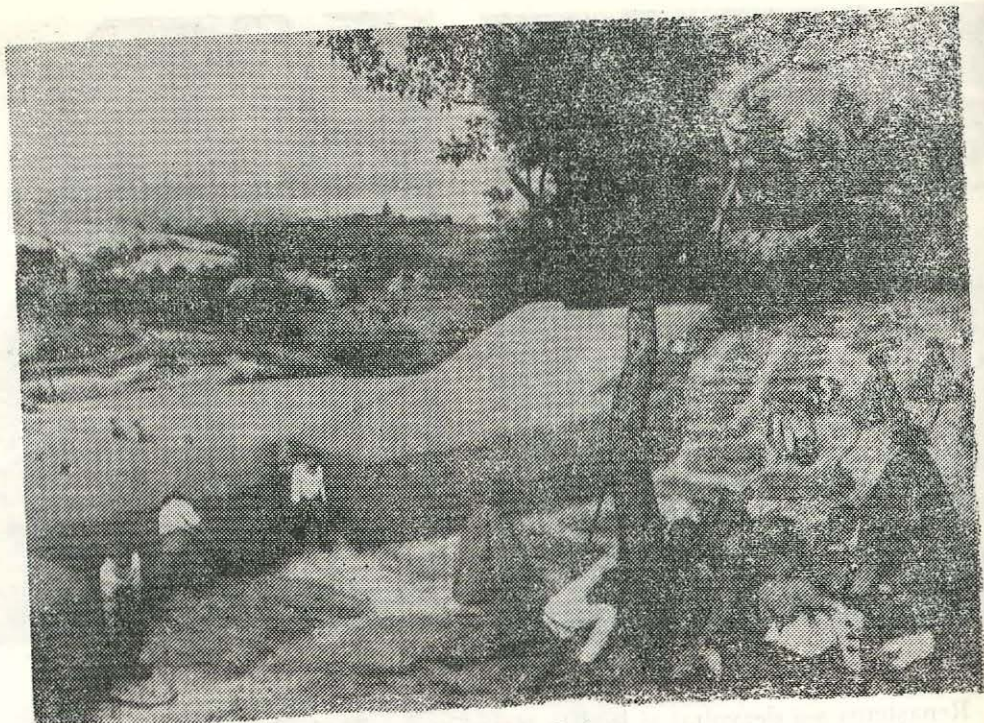

Amorul sacru și amorul profan (Tiziano Vecellio)

Renașterea s-a dezvoltat și în alte țări: Franța, Țările de Jos, Germania, creîndu-se opere valoroase, atît în arhitectură cît și în sculptură și pictură. Renașterea a influențat și arta din Ungaria, Cehia, Polonia, Rusia, Țările Române.

Importanța Renașterii. Epocă de înaltă înflorire a civilizației umane, Renașterea a zguduit din temelii cultura feudalismului. Căutînd că elibereze

Secerișul (Pieter Brueghel cel Bătrîn — Țările de Jos).

omul de sub tutela bisericii și să cucerească natura, creînd o concepție nouă despre știință, despre societate, despre politică, despre artă, Renașterea a fost, după cum arată Fr. Engels, „CEA MAI MARE RĂSTURNARE PROGRESISTĂ DIN CÎTE TRĂISE OMENIREA PÎNĂ ATUNCI“.

Reforma. În Europa, în sec. al XVI-lea, în condițiile transformărilor care se petrec pe plan economic și social și ale adîncirii contradicțiilor social-politice și ideologice, opoziția față de feudalism și biserica catolică se manifestă tot mai des sub diferite forme. Cea mai importantă formă de manifestare a fost Reforma — mișcare social-politică și ideologică, cu caracter anticatolic.

1) *Cauzele economico-sociale.* Privilegiile de care se bucura biserica (imunitatea și scutiri de obligații fiscale), cît și bogățiile de care dispunea (în special pămînturile de care se folosea, adunate din dani, care în Germania cuprindeau 1/3 din totalitatea solului) au determinat apariția, în statele catolice, a unei mișcări de secularizare a bunurilor bisericești, acțiune în care toate clasele și categoriile sociale își urmăreau propriile interese. Creșterea abuzurilor bisericii (vînzarea funcțiilor bisericești, favoritismul și cumulul de venituri, extinderea comerțului cu indulgențe, creșterea fiscalității papale, luxul în care trăia clerul înalt) au provocat nemulțumiri și curente reformate.

2) *Cauzele politice.* În condițiile realizării procesului de centralizare în statele din Europa apuseană și ale creșterii puterii suveranilor prin consti-

tuirea monarhiilor absolutiste, privilegiile bisericii și imixtiunea pontificală în treburile interne erau incompatibile cu situația nou creată.

În Anglia, regalitatea, bazîndu-se pe stările sociale interesate în secularizarea bunurilor bisericești, a îmbrățișat Reforma.

În Germania, principii și-au manifestat teama față de proiectele de centralizare ale împăraților Maximilian I și Carol Quintul, și au îmbrățișat și ei ideile Reformei, ceea ce a contribuit la întărirea autorității lor în dauna dinastiei de Habsburg.

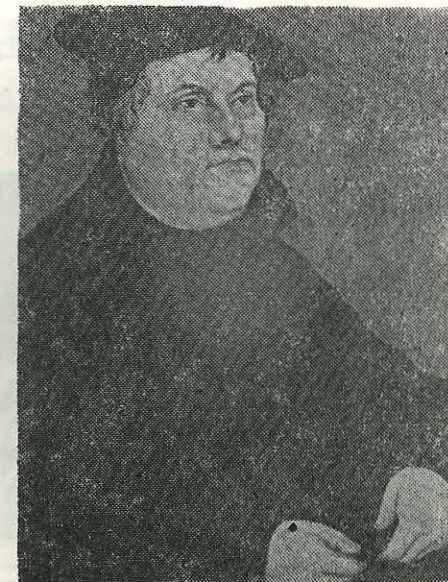
În Franța, regii francezi au primit din partea papalității dreptul de a dispune, spre folosul monarhiei și al nobilimii, de funcțiile și beneficiile ecleziastice. Din această cauză ideile Reformei au fost îmbrățișate numai de o parte a nobilimii.

3) *Cauzele ideologice.* Apariția noului curent, Renașterea și umanismul, care promovau laicizarea culturii și cercetarea științifică, au constituit arme puternice împotriva dogmatismului concepțiilor bisericii catolice. Umanismul și umaniștii au contribuit la discreditarea bisericii și a clerului printr-o serie de scrieri, în care criticau necruțător ignoranța și corupția clerului, recomandînd, în același timp, simplificarea cultului religios. Prin activitatea lor, umaniștii au pregătit terenul pentru Reformă, slăbind prestigiul bisericii și clerului catolic.

Principalele confesiuni reformate. *Lutheranismul.* La începutul sec. al XVI-lea, Reforma a apărut în Germania, deoarece aici existau complexe contradicții sociale: între feudalitatea laică și cea ecleziastică, pe de o parte, și între țărănime și feudali și ecleziastați, pe de altă parte. Orașenimea și burghezia în formare își manifestau nemulțumirea față de politica principilor de încălcare a privilegiilor orașelor. Opoziția față de biserica catolică și față de papalitate era generalizată în Germania.

Cel care a avut inițiativa Reformei a fost Martin Luther (1483 — 1546), care, în octombrie 1517, s-a ridicat împotriva vînzării de indulgențe, prin expunerea celor 95 de teze ale sale la Wittenberg. El a susținut o nouă doctrină religioasă — mîntuirea prin credință.

Martin Luther nu cerea desființarea instituției, ci un cult mai simplu și o organizare mai puțin costisitoare; el considera Biblia ca autoritate supremă în religie și fiecare credincios era liber să o interpreteze. De aceea, o și

Martin Luther

traduce în limba germană. Noua biserică, organizată pe noile principii, urma să fie subordonată puterii laice; de aceea, a fost sprijinită de diferiți principii și duci germani.

Calvinismul. Învățătura propagată de Jean Calvin (1509—1564) la Geneva, la mijlocul sec. al XVI-lea, era o formă radicală a Reformei. El preconiza o biserică simplă, lipsită de ritualuri, îndemnându-i pe credincioșii săi să caute izbăvirea într-o viață activă, deoarece fiecare om era „predestinat” la moarte, fie „izbăvirii”, fie „chinului veșnic”

Calvinismul a constituit o mare atracție pentru elementele cele mai active ale burgheziei, în tendințe de dominație economică și de cucerire a puterii politice.

Anglicanismul. Regele englez Henric al VIII-lea Tudor (1509—1546), din motive politice, a impus Reforma între anii 1531—1534, când, după ce a luat o serie de măsuri pentru restrângerea influenței papalității, s-a proclamat șeful suprem al bisericii din Anglia, căreia i-a secularizat averile.

Reforma populară. Thomas Münzer (cca 1490—1525), în scrierile sale, a îndemnat masele populare la înlăturarea, prin violență, a asupririi și a cerut instaurarea unei noi orînduiri sociale, bazată pe egalitate și pe comunitatea bunurilor. Luptător pentru înlocuirea feudalismului cu o orînduire bazată pe proprietatea comună asupra bunurilor și pe egalitate, Thomas Münzer a fost unul din precursorii socialismului. Deși preot, i-a atacat pe clerici, pe nobili și pe bogătași. Engels afirma: „Programul său friza comunismul”.

Contrareforma — lupta papalității împotriva reformei. Răspîndirea Reformei a distrus unitatea și autoritatea bisericii catolice. Confesiunile protestante au îndepărtat o serie de popoare de puterea Romei. Luteranismul s-a întins cu precădere în nordul Germaniei, Țările Scandinave, Ungaria, Transilvania (populația germană — sașii), calvinismul s-a răspîndit în Franța, Elveția, Anglia, Țările de Jos, Polonia, Ungaria, Transilvania (populația maghiară).

În fața acestei primejdii, care amenința să ruineze întregul edificiu al catolicismului, se cereau măsuri urgente.

Contrareforma a fost mișcarea inițiată de papalitate, cu sprijinul statului feudal-catolic Spania și al dinastiei de Habsburg împotriva Reformei. Contra-

reforma se sprijinea mai ales pe ordinul călugărilor iezuiți (întemeiat de cavalerul spaniol Ignatiu de Loyola), pe Inchiziția organizată de iezuiți, ca tribunal al Sfințului Oficiu în anul 1540, pe Congregația Indexului, departament creat în 1543 pentru a întocmi „indicele cărților interzise” (index).

Ca urmare a acțiunilor întreprinse de Contrareforma, catolicismul a re-ciștigat Polonia, o parte din Ungaria, sudul Germaniei și s-a întărit în mod deosebit în Spania, Italia și teritoriile habsburgice.

Războiul țărănesc german. Ca urmare a răspîndirii ideilor Reformei populare, au izbucnit mișcări sociale care au culminat într-un război țărănesc (1524—1525). Acesta a ciștigat repede teren și a cuprins: Suabia, Franconia, Turingia. În Turingia răscoala a avut o vigoare deosebită, deoarece era condusă de Thomas Münzer. Războiul țărănesc, „măreața încercare a poporului german”, a fost înfrînt, Münzer decapitat și mii de țărani executați în masă. Înfîngerea țărănilor răsculați a dus la întărirea șerbiei la Răsărit de Elba, la menținerea încă multă vreme a relațiilor feudale și a fărîmării politice în Germania.

Revoluția burgheză din Țările de Jos. Țările de Jos aveau economia cea mai înfloritoare din Europa, cu puternice centre manufacturiere, meșteșugărești și comerciale, în cadrul cărora apăruseră relații capitaliste. Ajunse sub stăpînirea Spaniei — stat feudal absolutist cu o economie mai înapoiată — Țările de Jos au fost supuse la dări și taxe vamale, care frînau economia în drum spre capitalism.

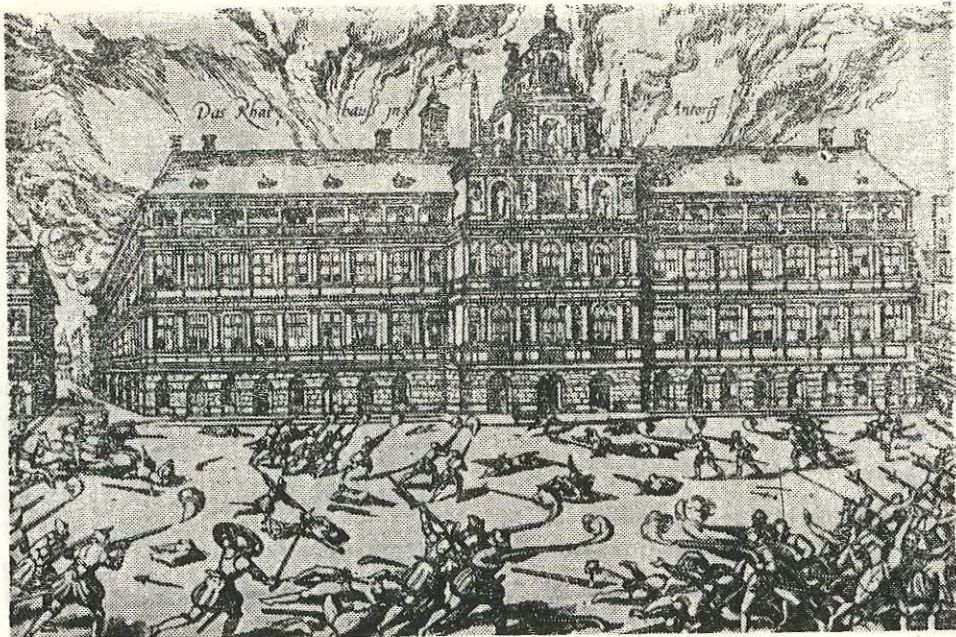
Adeptă a calvinismului, populația era condamnată ca eretică de biserica catolică. Nemulțumirile împotriva regelui Spaniei, Filip al II-lea, a nobilimii și bisericii catolice creșteau.

Ca urmare, au loc puternice mișcări sociale (1566), care se transformă în prima revoluție burgheză cu caracter antifeudal și de eliberare națională. Conducerea revoluției și-a asumat-o burghezia.

Extinderea luptelor în provinciile sudice ale Țărilor de Jos și jefuirea Anversului de spanioli au determinat unirea acestor teritorii cu provinciile din nord prin acordul de la Gand (1576), pentru a impune retragerea armatelor spaniole. Dar, în sud, nobilimea și patriciatul orășenesc, alături de clerul catolic, speriați de avîntul acțiunilor revoluționare întreprinse de

Țăran răscolat vorbind mulțimii

Incendierea unui oraș din Țările de Jos de către spanioli

masele populare, care au reușit să preia conducerea unor orașe, au trădat revoluția în anul 1579, prin recunoașterea stăpînirii spaniole. În același an, cele șapte provincii din nord, hotărîte să continue lupta de eliberare, s-au grupat în Uniunea de la Utrecht, iar în anul 1581 au alcătuit o republică independentă, sub numele de Provinciile Unite (mai tirziu Olanda). Noul stat a reușit să obțină din partea Spaniei, în 1609, o primă recunoaștere, prin armistițiul încheiat pentru o perioadă de doi ani; recunoașterea definitivă a independenței sale a fost obținută în anul 1648, după încheierea războiului de 30 de ani.

În urma adoptării Reformei, biserica a pierdut imense venituri, iar prin secularizarea bunurilor bisericești s-a produs un uriaș transfer de proprietate în folosul principilor germani, monarhilor, nobililor și chiar al burgheziei.

Reforma a creat condiții dezvoltării economiei cu caracter capitalist incipient. A avut consecințe deosebite asupra culturii, a grăbit introducerea limbilor materne în cultura scrisă, influențînd dezvoltarea învățămîntului.

Sub influența contrareformei, revenirea la gîndirea scolastică a dus la decăderea umanismului și a artelor. A fost promovată o artă „triumfalistă”, de efect, teatrală, pusă în slujba culturii bisericești, care din convenționalism, a promovat stilul baroc (caracterizat prin asimetrie, abundența ornamente- lor), pentru a stîrni emoții de natură mistică.

Triumful revoluției a asigurat independența și a marcat prima victorie a burghe- ziei asupra feudalismului, ceea ce a făcut posibilă crearea primului stat burghez, a primei republici burgheze din lume.

Burghezia, clasa conducătoare în noul stat, cucerise puterea politică, sprijinită de lupta maselor populare. Dar ea nu a îmbunătățit situația acestora. Purtătoare a relațiilor de producție capitaliste, burghezia a înlocuit vechea formă de exploatare cu alta nouă, capitalistă. În noua societate se creează condiții prielnice dezvoltării forțelor de producție.

**Mișcări ideologice și social-politice
împotriva dominației feudalo-bisericești**

**Renășterea —
cultura burgheziei
în formare**

- Care au fost premisele apariției Renășterii?
- Ce este umanismul?
- Cum s-a manifestat Renășterea în literatură?
- Ce caracteristici prezintă filosofia și știința?
- Care au fost principalii artiști ai Renășterii și operele lor?

**Mișcări social-
politice**

- Ce exprimă doctrina formulată de Luther? Dar Reforma popu- lară a lui Thomas Münzer?
- Care au fost urmările războiului țărănesc german?
- Ce însemnătate istorică are revoluția din Țările de Jos?
- De ce această revoluție reprezintă o formă superioară a luptei de clasă în comparație cu răscoalele țărănești?

Comparați realizările Renășterii cu cele ale culturii sclavagiste și feudale și arătați ce aduce nou fiecare din aceste culturi față de cea anterioară.

18. SITUAȚIA LUMII LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVI-lea ȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-lea

Eforturile de stabilire a unui echilibru european. Monarhiile centralizate și apoi absolutiste, după ce și-au depășit dificultățile interne, au căutat să-și întindă puterea și stăpînirea în afara granițelor naturale. Dar expansiunea fiecăreia a întîmpinat rezistența celorlalte, care, pentru a restabili echilibrul, s-au coalizat. Așa s-a constituit sistemul politic european, bazat pe principiul echilibrului de forțe, avîndu-se în vedere, în primul rînd, interesele de stat, și nu motive dinastice sau religioase. Politica de echilibru era un mijloc de apărare a intereselor statelor naționale și de a împiedica supremația unui stat care să amenințe existența celorlalte.

În a doua jumătate a sec. al XVI-lea și la începutul sec. al XVII-lea, situația internațională a Europei se caracteriza prin rivalitatea dintre marile puteri și lupta lor pentru a-și impune supremația.

În acest context se înscriu războaiele italice (1494—1516), care au dus la slăbirea Franței și la instaurarea „preponderenței spaniole”, pentru o scurtă perioadă. Revoluția burgheză din Țările de Jos, conflictele cu Anglia (pentru supremația mărilor) și cu Franța (unde s-a amestecat în războaiele civile) au ca urmare pierderea supremației spaniole, locul ei fiind luat de Franța. Pentru a micșora puterea habsburgilor, Franța s-a aliat cu Imperiul Otoman, iar în timpul războiului de 30 de ani continuă sistemul de alianțe împotriva habsburgilor, aliindu-se cu Danemarca, Suedia, Olanda, Polonia și Transilvania.

Faptul că regele Franței s-a putut alia cu sultanul Imperiului Otoman, contra conducătorului laic al creștinătății occidentale, împăratul Imperiului Romano-German, dovedește că viața politică nu se mai lasă influențată de motive religioase și că „rațiunea de stat” a fost determinată în politica externă.

În nordul Europei, Suedia și Polonia atacă Rusia, cucerind unele teritorii. Totodată, Suedia începe expansiunea în bazinul Mării Baltice, intrînd în conflict cu Danemarca iar Polonia cu Imperiul Otoman pentru regiunile ucrainiene.

În centrul și răsăritul Europei, Imperiul Otoman, ajuns în culmea puterii, a început, în sec. al XVI-lea, un șir de războaie, atît în Asia cît și în Europa. Tendințele sale expansioniste se vor ciocni de ale habsburgilor. Neputîndu-și întinde dominația spre vest din cauza Franței, iar spre est din cauza Poloniei, habsburgii se vor orienta spre sud-estul Europei, ajungînd în război cu turcii, împotriva cărora organizează „Liga creștină”. În cadrul acestei coaliții, un rol deosebit l-au avut Țările Române în timpul domniei lui Mihai Viteazul. În același timp, Imperiul Romano-German era principalul centru al încordării internaționale, din cauza conflictelor interne dintre dinastia de Habsburg și principii protestanți, care nu erau atrași de ideea restaurării „monarhiei universale”.

Aceste conflicte vor duce la izbucnirea războiului de 30 de ani.

Războiul de 30 de ani, primul conflict de anvergură europeană. Războiul a început ca un conflict intern în cadrul Imperiului Romano-German, între împărat și principii protestanți. Împăratul, sprijinit de principii catolici, de Spania și de papalitate, voia să consolideze puterea centrală, instaurînd absolutismul în Germania. În acest scop ducea o politică de catolicizare. Principii protestanți, sprijiniți de Franța, s-au împotrivit acestor tendințe.

Războiul de 30 de ani cunoaște patru faze distincte: perioada ceahă (1618—1620), perioada daneză (1625—1629), perioada suedeză (1631—1635) și perioada franceză (1635—1648).

Conflictul s-a deschis în Cehia, la Praga, cu revolta nobilimii cehe husite, care a refuzat să-l recunoască pe împăratul german ca rege al Cehiei și a ales în locul lui un principe german, șeful uniunii protestante. Ciocnirea decisivă a avut loc la Muntele Alb (1620) și s-a terminat cu o grea înfrîngere pentru Cehia, care a fost transformată într-o provincie a imperiului.

Victoria imperiului asupra Cehiei însemna distrugerea echilibrului și de aceea s-au amestecat și alte țări care se împotriveau tendințelor de expansiune ale habsburgilor, Danemarca (1625), Suedia (1631), Franța (1635). Astfel s-au format două tabere: de o parte habsburgii din statele germane și din Spania, susținuți de papalitate, iar de altă parte Cehia, principii protestanți germani, Olanda, Danemarca, Suedia, Franța, Transilvania și Veneția. Intervenția directă a Franței (1645) a hotărît soarta războiului. În urma victoriilor francezilor, împăratul a fost nevoit să ceară pace, încheiată în Westfalia în 1648.

Noua hartă politică a Europei după pacea din Westfalia. Din punct de vedere politic, războiul de 30 de ani a avut drept rezultat stabilirea unui nou raport de forțe în Europa, bazat pe supremația Franței. Imperiul a ieșit din război slăbit și micșorat teritorial în favoarea adversarilor săi, Franța și Suedia.

Tratatul de pace s-au desfășurat în Westfalia, în localitățile Osnabrück și Münster în anul 1648.

La Pacea din Westfalia s-au întrunit, pentru prima oară, reprezentanții majorității țărilor europene, într-un Congres internațional.

Tratatul a consfințit înfrîngerea Imperiului Romano-German. Împăratul a trebuit să recunoască libertatea cultului protestant și calvin și dreptul celor două confesiuni de a avea locuri în Dieta imperială. Prin această hotărîre va spori independența principilor protestanți, care va accentua fărîmișarea politică a imperiului.

În urma păcii, Franța obținea episcopatele Metz, Verdun și o parte din Alsacia. Spania pierdea supremația europeană în favoarea Franței, dar va continua să stăpînească un vast imperiu colonial. Este recunoscută independen-

dența Provinciilor Unite și a Elveției. Suedia devenea o mare putere europeană și obținea o parte a litoralului nordic al Germaniei, ceea ce îi asigura controlul asupra Mării Baltice, devenită „un lac suedez”. Se extind teritoriile ducatelor Brandenburg și Saxonia; se puneau astfel bazele viitorului stat prusac.

Tratatul este pus sub garanție Franței și Suediei, care pot interveni în problemele Europei Centrale.

Pacea de la Westfalia a îmbinat o serie de interese dinastice, economice, politice și religioase, a pus în practică principiul echilibrului european. Granițele statelor vor rămâne valabile, cu mici modificări, pînă la revoluția franceză.

Italia rămînea în continuare fărîmițată.

Războiul de 30 de ani a dus la perfecționarea tehnicii militare, la dispariția armatelor de mercenari și apariția armatelor naționale.

Diversitatea stadiilor de dezvoltare economico-socială și politică pe glob la mijlocul sec. al XVII-lea. Dacă privim în ansamblu situația lumii cunoscută pînă în sec. al XVII-lea, putem afirma că la sfîrșitul evului mediu coexistau pe glob mai multe stadii de civilizație: societăți care trăiau în orînduirea comunei primitive și societăți care se găseau în diferite stadii de dezvoltare a feudalismului, și, în sfîrșit, societăți care se găseau în pragul noii orînduiri capitaliste.

La sfîrșitul sec. al XVI-lea și începutul sec. al XVII-lea, dezvoltarea forțelor de producție a accelerat procesul destrămării feudalismului și trecerea spre capitalism a unor state din Europa apuseană. În Anglia și Țările de Jos s-au dezvoltat industria textilă, mineritul, construcțiile navale și metalurgia, în Franța erau neîntrecute manufacturile de lux.

În timp ce în apusul Europei comerțul cu cereale stimula perfecționarea uneltelor și a sistemului de muncă în agricultură, pentru obținerea unei producții cît mai mari, în statele din centrul și răsăritul Europei (Germania, Rusia, Polonia, Țările Române), producția de cereale pentru piață se obținea prin intensificarea exploatării feudale, ceea ce a contribuit la întărirea relațiilor feudale și la agravarea situației țărănimii. Deși în aceste țări apar unele manufacturi, se menține încă dominant sistemul breslelor. În Imperiul Otoman, bazat pe exploatarea populațiilor subjugate, forțele de producție progresau lent.

Începutul formării relațiilor capitaliste a creat premisele apariției națiunilor. În unele state din apusul Europei (Anglia, Franța), acest proces era în plină desfășurare, apărînd statele naționale. În alte țări, datorită sistemului și situației economice specifice sau dominației străine, orînduirea feudală s-a prîfugit în timp, întîrziînd procesul de dezvoltare a societății. În aceste

condiții se mențin fărîmițarea feudală (Italia, Imperiul Romano-German, Țările Române) și imperiile multinaționale (Imperiul Romano-German, Imperiul Otoman, Rusia).

În statele din Asia erau încă puternice relațiile feudale. China intrase într-o criză provocată de ruinarea țărănimii și de răscoalele antifeudale. Slăbită în interior, ea este cucerită de manciurieni (1644). În India, sahi din dinastia Marilor Moguli refac unitatea statului și caută să-și mențină autoritatea asupra prinților din podișul Dekkan, care luptau pentru eliberare. Aceste războaie au fărîmițat forțele interne, înlesnind pătrunderea coloniștilor portughezi, olandezi, francezi, englezi.

În Africa, europenii s-au instalat mai ales pe coaste, întemeind factorii și baze navale, necesare comerțului cu aur, fildeş și sclavi. Ei au venit în contact cu unele state africane (Luango, Congo, Benin, Mozambic, Monomotapa etc.). Condițiile naturale, greu de învins la nivelul tehnicii evului mediu, au întîrziat pătrunderea europenilor în adîncul continentului, astfel că mare parte a Africii, ca și civilizația ei au rămas mult timp necunoscute, deși aici se dezvoltau civilizații originale în cadrul unor mar imperii sau state mai mici (Luba, Darfur, Bornu, Hausa, Mossi, Mali, Gambia).

În America de Sîd, spaniolii și portughezii, profitînd de dezbinarea triburilor indigene, au cucerit noi teritorii, dar cea mai mare parte a rămas neexplorată. Spaniolii și portughezii au introdus aici limba, moravurile și religia lor, iar civilizațiile indigene au decăzut. Influența spaniolă și portugheză a fost atît de puternică, încît și astăzi popoarele și statele din aceste regiuni sînt cunoscute mai mult sub numele de America Latină.

În America de Nord, americanii, împărțiți în aproape 600 de triburi (irochezii, pueblo, huronii, apașii, comanșii etc.), se găseau pe diferite trepte ale orînduirii comunei primitive.

În timp ce europenii se instalau pe coastele Africii și Americii, Asia rămăsese de nepătruns. Portughezii, spaniolii, olandezii, francezii, englezii și rușii în nord (după ce au cucerit Siberia) au creat o serie de factorii și porturi pe coastele continentului (mai ales în India, Indochina, Insulele Moluce) și desfășurau comerțul pe care îl îngăduiau indigenii. Ca urmare, influența europeană în țările asiatice s-a manifestat numai în regiunile de margine.

La sfîrșitul orînduirii feudale, situația lumii se caracteriza prin lupta pentru supremație între marile puteri europene și încercări de stabilire a unui echilibru european.

În această perioadă, ca și în alte perioade istorice, coexistau pe glob mai multe stadii de civilizație, și tot acum începe lupta pentru crearea și obținerea de colonii.

Situația lumii în a doua jumătate a sec. al XVI-lea
și prima jumătate a sec. al XVII-lea

Trăsăturile caracte-
ristice ale situației
internaționale

- Care era raportul de forțe în politica internațională la începutul acestei perioade?
- Care erau direcțiile principale ale politicii de echilibru european?
- Care au fost condițiile istorice ce au determinat grupările de alianțe în războiul de 30 de ani?

Diversitatea stadiilor
de dezvoltare de pe
glob

- Care sînt statele unde se formează elementele orînduirii capitaliste? Arătați în ce constă progresul forțelor de producție în aceste state!
- Ce însemnătate are formarea relațiilor capitaliste pe plan social?
- Cum explicăm menținerea relațiilor feudale în statele din Asia?
- Prin ce se caracterizează viața social-economică a popoarelor din Africa și America?

Urmăriți pe hartă cum se dezvoltă expansiunea colonială a statelor europene la sfîrșitul evolu-
lui mediu. Care este situația colonialismului în epoca contemporană?

LECTURI

Agricultura în Egipt, Diodor din Sicilia, «Biblioteca istorică»

...Deoarece apa Nilului curge foarte încet, oamenii abat cursul lui cu ajutorul unor mici diguri și o'captează fără prea multă greutate, spre a o răspîndi pe ogoare, cînd socot lucrul acesta de folos.

Fluviul prilejuiește — în general — atîtea înlesniri pentru agricultură și atîtea foloase pentru oameni, încît majoritatea cultivatorilor nu trebuiau decît să arunce sămînța pe locurile care s-au uscat și să aducă vitele acolo, ca să calce sămînța în picioare. Iar după patru sau cinci luni, ei vin înapoi să facă secerișul.

Alții, după ce trec cu niște pluguri ușoare peste ogoarele care au fost udate, string cu grămada roadele, fără multă cheltuială și trudă.

Ca să fie scurt, la toate celelalte popoare agricultura se face cu mari cheltuieli și osteneli. Numai în Egipt ea se poate face cu mijloace materiale reduse și cu o muncă neînsemnată...

Agricultura în Mesopotamia, Herodot, «Istoria», I

...Lucrurile nu se petrec la fel ca în Egipt, unde fluviul se revărsă el însuși pe cîmpuri. Irigația însă o face omul, cu ajutorul unor cumpene, căci întregul ținut al Babiloniei, ca și Egiptul, este străbătut de canale. Pe cel mai mare dintre aceste canale, îndreptat spre miazăzi, pot naviga corăbii; pornind de la Eufrat, el ajunge la un alt fluviu, Tigru, pe ale cărui maluri a fost clădită cetatea Ninivei.

Dintre toate țările pe care le cunoaștem, acest ținut este cu mult mai roditor în ce privește plantele zeiței Demeter, căci aici oamenii nici măcar nu încearcă să cultive arbori ca: smochinul, vița-de-vie, măslinele. Dar cerealele cresc minunat aici și într-o atît de mare măsură, încît la un bob rodesc cel puțin două sute și, cînd este o recoltă îmbelșugată, se ajunge pînă la «trei sute».

Comerțul în Pontul Euxin, Polibiu, «Istoria», IV

...În privința celor necesare vieții, ținuturile pontice ne dau vite și sclavi în număr foarte mare și de o calitate măturisită de toți ca excelentă. Dintre articolele de lux ne procură din belșug miere, ceară, pește sărat. În schimb primesc din prisosul regiunilor noastre ulei și tot felul de vinuri. Cu griu facem un schimb reciproc. Uneori, la nevoie, ne dau ei. Alteori iau dinșii de la noi.

Înflorirea economică a unor orașe din Grecia, Tucidide, «Istoria războiului peloponesiac», I

Datorită așezării sale la istm, Corintul a fost întotdeauna un port comercial. Și fiindcă în vechime elenii călătoreau mai mult pe uscat decît pe mare, iar toate drumurile comerciale pe care le aveau elenii din Pelopones și cei din afara lui treceau pe la Corint, această cetate ajunsese foarte bogată, așa cum ne-o spun vechii poeți, care dau Corintului epitetul de «înfloritor».

Apoi, cînd comerțul pe mare a făcut progrese la eleni, corintienii, întrucît posedau o flotă, stîrpiră pirateria și cetatea lor ajunsese — atît pe uscat cît și pe mare — un însemnat centru negustoresc, îmbogățindu-se și mai mult datorită veniturilor ei și sporindu-și astfel puterea.

Despre colonii, Pseudo Scymnos, «Descrierea pămîntului»

... La început, Dionysopolis purta numele de Crunoi, datorită izvoarelor din apropiere. Dar mai tîrziu, deoarece marea aruncase, după cum se povestește, prin locurile acelea o statuie a lui Dionysos, orașului i s-ar fi dat cea de-a doua denumire: Dionysopolis. În vecinătatea crobizilor și a sciților, ținutul are ca locuitori pe așa-numiții «eleni amestecați cu barbarii».

Unii spun că orașelul Bizone a fost al barbarilor, iar alții că l-ar fi întemeiat Mesembria.

Callatis este o colonie a heracleoților, întemeiată în urma unui răspuns dat de oracol. Heracleoții au întemeiat cetatea pe vremea lui Amyntas, care moștenise domnia asupra macedonenilor.

Cetatea Tomis a fost colonizată de milesieni. În jurul ei locuiesc sciții. Vine orașul Istros, care-și trage numele de la fluviul (aflat acolo). A fost întemeiat de milesieni pe vremea când oștirea barbarilor sciți a trecut în Asia, ca să-i urmărească pe cimerienii care trecuseră Bosforul.

Munca la construcția piramelor, Herodot « Istorii », II

.. l-a silit pe toți să muncească pentru el. Așa, de pildă, a hotărît ca unii să care pietre din carierele munților arabi până la Nil. După ce aceste pietre erau trecute peste fluviu în corăbii, alți supuși erau siliți să le tîrască pînă la muntele zis cel libic.

Munca despre care vorbesc o făceau grupuri de cîte o sută de mii de oameni, fiecare grup lucrînd cîte trei luni fără întrerupere. Zece ani a durat construirea drumului pe unde trebuiau tirite pietrele, timp în care poporul a fost copleșit cu astfel de munci.

Despre munca pe marile latifundii, Cato « Despre agricultură »

Dacă se constată că treaba n-a fost făcută, iar administratorul spune că și-a dat silința, dar că unii sclavi au fost bolnavi, că a fost vreme rea, că alți sclavi au fugit, că au executat lucrări publice, după ce a înșirat pe lingă acestea și multe alte cauze, stăpînul poruncește să i se facă din nou socoteala sarcinilor și normelor. În caz de vreme ploioasă, iată muncile care pot fi efectuate chiar pe ploaie torențială : spălarea și smolirea butoaielor, curățirea casei și a acareturilor, vînturarea grînelor, căratul bălîgarului și așezarea lui în grămezi, alagarea semințelor, repararea frînghiilor vechi și împletirea unor noi ; sclavii trebuie să-și cirpească hainele peticite și mantalele cu glugă. În zilele de sîrbătoare, ei puteau să curețe șanțurile părăgînite, să pietruiască drumurile publice, să taie mărăcini, să sape grădina, să curețe livezile de iarba rămasă după cosit, să împletească mături, să smulgă scocietii, să macine alacul, să facă curățenie generală. Cînd sclavii sînt bolnavi, nu trebuie să li se dea toată hrana. După ce s-a informat în liniște de aceste lucruri proprietarul trebuie să aibă grijă să se execute restul muncilor ; să facă socoteala banilor, a grînelor, a furajelor pentru vite, a vinului și a untdelemnului ; trebuie să calculeze ce s-a vîndut, ce s-a încasat, ce a mai rămas, ce este de vînzare ; mai trebuie să primească garanțiile ce sînt de primit ; într-un cuvînt, totul să fie pus în ordine.

« Codul lui Hammurabi » despre sclavi

- Dacă cineva pune mîna pe un sclav sau o sclavă care a fugit de la stăpînul lor și-i aduce înapoi, stăpînul sclavului să-i dea omului acelaia 2 sicli de argint.
- Dacă omul însă ține pe acel sclav în casa sa și sclavul este apoi găsit în această casă, omul respectiv să moară.
- Dacă un sclav a fugit din mîna celui care l-a prins, acesta din urmă să jure în fața zeilor și va fi liber de orice răspundere față de stăpînul sclavului...
- Dacă un sclav dă o palmă fiului unui om liber, să i se taie urechea.
- Dacă un sclav îi spune stăpînului său : « Tu nu ești stăpînul meu », acesta să dovedească că e vorba totuși de sclavul său și, apoi, să-i taie sclavului urechea.

Aristotel caută să justifice sclavia, în lucrarea sa « Politica », I

... sclavul e un bun înzestrat cu suflet... Există unii oameni care sînt tot atît de mai prejos decît ceilalți, pe cît este trupul față de suflet și dobitocul față de om. În această situație se găsesc toți aceia la care forța trupescă este singură folosită, întrebuințarea ei fiind cel mai bun lucru pe care-l putem obține de la ființele acestea.

Oamenii despre care vorbesc sînt de la natură sclavi, căci este mai bine pentru ei să se supună poruncilor unui stăpîn... Sclav prin însăși natura lui este cel înzestrat cu rațiune doar în măsura în care izbuțește să priceapă ceea ce îi explică alții, el însuși nefiind capabil să judece.

Situația demosului în preajma reformelor lui Solon, Aristotel, « Statul atenienilor »

... Pămîntul era în întregime în mîinile citorva oameni, puțini la număr. Cei care nu-și plăteau arenda erau duși în robie — ei și copiii lor. Căci pînă la Solon, datornicii chezășiau plata datoriilor cu însăși persoana lor. Solon a fost cel dintîi ocrotitor al poporului. Ei bine, dintre toate necazurile prilejuite de Constituție, această sclavie apăsa mai greu decît orice pe umerii oamenilor care mai aveau și multe alte pricini de nemulțumire, intrucît — ca să le spunem lucrurilor pe nume — mulțimea nu avea nici un drept.

Situația țăranilor din Italia în preajma reformelor fraților Gracchi, Plutarh, « Viața lui Tiberius Gracchus »

... Dar mai tîrziu, proprietarii vecini cu dare de mîndă ajunseră să-și treacă în folosință pămînturile luate în arendă, folosind nume inchipuite și — în cele din urmă — ajunseră să le stăpînească fățiș pe propriul lor nume. Atunci săracii, alungați de pe pămînturile lor, au început să nu mai arate nici o rîvnă pentru îndeletnicirile militare, păsîndu-le prea puțin chiar și de creșterea copiilor. Și astfel, în scurtă vreme, întreaga Italie a putut să vadă că oamenii liberi se împușinaseră — că — în schimb — țara era plină de sclavi barbari, mulțumită cărora bogății își cultivau pămînturile, atîția cetățeni fiind izgoniți.

Răscoala din Egipt în « Plîngerile lui Ipuser »

... Regele a fost prins de oameni săraci... Capitala a fost răscolită de sărăcime, tulburată din cauza mizeriei... Nu este cu puțință să te împotrivesți acestor lucruri. Oamenilor cu vază, cei de jos le iau averile. Cel ce mai înainte nu-și putea face nici măcar un coșciug are acum un cavou. Cei ce stăpîneau cavouri au fost aruncați în pustiu... Așa s-a întîmplat cu oamenii. Cel care nu-și putea clădi nici măcar o colibă ajunsese acum proprietar de casă. Curtenii erau alungați prin țară...

Despre răscoala din Sicilia, Diodor din Sicilia, « Biblioteca istorică »

... Căci datorită bogăției lor nemăsurate, acei care exploatau minunata insulă au ajuns cu toții să trăiască — avînd ei atîtea averi — în mare lux și astfel au devenit îngîmfați și semeți. Și, așa, pe măsură ce starea sclavilor se înrăutățea datorită tuturor acestor cauze, creștea și ura lor împotriva stăpînilor pînă cînd, într-un moment prielnic, ea s-a prefăcut în minie. De aceea, fără ca cineva să-i îndemne, zeci de mii de sclavi s-au ridicat să-i nimicească pe stăpînii lor. Lucruri asemănătoare s-au întîmplat, cam în aceeași vreme, și în Asia, unde Aristonicos puse mîna pe o domnie care nu i se cuvenea, iar sclavii, din pricina tratamentului neomenos la care îi supuneau stăpînii lor, i s-au alăturat și au adus multor orașe nenorociri mari.

Despre polysul grec, Aristotel, « Politica », I

Cetatea este o întovărășire desăvîrșită, pe care o alcătuiesc mai multe sate. Ea stăpînește mijloacele pentru a face față propriilor nevoi și — fie-mi îngăduit s-o spun — își atinge scopul. Cetatea s-a ivit din nevoia de a trăi și dăinuie pentru ca oamenii să poată duce o viață fericită, ceea ce ne face să spunem că cetatea fericită există prin însăși rînduiala Firii, la fel ca cele dintîi întovărășiri...

Despre Sparta, Aristotel, « Politica »

Întreaga Constituție nu ia în seamă decît o singură față a virtuții : destoinicia ostășească. Firește că spartanii n-au primejduit existența statului cîtă vreme au purtat războaie. Puterea lor a fost însă sfărîmată cînd a venit vremea hegemoniei lor ; și aceasta fiindcă ei nu știau să-și folosească răgozul, nici să facă altceva mai de trebuință decît exercițiile militare.

Pericle despre democrația ateniană, Tucidide, « Războiul peloponesiac », II

Avem o Constituție care nu ia nimic din legile altora, ba mai degrabă — în loc să-i imităm pe alții — noi le sîntem pildă. Se numește democrație, pentru că orînduirea aceasta nu este în interesul celor puținii, ci în al celor mulți. În neînțelegerile dintre particulari, legea este egală pentru toți. Cît privește dregătoarele, pe fiecare noi îl prețuim pentru îndeletnicirile obștești, potrivit meritului care i-a făcut faima. Omul nevoiaș nu este împiedicat prin aceea că nu are un nume vestit, de a înfăptui vreun bine cetății... Ba chiar, unii dintre cei a căror îndeletnicire de căpetenie e munca se pricep totuși destul de bine să cîrmuiescă cetatea. Numai noi îl socotim pe bărbatul fără activitate obștească nu un om pașnic ci chiar un om nefolositar.

Atribuțiile și importanța senatului, Polibiu, « Istorii », VI

... De asemenea, orice încălcare a dreptății care s-ar produce în Italia și ar avea nevoie de o anchetă a autorității de stat (trădări, conspirații, otrăviri, asasinat) interesează senatul.

Mai mult decît atît: dacă se întîmplă ca un particular sau o cetate din Italia să aibă vreo neînțelegere cu cineva, dacă se cuvine să i se facă muștrări, dacă are trebuință de ajutor sau ocrotire, de toate aceste lucruri se îngrijește senatul.

Și în cazul că este necesar să se trimită soli în afara Italiei, fie pentru a stinge vreo neînțelegere, fie pentru a cere sau a porunci un anumit lucru, fie pentru a primi supunerea unui popor, fie pentru o declarație de război, senatul veghează și la acestea.

Tot senatul este, deopotrivă, cel care trebuie să-i primească pe solii care vin la Roma și să hotărască ce trebuie făcut cu aceștia, în ce chip se cade să li se răspundă. Niciodată poporul nu se ocupă de vreunul din lucrurile amintite mai sus...

Astfel, dacă la Roma sosește un călător atunci cînd consulii lipsesc, cîrmuirea statului îi apar ca fiind cu totul aristocratică. Mulți eleni, ba chiar senatul întărește aproape toate înțelegerile lor cu re-publica.

Din înțelegerea reprezentanților provinciilor din Țările de Jos, în 1576 la Gand

... să păstreze între ele pace trainică și legătură unele cu altele, unindu-și puterile pentru a izgoni din Țările de Jos pe străini, și anume pe spanioli; să convoace după aceea Stările Generale pentru a sfîrși cu dezordinea și a statornicii un guvern; să orînduiescă treburile religioase, îndeosebi în Olanda, Zeelanda, Bommel și pentru ceilalți federați ai lor; să restabilească libertatea negoțului între toate provinciile; să chezășuiescă exercitarea cultului religios în felul cum va fi statornicit în fiecare oraș, pînă la convocarea Stărilor Generale; să asigure prințului de Orania titlurile, privilegiile și demnitățile sale; ... să anuleze osînde și hotărîrile judecăților statornicite sub guvernarea Ducelui de Alba, punînd din nou în drepturile de stăpînire asupra averii lor pe toți cei ce și-au pierdut-o în acea vreme...; să restituie clerului averile în afară de cele aflate în Olanda și Zeelanda, pentru care stăpînia de acum ai acestor bunuri, în suspomenitele două provincii, vor fi datori să plătească o pensie pe viață foștilor deținători ai beneficiilor bisericesti, pierdute de ei în urma confiscării; să declare netrebnice și fără putere toate dezmoștenirile, daniile și orice fel de alte acte prin care cineva a fost lipsit de proprietate, drept urmare a dușmăniei dintre partide.

Istoricul Dio Cassius despre împăratul Traian, în « Istoria romană »

« Traian era un om cu totul deosebit, mai ales prin simplitatea moravurilor sale. Avea un trup vînjos (începuse să domnească la vîrsta de 42 ani) și înfrunța toate greutățile cot la cot cu ceilalți iar cu sufletul era la înălțime, deoarece nu se lăsa purtat de îndrăzneala tinereții, dar nici împiedicat de bătrînețe. Nu invidia, nici nu nedreptăța pe nimeni, ci dimpotrivă, îi onora pe toți cei buni și-i înălța în demnități, de aceea nici nu se temea și nici nu ura pe nimeni. Nu-și pleca urechea la intrigi și nici nu cădea pradă min-driei. Se feri de a acapara bunurile altora și a face omoruri nedrepte ».

Istoricul și geograful Strabo despre Burebista

« ... ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaiele dese, getul Burebista l-a înălțat atît de mult prin exerciții, obținere de la vin și ascultare față de porunci încît, în cîțiva ani, a făurit un stat puternic și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine. Ba încă a ajuns să fie temut și de romani. Căci, trecînd plin de îndrăzneală Dunărea și jefuind Tracia pînă în Macedonia și Iliria, apuș-tiit pe celții care erau amestecați cu tracii și ilirii. Spre a ține în ascultare poporul, el și-a luat ajutor pe Deceneu... »

Despre organizarea statului persan, Herodot, « Istorii », III

Darius a înființat în Persia douăzeci de provincii, pe care perșii le numesc satrapii. Înființînd satra-piile și numindu-i pe cîrmuitorii lor, el a statornicit biruri pe care trebuiau să le trimită pozoarele. A mai hotărît și care dintre vecinii lor foarte apropiați vor plăti birurile împreună cu ele, despărțindu-i pe unii vecini și legîndu-i — la plata birurilor — cu neamuri mai îndepărtate.

Procesul de șerbire și de formare a proprietății feudale rezultă din « Capitulariile regilor franci »

« Săracii se plîng că sînt despoiați de proprietatea lor, pentru care fapt învinuiesc atît pe episcopi și abați, și pe dregătorii acestora, cît și pe comiți și sutașii acestora.

Și mai spun că împotriva aceluia sărac care n-ar vrea să le dea avutul său, episcopul, abatele sau comitele, judele ori sutașul caută pretexte spre a-l putea osîndi sau îl trimite mereu la oaste, pînă cînd ajungînd în sărăcie, de voie de nevoie își cedează sau își vinde avutul; iar aceia care și-au cedat avutul stau pe acasă, fără a fi tulburați de cineva ».

Veneția, Philippe de Comynes, « Memorii »

... M-am minunat mult cînd am văzut așezarea acestui oraș, cînd am zărit atîtea clopotnițe și mănăstiri și case atît de mari și totul în apă, și că poporul nu putea să meargă cu nici un alt mijloc decît cu aceste bărci, al căror număr cred că ar atinge treizeci de mii; dar ele sînt foarte mici... M-au condus de-a lungul mării străzi pe care ei o numesc Canal Grande; și este foarte largă. Galerele trec prin ea și am văzut acolo nave de patru sute de tone și mai mult, în apropierea caselor; cred că e cea mai frumoasă stradă ce există în lume, are clădirile cele mai frumoase și străbate orașul în lungime.

Casele sînt foarte mari și înalte, cele vechi clădite din piatră bună și pictate în întregime, celelalte sînt zidite de o sută de ani încoace; au toate fațada din marmură albă, adusă din Istria, departe o sută de mile, dar se găsesc în fațada lor și multe bucăți mari de porfir și serpentină (marmură de culoare verde cu pete roșii și albe). Interiorul celor mai multe case cuprinde cel puțin două încăperi, cu plafonul aurit, cu cămine bogat îmbrăcate cu marmură sculptată, cu paturi din lemn aurit, cu paravane pictate și aurite, și cu foarte frumoase mobile înăuntru. E orașul cel mai mareț pe care l-am văzut vreodată...

Orașele germane în sec. al XV-lea, Enea Silvio Piccolomini, « Germania »

... În Europa întreagă nu s-ar putea găsi ceva mai mareț și mai splendid decît Colonia... însemnată prin biserici și alte sanctuare, prin numărul populației, bogată în comori, avînd casele acoperite cu plumb, împodobită cu palate, întărită cu turnuri, mîndră de Rinul ei și înconjurată de cîmpii frumoase...

Vechea Maimentă... vestită prin splendoarea bisericilor sale, împodobită cu clădiri publice și particulare, n-are nimic ce i s-ar putea reproșa, afară doar de îngustimea străzilor sale...

Lîngă Ocean se află numeroase orașe vrednice de a fi amintite: pe toate le întrece însă Lübeck, cu casele și bisericile lui înalte și bogat ornate, un oraș cu atîta vază și putere, încît la un semn al său trei mari regate — Danemarca, Suedia și Norvegia — obișnuiesc să recunoască sau să respingă pe reșii lor.

În Franconia e așezat Frankfurt pe Main, care e o piață comercială comună pentru Germania inferioară și cea superioară... Aici se găsește faimosul palat în care principi electori... aleg... pe împărat...

Orașul Nürnberg, străbătut de (rîul) Pegnitz... Cîtă strălucire, cîtă grație, cît farmec... Ce poate fi mai mareț ca biserica Sf. Sebaldus, mai strălucit ca biserica Sf. Laurențiu, mai mîndru și mai puternic ca cetatea împărătească, mai vestit ca șanțurile și zidurile (orașului)! Cîte case de orășeni se află acolo care ar fi demne de regi...

Din obligațiile vasalului și seniorului, Fulbert, episcop de Chartres, « Scrisori »

... Cel care jură credință stăpînului său trebuie să țină minte mereu aceste șase lucruri: neștirbirea, siguranța, cinstea, folosul, înlesnirea, puțința. Neștirbirea, adică să nu faci nimic ce ar fi spre vătămarea ființei stăpînului. Siguranța: să nu-i aducă vreo pagubă în ceea ce privește secretele (ce i le încredințează

acesta), sau întăriturilor care îi cheazăsiguranța. Cinstea: să nu facă nimic împotriva judecării sale sau în dauna altor lucruri care privesc cinstea sa. Folosul: să nu pricinuiască vreo pagubă posesiunilor sale. Înlesnirea sau puțința: să nu ridice greutatea în calea binelui pe care ar putea să-l facă cu ușurință stăpînul său și ceea ce era posibil să nu-l facă imposibil. Este drept ca credinciosul să evite aceste vătă-mări. Dar prin aceasta el încă nu merită să fie înzestrat cu feud, căci nu ajunge să te ferești de rău, ci trebuie să faci și ceea ce e bun.

Rămîne așadar ca, în privința acestor șase lucruri amintite mai sus, el să dea cu credință și sfat și ajutor stăpînului său, dacă vrea să fie vrednic de beneficiu și să păzească jurămîntul său de credință.

Stăpînul, de asemenea, trebuie să răspundă la fel față de credinciosul său în toate aceste lucruri. Dacă n-ar face așa, el ar putea fi socotit pe drept cuvînt de rea-credință, întocmai ca și credinciosul, dacă acesta s-ar dovedi lipsit de credință și sperjur prin călcarea sus-ziselor îndatoriri, fie prin fapte, fie prin consimțămîntul său...

Despre viața grea a țărănilor, Etienne de Fougères, poemul «Cartea manierelor»

... Ei (adică țărăni) trebuie să are, să grăpeze, să cosească, să hrănească vitele, să tundă lîna, să facă grajduri. Cavalerul și clericul trăiesc din munca țărănilor: din «clăci», din «jecnăneli», din «sute» de sarcini ce așază asupra lui, potrivit «obiceiurilor» feudale. Țăranul nu mănîncă niciodată pîine bună, trebuind să dea grîul cel mai bun stăpînului, iar el rămîne numai cu neghina. Dacă totuși ar avea o gîscă grasă ori o prăjitură făcută din făină albă, ele ajung tot pe masa seniorului sau a stăpînei lăuze. Căci el nu gustă vreodată o mîncare mai bună, nici nu poate să bea vinul viței ce o cultivă. Se poate socoti foarte fericit dacă are pîine neagră, lapte și unt.

Din «Codul de legi al lui Ivan al III-lea»

Țăranul să plece de pe pămîntul său, dintr-un sat într-altul, o dată pe an, în săptămîna pînă la sfîrșitul din toamnă și în săptămîna de după sfîrșitul din toamnă. Iar pentru gospodărie să plătească în locurile de șes o rublă, iar în cele păduroase, o jumătate de rublă. Și acel țăran care stă un an și apoi pleacă, să plătească un sfert de gospodărie. Iar dacă stă doi ani și apoi pleacă, să plătească jumătate de gospodărie. Iar dacă stă trei ani și apoi pleacă, să plătească trei sferturi de gospodărie. Iar dacă stă patru ani, să plătească pentru gospodăria întregă.

Despre viața țărănilor chinezi — din descrierea scriitorului chinez Liu Tsun-yuan

Viața vecinilor noștri din sate devine pe zi ce trece mai nenorocită. Ei irosesc tot ce se poate scoate din pămîntul lor și plătesc în întregime darea pentru colibe lor; ei zburdă și plîng, și pleacă în alte părți: suferă de foame și de sete, și se prăbușesc sleiți. Leșurile celor ce mor în fiecare clipă se adună grămadă. Din cei care odinioară trăiau pe aici cu bunicul meu, din zece familii n-a rămas nici una. Din cei care trăiau aici cu tatăl meu, din zece familii au rămas acum doar două sau trei. Din cei care trăiau cu mine timp de doisprezece ani, din zece familii n-au rămas decît patru sau cinci. Cele care nu s-au stins de tot au emigrat, și eu singur am rămas.

Alianța orășenilor săraci cu țărănimea în Anglia, Jean Froissart, «Cronici»

Căci acel John Ball avusese obiceiul ca în zilele de duminică după slujbă, după ce tot poporul ieșea din biserică, să vină în curtea acesteia, și acolo, adunîndu-l în jurul său, predica și-i spunea: «Oameni buni, treburile nu pot să meargă bine în Anglia și nici nu vor merge atîta timp cît averile nu vor fi cu totul în comun, cît timp va mai fi șerb și nobil, cît timp nu vom fi pe deplin deopotrivă. De ce aceia pe care îi numim seniori sînt mai mari stăpîni decît noi? Prin ce s-au făcut ei vrednici de această stare? De ce ne țin ei în șerbie?»

... Despre vorbele, viața și faptele lui John Ball afluăm și dintr-o mare mulțime de oameni de rînd din orașul Londra, care aveau ciudă pe bogătași și pe nobili. Începură să spună între ei că regatul Angliei era foarte prost cîrmuit și jefuit de aur și argint de către cei ce se numeau nobili. Acești oameni răi din Londra începură să-i facă de cap, să se răscoale împotriva lor și-i vestiră pe cei din ținuturile

amintite mai sus ca să vină cu îndrăzneală la Londra și să aducă aici poporul din acele părți: ei vor găsi Londra deschisă și oamenii de rînd vor fi de partea lor și vor face în așa fel, ca să dobîndească de la rege desființarea șerbiei în Anglia.

La aceste făgăduieli se mișcă cei din comitatul Kent, cei din Essex, din Sussex, din Bedford și din ținuturile învecinate porniră la drum și veniră spre Londra, și erau cam șaiszeci de mii, și căpetenia lor cea mare era Wat Tyler. În tovărășia acestuia erau Jack Straw și John Ball...

Despre legarea iobagilor de glie, Ștefan Werböczi, «Decretul tripartit»

... s-au bucurat pînă acum de acel drept al libertății, ca, oricînd ar fi voit să aibă voie slobodă de a pleca din locul unde stăteau în alte locuri, unde le plăcea, după ce-și plăteau darea cuvenită după pămînt și datoriile lor. Această libertate a lor și-au pierdut-o cu totul în vara trecută din pricina răscoalei și răzvrătirii lor furioase împotriva întregii nobilimi (desfășurată) sub cuvîntul de cruciadă, conduși fiind de un tîlhar nelegiuit, pe nume Gheorghe Secuiul (Gheorghe Doja), în urma căreia (au căzut) în vîna necredinței veșnice. Și astfel au fost supuși deplinei și veșnicei șerbii față de stăpînii pămînturilor pe care stau.

Despre răscoala orășenilor din Laon în 1122, «Guibert de Nogent despre viața sa»

... În ziua de joi după-amiază, tocmai cînd episcopul chibzuia cu arhidiaconul Gautier asupra strîngerii sumelor de bani, iată că a izbucnit răscoala din oraș, sub strigătul «Comuna!»

... Înarmată cu săbii, securi cu două tăișuri, arcuri, topoare, ciomege și lănci, o mare mulțime de orășeni a pătruns în curtea episcopală. Nobilii veniți în ajutorul episcopului cu fost măcelăriți. El, după ce a rezistat cîva timp cu arma în mînă, îmbrăcînd haina uneia dintre slugile sale, s-a refugiat în pivnița bisericii și credea că se poate ascunde, pitulîndu-se într-un mic butoi, a cărui deschizătură a fost apoi acoperită de un servitor credincios. Dar fu urmărit și descoperit de răsculați. Pe cînd îi implora cu ne-spuse stăruințe, asigurîndu-i cu jurăminte că de acum înainte nu vrea să le mai fie episcop niciodată, că le va da bani neînchipuit de mulți, că va pleca din țară, și în timp ce ei, îndrîjiți împotriva lui, îl insultau, unul cu numele Bernard, supranumit «de Bruyeres», ridicîndu-și securea cu dublu tăiș, îi despică cu cruzime creștetul sfințit, — deși era un păcătos — făcînd să-i sară creierii...

Răscoala ciompilor, din «Prima cronică anonimă»

... Dimineața poporul se puse în mișcare și scoase steagul dreptății din zisul palat și merse înarmat în piața Signoriei strigînd: «Trăiască poporul mărunt!»

... Poporul striga într-un singur glas: «Signorii să fie trimiși jos; iar dacă nu vor să iasă, să mergem la casele lor!»...

... Apoi s-a trimis vorbă signorilor să părăsească palatul. Acesta era bine aprovizionat cu cele trebuincioase; dar ei, ca niște oameni fricoși, ieșiră afară pentru a scăpa cu bine.

Din «Magna Charta» (Cartea libertăților engleze)

Și orașul Londra să-și păstreze toate libertățile vechi și obiceiurile sale libere, atît pe uscat, cît și pe ape. În afară de acestea, vrem și îngăduim ca toate celelalte orașe, tîrguri, sate, și porturi să-și păstreze toate libertățile și obiceiurile lor libere...

Nici un om liber să nu fie prins sau închis sau lipsit de bunurile sale, sau pus în afara legii sau exilat sau vătămat în vre-un alt chip, nici nu vom merge împotriva lui, nici nu vom trimite pe nimeni împotriva lui, decît în temeiul judecării legiuite a egalilor săi și potrivit legii țării.

Ambasadorul venețian Michele Suriano despre absolutismul francez

Cît despre autoritatea aceluia care guvernează vă voi spune că acest regat atît de mare, atît de populat, atît de bogat depinde numai de voința supremă a regelui. Succesiunea regală este stabilită din tată în fiu, pentru fiul cel mai mare sau cea mai apropiată rudă... Regatul nu se împarte și aparține unuia singur... Regele este distribuitorul unui număr nesfîrșit de slujbe, demnități, sarcini, bunuri eclesiastice,

gratificații, daruri și alte stimulente și onoruri, în care această țară este mai bogată ca oricare alta. El are asupra regatului său o autoritate deplină: totul depinde de el: pacea și războiul, impoziturile și tributurile, favorurile, beneficiile, sarcinile, guvernul și administrația întregului regat. Pe scurt, regele este stăpîn absolut: nici un consiliu, nici un magistrat nu poate să-i limiteze puterea.

Primele știri europene despre Japonia, «Călătoriile lui Marco Polo»

Zipagu este o insulă în răsărit, la 1 500 de mile în largul mării. Insula e foarte mare, oamenii sînt albi, cu părți alese și frumoși; se închină la idoli și n-au asupra lor alt stăpîn decît pe ei înșiși. Acolo se află aur, din care au din belșug, căci nici un om nu merge la ei și nici un negustor nu ia din aurul acesta și de aceea au atîta. Palatul stăpînului insulei e foarte mare și e acoperit cu aur, așa cum pe la noi se acoperă bisericile cu plumb, și camerele, pe dinăuntru, sînt în întregime acoperite cu un strat de aur, gros de două degete, și toate ferestrele, și zidurile, și orice lucru, ba încă și podelele sînt acoperite cu aur, cît nu i s-ar putea spune prețul. Au perle din belșug, roșii, rotunde și mari, care sînt mai scumpe decît cele albe. Mai sînt și alte multe pietre prețioase, încît nici nu se poate socoti bogăția din această insulă.

Descrierea capitalei hanatului Hoarda de Aur

Sera (Serai) face parte din orașele cele mai frumoase: este foarte mare, situată într-o cîmpie și plină de locuitori. Are piețe frumoase și străzi vaste. Într-o zi plecăm călare împreună cu unul dintre locuitorii de seamă să facem ocolul orașului și să-i cunoaștem întinderea... Am plecat de dimineată și n-am ajuns în celălalt capăt pînă la prînz; acasă ne-am întors abia la apusul soarelui. Casele sînt lipite una de alta; nu se găsesc ruine sau grădini: sînt 13 moschei principale. Sera este locuită de oameni diferiți, între care mongoli, ruși, greci, cerchezi... Fiecare neam locuiește într-un cartier separat, unde își are piețele. Negustorii și străinii originari din Irak, Egipt, Siria etc. locuiesc într-un cartier înconjurat cu un zid ca să-și apere bogățiile. Palatul hanului e numit «Piatra de aur».

Victoria englezilor la Crécy, Jean Froissart, «Cronici»

Vă spun că în această zi arcașii Angliei au fost de un mare ajutor pentru ai lor, căci cei mai mulți spun că lupta a fost decisă de săgețile lor, cu toate că se găseau alături de ei și unii cavaleri viteji, care luptaseră voinicește cu arma în mînă, făcînd frumoase isprăvi și dînd aprige iureșuri. Dar trebuie să se știe și să se recunoască faptul că arcașii făcuseră aici o mare faptă. Aceasta fu pentru ei de un mare folos, deoarece o foarte mare mulțime de cavaleri, bine înarmați, gătiți și încălecați pe cai buni — așa cum se obișnuia pe atunci — fură înfrinți și nimicîți.

Distrugerea Milanului, «Din faptele împăratului Frederic», în «Anale milaneze»

După aceea porunci ca orașul să fie părăsit în opt zile. În ziua a șaptea, înainte de calendele lui aprilie (milanezii) ieșiră din oraș cu lucrurile lor pe care putură să le scoată din oraș și părăsiră orașul... Și cine ar fi putut să-și stăpînească lacrimile, văzînd plînsurile și jalea și tristețea copiilor, bărbaților și femeilor, mai ales a bolnavilor și a lăuzelor, care ieșeau din oraș, lăsîndu-și căminele. Căci ziua aceea a fost o zi a nenorocirii și a mizeriei, o zi a tristeții și a mîhnirii. Părăsindu-și orașul, milanezii cantonau în jurul unor mîndstiri dinafara zidurilor, iar împăratul, cu amintirile săi aliați italieni, șosi la Milano și mai puse foc tuturor vaselor; apoi distruse casele, turnurile și zidul orașului...

Cronicarul turc Kiatip Celebi în lucrarea sa «Fezeke-I Tarih» despre victoria lui Mihai Viteazul de la Giurgiu

În acest timp s-a primit știrea că a sosit pe neașteptate oastea dușmană a lui Mihai... Pînă dimineața au trecut spre partea Rusciucului cortul vizirului, ordia și ienicerii. De asemenea, au trecut tunuri și o parte a munițiilor, iar restul poverilor au rămas, fiind părăsite. Din cauza învîlmășelii... oamenii nu știau unii de alții și erau uluiți de ceea ce se întîmpla, s-au ivit spre chindie alaiurile dușmane care și-au așezat tabăra în șesul Giurgiului. Apoi, dînd un atac asupra lucrurilor părăsite de turci, au început

să le prade și să le devasteze... Stricina podurile cu tunurile, oastea și bagajele care se aflau pe el au căzut în Dunăre; unii din oaste ducîndu-se pe apa Dunării strigau pe pod «ajută-ne Allah...»

Cea mai mare parte din muniții și tunuri fiind luate de dușmani, orașul Giurgiu, de asemenea, în văzul tuturor, a fost incendiat și în același timp ghiaurii au început să bată cetatea, pricinuind atîtea nenorociri și pagube, încît o astfel de înfrîngere nu se mai întîmplase în nici un secol...».

Deposdarea țăranilor de pămînt în Anglia, Thomas Morus, «Utopia»

«Astfel, pentru ca un mîncăcios nesătul, ciumă și plagă a propriei sale țări, să poată închide într-o singură îngrădire mai multe mii de pogoane, o mulțime de țărani se văd alungați de pe pămînturile lor. Unii au fost înșelați, alții aruncați cu sila; alții, în sfîrșit, oboșiți de atîtea necazuri, au fost nevoiți să-și vîndă avutul ce-l posedau. Într-un fel sau altul, toți acești nenorociți trebuie să plece, bărbați și femei, soți și soții, orfani și văduve, părinți cu copii mici în brațe. Aceste familii nu sînt bogate, dar sînt numeroase, căci pămîntul cere multe brațe de muncă. Prin urmare, toți aceștia emigrează, își părăsesc căminurile, locurile unde au trăit, și nu știu încotro să se refugieze. Toată averea, pe care n-ar putea-o vinde prea scump, chiar dacă ar fi cu puțință să aștepte un cumpărător, o cedează pe un preț de nimic, dată fiind nevoia de a scăpa de ea, lată-i acum rătăcitori, lipsiți de toate mijloacele de trai. Nu le rămîne decît să fure și să fie spînzurați după toate regulile».

T. Münzer îndeamnă țăranii să lupte împotriva exploatării feudale, din «Scrieri de Thomas Münzer»

... Cînd și prin ce poruncă a dat Dumnezeu principilor această putere ca noi, săracii, să ne petrecem cu claca toate zilele bune, iar pentru noi să putem lucra numai pe ploaie, ca după aceea să vărsăm cu sînge? În dreptatea sa, Dumnezeu nu îngăduie ca noi să fim întruna siliți a le cosi livezile, să le lucrăm ogoarele, să semănăm, să smulgem, să cojim, să zdrobim, să spălăm, să melițăm, să pieptănăm și să toarcem inul, să dezghiocăm mazărea, să adunăm morcovi și sparanghel... Blestemate fie puterea lor rușinoasă și drepturile lor tîlhărești. Ce să zici despre acești tirani și răufăcători, care își însușesc toate dăriturile, vămile și roadele, risipindu-le cu nerușinare, în vreme ce ele ar trebui să meargă în visteria obștească și în folosul întregii țări? Dacă îi trece cumva prin minte numai să se strîmbe din această pricină, pe loc se poartă cu el de parcă ar fi un trădător: îl duc la tortură, îi taie capul, îl sfîșie în patru bucăți. Nu li-e milă de el nici cît de un cîine turbat...

Dacă pînă acum ați plătit birurile și ați fost șerbi, acum ajungeți cu adevărat robi, lipsiți de orice drept asupra voastră și a avutului vostru. O să se întîmple cu voi ca în Turcia, o să vă vîndă ca pe vite, cai și boi... Vai și amar de copiii voștri, cărora le lăsați asemenea jalnică moștenire!

Din «Cele 12 articole» ale țăranilor răsculați

Art. III. ...Pînă acum era obiceiul că eram ținuți drept șerbi.

Țăranii cer desființarea șerbiei.

Art. IV. Să se restituie obștilor dreptul de a vîna și a pescui ce li s-a luat prin uzurpare.

Art. V. Să se restituie pădurile uzurpate de stăpîni, pentru ca membrii obștilor să le poată folosi după nevoile lor.

Art. VI. ...Avem o plîngere grea din pricina clăcii care e sporită și crește zi cu zi. Dorim ca să se aibă în această privință convenita înțelegere și să nu fim apăsați atît de tare, ci să fim tratați milostiv, asemenea înaintașilor noștri...

Art. VII. Stăpînul să nu mai pretindă de la țăran servicii sau altele peste învoiala ce există între ei; orice slujbă ce i s-ar cere țăranului în plus să fie plătită într-o formă convenită.

Art. VIII. Censul pentru pămîntul pe care țăranii îl țin de la stăpîni să fie readus la aceștia, căci mulți țăranii se ruinează, nefiind în stare să-l plătească.

Art. IX. Judecățile în procesele țăranilor să se facă după vechea lege scrisă și fără părtinire, nu după bunul plac.

CUPRINS

.. Introducere	3
<i>Orînduirea comunei primitive</i>	
2. Societatea umană de la antropogeneză la etnogeneză	5
<i>Orînduirea sclavagistă</i>	
3. Caracteristicile vieții economice în lumea antică	12
4. Structura socială în orînduirea sclavagistă	20
5. Forme de organizare politică în lumea antică	27
6. Modul de viață în societatea antică	38
7. Contribuția popoarelor antice la făurirea tezaurului culturii universale; interdependența și interferența civilizațiilor lumii antice	43
8. Destrămarea orînduirii sclavagiste	56
<i>Orînduirea feudală</i>	
9. Geneza societății feudale	63
10. Viața economică în feudalism	68
11. Viața socială în condițiile feudalismului	77
12. Statul în evul mediu	86
13. Instituțiile în feudalism	100
14. Lupta popoarelor pentru independență în feudalism	109
15. Cultura în feudalism	114
16. Destrămarea feudalismului. Apariția relațiilor capitaliste	123
17. Mișcări ideologice, sociale și politice împotriva dominației feudalo-bisericești	130
18. Situația lumii la sfîrșitul secolului al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea	146
Lecturi	151

Plan editură : 35157 Coli de tipar : 10
Bun de tipar : 4. VII. 1989

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR.99 LA
I. P. „13 DECEMBRIE 1918”

Str. Gr. Alexandrescu Nr. 89-97
BUCUREȘTI
REPUBLICA SOCIALISTĂ
ROMÂNIA

1. Responsabilitate reprezentativ
2. - din partea, componenta si atributiile
3. - Ce este datoria
4. - Ce atributii de statament
5. - Ce s-a doris prin conducatorul de la stat.
6. - Enciclopedia III

1. - Responsabilitate reprezentativ au luat nastere ca urmare a prea marii responsabilitati a comandantului in cinci imperii historici de importanta majora statului mandarin. Astfel ca imperiile instituite ca din anurile domeniului preiau o parte din responsabilitate prin hotaririle lor

- componenta: - din reprezentantii ai nobililor mari, mici si mijlocii.

- din repres. ai intregii populatii si ai aragunilor

in general patriotism.

- atributibile lor sunt:

- probleme judiciare ale clasei clauze.

- probleme financiare - dări speciale

- probleme politice int. si ext.

- probleme militare

2. Dieta → adunarea reprezentativă
in Transilvania și in Ungaria

3. Seful meselor marabului.

4. S-a recunoscut dubla
investitură a clerului. ^{scut} decret de
papa si impozitii exercitii

5. Cruciada a III-a (1189 - 1192)

- se organizează de papa Clement
al III-lea ca urmare a acușării
Ierusalimului. La apolul papalității
dăruind regelui francez, regele
englez, Richard I. "Lion de Sea"
al Angliei ^{etc} și regele
al Arbaniei ^{etc} și au existat și etc.
și au existat și etc.
și au existat și etc.